

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ ПАМ'ЯТНИКІВ
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Н. І. ШЕНДРИК

ДОВІДНИК
З АРХЕОЛОГІЇ
УКРАЇНИ

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

КИЇВ
"НАУКОВА ДУМКА"
1977

У довіднику вміщено перелік відомих археологічних пам'яток Київської області з уточненням їх місцезнаходження, подано їх датування та визначення культурної приналежності. Більш повні відомості про кожну пам'ятку читач знайде в літературних, архівних та інших джерелах, описок яких додається. Довідник розрахований на краєзнавців, працівників музеїв, науковців, а також всіх, хто цікавиться далеким минулим Київщини.

Редакційна колегія

Д.Я.Телегін (відповідальний редактор),
М.П.Кучера, Е.В.Махно

Рецензенти

С.О.Висоцький, Л.М.Рутковська

Редакція історичної та археологічної літератури

III 10602 - 594
M221 (04)-77

© Видавництво "Наукова думка", 1977

ВСТУП

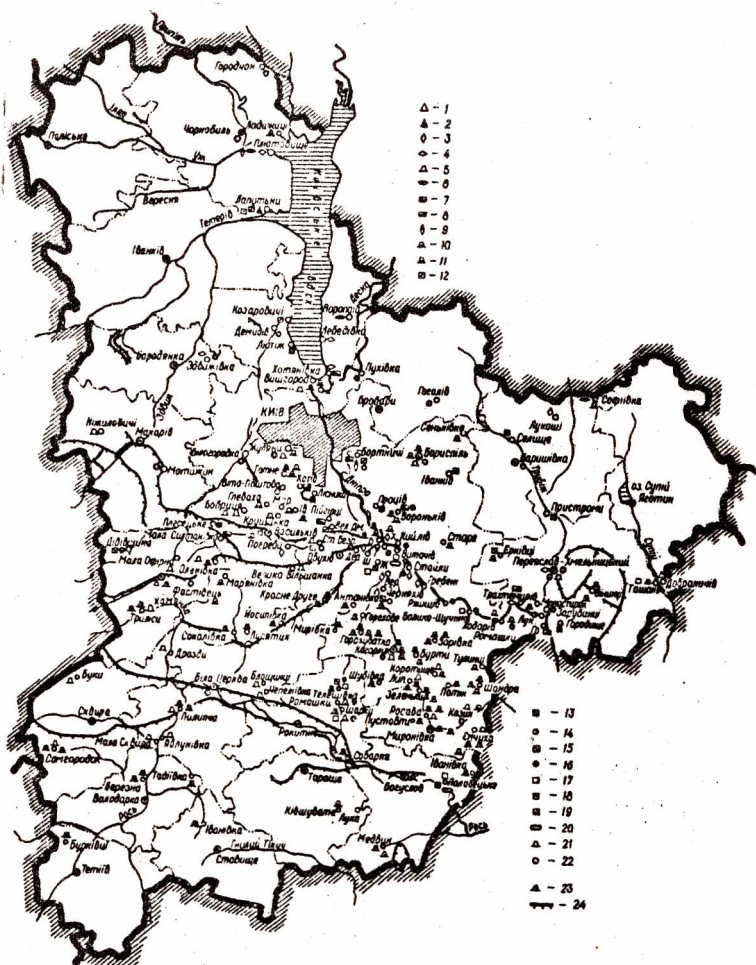
Археологічні пам'ятки є основним джерелом для вивчення далекого минулого нашої Батьківщини.

На території Київської області зосереджено численні археологічні пам'ятки: стоянки, поселення, городища, могильники, кургани, змійові вали та скарпи, що належать до різних історичних епох, починаючи з давньокам'яного віку й закінчуючи пізнім середньовіччям.

Дослідження археологічних пам'яток Київщини триває понад 150 років. У дореволюційні часи археологічні розкопки проводилися, головним чином, за рахунок приватних осіб і мали випадковий характер. Найвизначнішими дослідженнями тих часів були роботи одного з основоположників археологічної науки на Україні В.В.Хвойка, який відкрив нові археологічні культури (трипільську, черняхівську, зарубинецьку тощо) і дослідив велику кількість визначних пам'яток.

У роки Радянської влади археологічні дослідження Київщини проводилися систематично. Всеукраїнський археологічний комітет (ВУАК), а згодом Інститут археології АН УРСР, у співдружності з Інститутом археології АН СРСР здійснюють систематичні польові дослідження археологічних пам'яток Київщини. В 1946 р. під керівництвом академіка Єфименка П.П. (колишнього директора Інституту археології АН УРСР) організовано багаторічну експедицію "Великий Київ", метою якої було виявлення та дослідження археологічних пам'яток Київщини. Значний вклад у вивчення пам'яток минулого внесли археологічні експедиції, організовані у зв'язку з новобудовами Київської, Канівської та Чернобильської ГЕС, а також археологічні розвідки, організовані обласним Товариством охорони пам'ятників історії та культури. Протягом останніх років на території Києва проводить велику роботу Постійно діюча археологічна експедиція.

Серед досліджених пам'яток Київської області найвизначнішими є палеолітичні поселення у Фастові та с.Добранічівка (Яготинський р-н), поселення доби міді в уроч.Коломийщина поблизу Трипілья, могильник пізньотрипільської культури неподалік с.Софіївка (Бориспільський р-н), скіфський курган поблизу с.Глевахи (Васильківський р-н), Трах-

Основні археологічні пам'ятки та Зміївські вали на території Київської області:

1 - палеолітичні стоянки; 2 - неолітичні поселення; 3 - поселення трипільської культури; 4 - поселення доби бронзи; 5 - кургани доби бронзи;

6 - могильники доби бронзи; 7 - поселення скіфських часів; 8 - городища скіфських часів; 9 - могильники скіфських часів; 10 - кургани зі скіфськими похованнями; 11 - з сарматськими похованнями; 12 - поселення зарубинецької культури; 13 - поселення металургів зарубинецької культури; 14 - могильники зарубинецької культури; 15 - поселення черняхівської культури; 16 - могильники черняхівської культури; 17 - поселення часів Київської Русі; 18 - поселення металургів часів Київської Русі; 19 - городища часів Київської Русі; 20 - могильники часів Київської Русі; 21 - кургани часів Київської Русі; 22 - літописні міста (міста Київської Русі, згадувані в літописі); 23 - кургани з похованнями кочовиків X-XIII ст.; 24 - Зміївні вали.

скорочення:

Мар. - Мархалівка; Ів. - Іванковичі; Вел. Дм. - Великі Дмитровичі; Ст.Безр. - Старі Безрадичі; Дер. - Дерев'яна; Щ. - Щербанівка; Ж. - Жуківці; Т. - Трипілля; Х. - Халеп'я; Вер. - Верем'я; Лук. - Луковця; Гр. - Григорівка; Лип. - Липовець.

темирівське городище скіфського часу, ранньослов'янське поселення металургів у с.Лутелі (Вишгородський р-н), могильник біля с.Черняхів (Кагарлицький р-н) та давньоруські міста у с.Ржищів (Іван-гора), Білгородці (Києво-Святошинський р-н), м.Переяслав-Хмельницькому, а також у с.Комарівці цього ж району. Систематично досліджуються змійові вали.

Дослідження радянських археологів на території Київської області дають змогу висвітлити соціально-економічний та культурний розвиток стародавнього населення цієї території. Археологічні матеріали Київщини зберігаються у фондах Інституту археології АН УРСР, Державному історичному музеї УРСР та Київському державному університеті ім.Т.Г.Шевченка. Чимало археологічних знахідок зберігається в районних та шкільних музеях області.

У даній праці зібрано археологічний матеріал з різних наукових видань, архівних джерел та музейних фондів. Більшість пам'яток невідома широким колам громадськості, що негативно відбивається на справі їх охорони. Довідник дасть можливість працівникам сільського господарства та будівельникам враховувати наявність археологічних об'єктів при плануванні польових та будівельних робіт. Він полегшить також роботу краєзнавців у справі охорони цих об'єктів та стане у нагоді науковцям - археологам, історикам, етнографам.

Значну роль в охороні археологічних пам'яток відіграє Українське товариство охорони пам'ятників історії та культури. Розкопувати та досліджувати пам'ятки дозволяється лише фахівцям-археологам на основі спеціальних документів. Стаття 207 кримінального кодексу УРСР передбачає покарання осіб, які б наважилися нищити пам'ятки.

Всього у довіднику налічується до 1700 археологічних пунктів, згрупованих у 26 розділах, згідно з районним поділом території Київської області на 1977 р. Пам'ятки кожного району подано в алфавітному порядку за назвою населених пунктів. Цифри в дужках пов'язані з показником літератури та інших джерел. Перша цифра означає порядковий номер у списку літератури, друга - номер тома, видання, а третя - сторінку. Коли посилання стосується двох і більше джерел, то вони подаються після крапки з комою. Дані про пам'ятки,

Рис. 1. Пізньопалеолітичні знаряддя праці з кременю (1-3) кістки (4-5). Мезолітичні крем'яні знаряддя праці (6-9). Глиняна посудина (10), крем'яні знаряддя праці (11, 12) дніпро-донецької культури. Глиняний посуд (13, 17, 24), вироби з міді (18-21), кременю (23), каменю (22) та предмети пластики (14-16) трипільської культури. 1-5 - Добранічівка; 6-9 - Козинці; 10-12 - Грині; 13, 14, 16 - Верем'я; 15 - Ржишів; 17 - Чапівка; 18-23 - Софіївка; 24 - Черняхів.

розташовані в різних місцевостях, відокремлюються вірочками. В довіднику подано назву кожної пам'ятки, по можливості уточнено дані місцезнаходження, а також визначено культурну належність самої пам'ятки.

Під археологічною культурою в науці розуміють археологічні пам'ятки, поширені на одній території, що належать до одного часу та мають загальні риси матеріальної культури (типи жител, поховання, знаряддя праці, однаковий посуд та орнаментацию, прикраси тощо).

Нижче ми подаємо короткий опис найвизначніших археологічних культур, відомих на території Київської області. Серез досліджених пам'яток найдавнішими є стоянки пізнього палеоліту.

Пізній палеоліт (стародавній кам'яний вік 38(35) - 10 тис.років тому) збігається у часі з заключним етапом льодовикової доби. На території Київщини відкрито залишки довгочасних жител, обставлених по колу черепами мамонтів. Для цього часу характерні присвоєвальні форми господарства - збиральництво та полювання. Високого розвитку досягає техніка обробки каменю й удосконалення знарядь праці. Широко застосовуються знаряддя праці з кістки та рогу тварин (рис.1, 1-5). У цей час сформувався сучасний фізичний тип людини, виникли матріархальна родова організація, релігійні уявлення та образотворче мистецтво. Остаточо сформувався первіснообщинний лад.

Мезоліт (середній кам'яний вік) є перехідною епохою від палеоліту до неоліту (10-8 тис.років тому). Для нього характерні тимчасові стійбища з легкими наметоподібними наземними житлами, перехід до індивідуального полювання, винайдення луку та стріл, що сприяло різкому підвищенню продуктивності праці, приручення першої тварини - собаки. Для мезолітичної епохи типові дрібні знаряддя з кременю - мікроліти геометричних форм (рис.1, 6-9). В цей час формується племінна організація суспільства. З'являються найдавніші групові (родові) поховання - могильники.

Неоліт (новий кам'яний вік - 6-3 тис.років до н.е.). Для нього є характерним перехід до відтворюючих форм господарства - скотарства і землеробства, наземні або напівземлянкові житла, що часто споруджувались з використанням де-

рева. Люди винаходять нові прийоми обробки кам'яної сировини - шліфування та розпильовування. Набувають поширення рубальні кам'яні знаряддя - сокири, тесла, мотyki, серпи, наконечники списів тощо. З'являються човни, ліпний посуд, виникає примітивне ткацтво. Формується племінний лад, в якому економічною і соціальною основою був матриархальний рід. На території Київщини в ті часи жили племена дніпро-донецької культури.

Дніпро-донецька культура (кінець V-III тис. до н.е.). Носії цієї культури населяли сучасні полісся та лісостепову зони у басейнах Середнього Дніпра та Сіверського Дінця (звідси й походить назва). Житла будувалися з дерева, очерету тощо. Населення займалося мисливством та рибальством; пізніше скотарством і частково землеробством. Посуд прикрашався ямково-накольчастим та гребінцевим штампами (рис. I, 10). Населення належало до типу пізніх кроманьйонців. Поховання здійснювалися у колективних могильниках, небіжчика густо посипали вохром.

Мідний вік або енеоліт (V-III тис. до н.е.) був далшим кроком у розвитку матеріального виробництва первісного суспільства. З'являються укріплені поселення, поховання у курганах, виникають нова спеціалізована галузь виробництва - металообробка, початкові форми орного землеробства, що поєднувалися з високорозвинутим скотарством. Відбувається перехід від матриархально-родового ладу до патріархату та першого великого суспільного поділу праці - відокремлення скотарства від землеробства. В межах Київської області у мідному віці жили племена трипільської та ямної культур.

Трипільська культура (V-III тис. до н.е.). Назва культури походить від с. Трипілля Обухівського району і поширена на Правобережжі України та Молдавії. Поселення складалися з великих наземних глинобитних жител, розташованих переважно по колу. Основою господарства було орне землеробство з використанням тягової сили тварин. Вирощували пшеницю, ячмінь, просо та ряд городніх культур. Племена провадили обмін з населенням Балкан, Трансильванії, Кавказу, звідки одержували мідну руду, яку обробляли на місці. Знаряддя з міді виготовлялися способом кування, а згодом - складнішим способом лиття. Для виготовлення знарядь праці застосовували також

кремінь, камінь, кістки й роги тварин. Великої майстерності населення досягло у виготовленні глиняного посуду. Він був плоскодонним, оздоблений загладленим орнаментом та фарбою у вигляді спіралі й меандру, зрідка трапляються зображення людей та тварин. З глини виготовляли прясла, модельки жител, антропоморфні та зооморфні фігурки, які мали культове призначення (рис. 1, 13-24). Відомі великі родові могильники, поховання в яких здійснювалися за обрядом трупопокладення та трупопалення. Дослідники серед пізньотрипільських пам'яток Київщини виділяють кілька локальних та хронологічних груп - типу Коломійщина I, Лукашівського, Софіївського.

Ямну культуру (друга половина III - початок II тис. до н.е.) залишено скотарськими племенами, які населяли степові простори Східної Європи від Приуралля до Нижнього Дунаю. Для них характерні короточасні та постійні, а згодом укріплені поселення з наземними та землянковими житлами. Виникає напівкочове скотарство, що привело до появи дерев'яних возів та використання тяглової сили - волів. Населення шляхом обміну підтримувало зв'язки з Північним Кавказом. Найбільш характерний гостродонний, зрідка плоскодонний глиняний посуд, прикрашений відбитками шнура та гребінчастого штампу, а також мідні клиновидні сокири, привіски з ікол собак та вовків тощо. Поховання скорчені, завжди поховані вохрю, в ямах (звідки й назва культури) під високими насипами курганів. Іноколи на курганах встановлювали антропоморфні кам'яні стели. Відомі і ґрунтові поховання. Різниця в інвентарі поховань свідчить про майнову нерівність.

Епоха бронзи (II - початок I тис. до н.е.). Найбільшим досягненням цієї епохи є відкриття сплаву міді й олова, що створило новий метал - бронзу. На сучасній території УРСР існували центри бронзоливарного виробництва. З середовища рядових общинників виділяються ремісники. Золото і срібло використовувалося для виготовлення прикрас. Поширені вироби з каменю. Землеробство та скотарство досягають значного розвитку. Відоме орне землеробство з використанням тяглової сили тварин. Зростає асортимент культурних рослин (пшениця, просо, ячмінь, льон, конопля, горох, сочевиця). Поширений

був обмін, особливо між скотарськими та землеробськими племенами.

Розвиток землеробства, скотарства, ремесла та обміну, а також поява перших нагромаджень багатств сприяли зміцненню патріархально-родових відносин, що проявилось у виділенні племінної верхівки, появі приватної власності та парної сім'ї. Виникають союзи племен та на їх основі формуються великі культурно-історичні спільності.

На території Київщини в ті часи жили племена середньодніпровської, багатоваликівської кераміки, тшцінецької, білогородської та зрубної культур.

Середньодніпровська культура (2200-1600 р. до н.е.) залишена скотарсько-землеробськими племенами, що населяли діостепові та поліські райони в басейні Середнього Дніпра і Десни. Відомі їх поселення з наземними глинобитними житлами та кам'яними вогнищами. Поховання влаштовували у ямах (закритих настилом з колод) під курганами та у давніших курганах. Ховали у витягнутому, рідше - скорченому положенні. Відомі й трупоспалення. Метал одержували шляхом обміну з Прикарпаття та Кавказу. Посуд мав форму біконічних та дзвоникоподібних кубків і кулястих амфор з високими шийками, плоским и округлим дном. Він густо прикрашався заглибленим геометричним орнаментом, інколи шнуровим, що вкривав значну частину поверхні посуду (рис.2, 1-2).

Пам'ятки багатоваликівської кераміки (середина II тис. до н.е.) належали осілому скотарсько-землеробському населенню, яке заселяло велику частину степової зони України від Дніпра до Полісся. Житла наземні та напівземлянкові з відкритими вогнищами на підлозі. Ховали небіжчиків у поодиноких могилах, влаштованих переважно в стародавніх курганах. Глиняний посуд плоскодонний, видовжених пропорцій. Верхня частина, або й вся поверхня, орнаментовані валиком (звідки назва культури), нарізками та відбитками шнура, що утворюють різноманітні геометричні візерунки. Племена вели широкий обмін з Балканами, Середземномор'ям, Кавказом, Поволжжям. Знахідки скарбів свідчать про нагромадження багатств у руках племінної знаті.

Тшцінецька культура (XV - початок XI ст. до н.е.) залишена землеробсько-скотарськими племенами, що жили у Серед-

Рис. 2. Глиняний посуд середньодніпровської культури (1-2). Глиняний посуд (3), крем'яний серп (4), кам'яний молоток (5) тшчинецької культури. Диварська формочки доми бронзи (6, 7). Глиняний горщик сідогрудівської культури (8). Уламок бронзового браслета (9) та горщика (10) чернотської культури. Вироби скіфського часу (11-16). Горщик підгірцівської культури (17). 1 - Стрітівка; 2 - Козинці; 3-5 - Здвижівка; 6 - Голавурів; 7 - Мазепинці; 8 - Новосілки на Дніпрі; 9 - Лука; 10 - Боярка; 11, 12, 14, 16 - Трахтемирівка; 13 - Глеваха; 15 - Мар'янівка; 17 - Гребені.

ній Наддніпрянщині, на Десні, Сеймі, Волині, в Південній Білорусії та Польщі. Назва культури походить від с.Тщинець у Польщі. З нею сусідила комарівська культура XV-XII ст. до н.е. (від с.Комарове Івано-Франківської області), поширена на території Прикарпаття та Придніпров'я. Поселення, розташовані вздовж берегів річок, складалися з напівземлянкових жител та господарських будівель. Населення займалося підсічним землеробством, знало дерев'яний плуг та запряжку волів. Скотарство відігравало другорядну роль. Характерними є глиняний посуд (високі тильпаноподібні посудини, горщики, миски, "дірчасті" посудини), орнаментований візаними лініями, рисками, трикутниками (рис.2, 3-5), глиняні прясла, знаряддя з каменю, бронзові прикраси. Бронзу одержували шляхом обміну у племен Закарпаття. Небіжчиків ховали у курганах в скорченому стані та зрідка в ґрунтових могильниках з обрядом трупоспалення в урнах.

Білогрудівська культура (XI-IX ст. до н.е.) залишена осілими землеробсько-скотарськими племенами, що мешкали в лісостепових районах Правобережної України. Назва культури походить від Білогрудівського лісу поблизу м.Умань на Черкащині. Поширені неукріплені поселення. Житла наземні та землянки з відкритими вогнищами. Характерною ознакою є наявність горбоподібних зольників (попелищ), які археологи пов'язують з культом вогню та домашнього вогнища. Могильники - курганні (скорчені трупопокладення) і ґрунтові (трупоспалення в глиняних урнах). Глиняний посуд представлено тильпаноподібними горщиками (рис.2, 8), прикрашеними наліпними валяками під вінцями, широкими мисками та невеликими чашками і черпаками з петельчастими ручками. Існувало розвинуте бронзо-ливарне виробництво. Сировину одержували з степових районів та Прикарпаття. На поселеннях знайдено ливарні горни, ллячки і значна кількість ливарних форм. Білогрудівську культуру залишили осілі землеробсько-скотарські племена кінця бронзового віку - нащадки тщинецько-комарівської культури.

Зрубна культура (друга половина II - початок I тис. до н.е.) займала величезні простори від Уралу до Дніпра, належала осілим скотарям, які розводили велику рогату худобу, овець і коней. У річкових долинах чималу роль відігравало й

землеробство. Відкрито родові поселення з великими напів-землянковими та наземними житлами, які будували з дерева в зруб, а також з каменю. Ховали у дерев'яних зрубках (звідки назва культури), кам'яних скринях та у звичайних ямах або у насипах давніх курганів. Небіжчиків клали у скорченому стані, посипали вохрою. Поховання супроводжуються глиняним посудом з ритуальною іжею та нечисленним інвентарем з каменю і металу. Посуд гострореберний, банкоподібний, орнаментований відбитком шнура або прорізними лініями, що утворюють геометричні візерунки. Важливе місце відігравало виплавлення й обробка металу. В цей час з'являються металеві серпи і втульчасті наконечники списів, а також перші значні скарби металевих речей.

Ранній залізний вік (УІІ ст. до н.е. - ІУ ст. н.е.). На арену світової історії вперше виходять племена і народності, відомі під назвою киммерійців, скифів, сарматів. Виникає чорна металургія, набувають поширення залізні знаряддя праці та зброя. Освоєння виробництва заліза сприяло підвищенню продуктивності у всіх галузях господарчої діяльності. Орне землеробство стає провідною галуззю господарства, особливо в лісостеповій смузі. В степових районах склалося кочове господарство. Стався другий великий суспільний поділ праці - ремесло відділилося від землеробства. Розвивається товарне виробництво, встановлюються заморські торговельні зв'язки. Часті війни між племенами обумовили поширення укріплених поселень-городищ, які стають адміністративними, культурними і ремісничими центрами. Розвиток виробничих сил привів до розкладу первіснообщинного ладу і переходу до ранньокласового суспільства.

На території Київської області в ці часи жило населення чорноліської культури, пізніше - лісостепові племена Скифії, носії милоградсько-підгірцівської культури, а згодом - сарматські племена.

Чорноліська культура (X - перша половина УІІ ст. до н.е.) поширена на території лісостепового Правобережжя та по Ворсклі (назва походить від городища у Чорному лісі поблизу м.Знам'янка на Кіровоградщині). Ця культура належала землеробсько-скотарським племенам - нащадкам білогрудівської культури. Для них характерні невеликі поселення і го-

родища з напівземлянковими та наземними житлами. Вироби з бронзи та заліза представлені великими однушними кельтами, теслами, орнаментованими браслетами (рис. 2, 9), шпильками з маленькою шляпкою та петелькою. Посудини тильнопоподісної форми прикрашалися проколами та наліпним валиком (рис. 2, 10). Форми посуду різноманітні - черпаки, кубки, миски та корчаги для зберігання зерна. Відомі трупопокладення в скорченому стані та трупоспалення в урнах з похованням в ґрунтових могильниках і курганах.

Скіфи (УП - III ст. до н.е.). У УП ст. до н.е. з-за Дону в Причорноморські степи переселилися кочові іраномовні скіфські племена. Їм вдалося підкорити киммерійців та ряд інших племен. Скіфи створили велику державу, яку давні писемні джерела називали Скіфією. Її населяли різні племена. Степова частина України була заселена кочовими скотарями, лісостепова - осілими землеробами. Територію лісостепового Правобережжя заселяли племена, що були відомі під назвою скіфи-орачі. Їх вважають нащадками чорноліських племен та безпосередніми предками історичних східних слов'ян. Лісостепові племена Скіфії жили в укріплених поселеннях - городищах. Житла наземні й напівземлянкові з глинобитними печами. Населення вело звичайний обмін з греками Північного Причорномор'я та племенами степової Скіфії. Померлих ховали за обрядом трупопокладення у ґрунтових ямах. Знатних воїнів ховали у великих дерев'яних гробницях, що мали вигляд великого склепу. Зверху насипали кургани.

Не зважаючи на поширення скіфської зброї і предметів кінського спорядження, виробів мистецтва, культура лісостепових племен (особливо Правобережжя) в цілому мала свої місцеві особливості, виражені в основному в глиняному посуді (горшки з валиком під вінцями, черпаки, кубки, миски), які відомі тут з передскіфського часу і майже невідомі в степу. З падінням могутності держави степових скіфів у населення Лісостепу зникають всі основні елементи скіфської культури.

Підгірцівсько-милоградські племена (VI-III ст. до н.е.) мешкали в основному в басейні Прип'яті і в Київсько-Гомельському Придніпров'ї. Назва походить від с. Милоградка Гомельської області та с. Підгірці Обухівського району. Населення підгірцівської культури мешкало в неукріплених поселеннях.

Небіжчиків ховали за обрядом трупоспалення. На Київщині (села Рудяки та Казаровичі) виявлено поховання з трупопокладенням. Населення милоградської культури жило на селищах та городищах, які мали найчастіше вигляд мисових укріплень, рідше - "болотних". Житла мали вигляд неглибоких землянок. Обряд поховання - трупоспалення.

Для підгірцівської культури характерні бронзові прикраси, виготовлені за восковими моделями. Про місцеве бронзолварне виробництво свідчать залишки майстерень в с.Підгірці. Серед глиняного посуду переважають горщики з високими відігнутими назовні вінцями, прикрашеними наколами, насічками, ямками, що наносились то з середини, то ззовні, утворюючи з протилежного боку опуклини, та миски із загнутим до середини вінцем, прикрашеним рядами наколів. Населення мало тісні зв'язки з скифами-орачами. Існує думка про те, що в носіях підгірцівсько-милоградської культури слід вбачати неврів Геродота. Культура припиняє своє існування в результаті просування зарубинецької культури з Середнього Подніпров'я в область верхньої течії Дніпра та в басейн Прип'яті.

Сармати (II ст. до н.е. - IV ст. н.е.). У III ст. до н.е. з-за Дону на Захід починають просуватись іраномовні сарматські племена, які у II ст. до н.е. підкорили Скифську державу і встановили своє панування у Причорномор'ї. Окремі групи сарматів проникли в лісостепову зону Східної Європи, де змішалися зі східними слов'янами. На території Київської області відомі сарматські поховання. Померлих ховали у ямах, в яких будувались дерев'яні стовбові гробниці, або в ямах з підбоям під насипним курганом. Поховання супроводжувались різноманітним інвентарем: залізними мечами з кільцевим навершям, тригранними наконечниками стріл, бронзовими застібками-фібулами, ліпними товстостінними горщиками, кружальними глечиками з сірим та чорним лощінням, імпортною керамікою та скляними посудинами. У III-IV ст. сармати були витіснені з Північного Причорномор'я навалом готів з Прибалтики та азійських гунів.

Слов'янський період (II ст. до н.е. - IX ст. н.е.). На рубежі нашої ери слов'яни виступають як численний народ, що займав велику територію від Подніпров'я до Вісли і від

Балтійського моря до Карпат. Римські історики I ст. н.е. називають слов'ян загальною назвою - венедами. Візантійські та інші автори VI ст. називають східних слов'ян антами, а західних - склав'янами, вважаючи венедів їх спільними предками. Слов'янські племена у цей час відігравали значну роль в історії Центральної та Східної Європи. В період так званого великого переселення народів (П-VII ст. н.е.) відбувається значне переміщення племен та народів, що змінило етнічну карту Східної та Західної Європи.

В другій половині I тисячоліття формуються окремі східно-слов'янські племена, які дістали в історичній науці назву "Літописних племен". У них відбувається остаточний розклад родової організації, починають формуватися феодальні суспільні відносини та утворюються союзи племен, що становили примітивні державні утворення. В кінці IX ст. феодалізм стає панівним. Утворюється перша східнослов'янська феодальна держава - Київська Русь. В археологічному відношенні I тис. на території Київської області характеризується рядом археологічних культур - зарубинецької, черняхівської та слов'янських племен VI-IX ст. н.е.

Зарубинецька культура (кінець III ст. до н.е. та подекуди до середини I тис.) дістала назву від могильника, дослідженого в с.Зарубинцях Переяслав-Хмельницького району. Пам'ятки поширені на території лісостепових та поліських областей України і Білорусії та в деяких районах РРФСР. Населення жило в невеликих неукріплених поселеннях, зрідка городищах. Будувало наземні або напівземлянкові житла з глинобитними печами або кам'яними вогнищами. Під час розкопок відкрито невеликі господарські ями для зберігання продуктів. Головним заняттям населення було орне землеробство в лісостепових, та підлісне - в лісових районах. Значного рівня розвитку досягло металургійне і ковальське домашнє ремесла на обробку кольорових металів. Посуд ліпний, з шерехатою поверхнею червоноуватою та сірого кольорів або з чорною чи світло-коричневою лощеною поверхнею. Серед залізних виробів характерними є сокири, серпи, долота, пилки, остроги, наконечники списів тощо, з бронзових виробів - застібки (фібули), пряжки, браслети, шпильки, підвіски (рис.3, 1-10). Племена вели обмін з грецькими античними

Рис.3. Вироби з пам'яток зарубинецької культури:
 Бронза: 1 - фібула; 2 - підвіска; 3 - кільце. Залізо: 4 -
 зубило; 5 - сокира. Глина: 6 - тигель; 7-10 - посуд. Виро-
 би з пам'яток черняхівської культури:
 11 - глиняний глек; 12 - кістяний гребінець; 13 - бронзова
 фібула; 14, 15 - залізні ніж та дротик; 16, 17 - глиняний
 посуд. 1, 2, 7-10 - Пирогів; 3, 5, 6 - Таценьки; 4 - Лютіж; 11,
 15 - Ромашки; 12-14 - Черняхів; 16, 17 - Переяслав-Хмельни-
 цький.

містами Північного Причорномор'я. Померлих ховали у ґрунтових могильниках за обрядом трупоспалення, зрідка трупопокладення. Поховання переважно поодинокі, але трапляються парні й групові.

Племена жили в умовах родоплемінного ладу, основною суспільною одиницею була родова община. Зарубинецька культура належала раннім східним слов'янам – венедам.

Черняхівська культура (П-У ст. н.е.). Назву дістала від могильника поблизу с.Черняхів Кагарлицького району. Племена черняхівської культури займали територію від Сіверського Дінця до Дністра, охоплюючи лісостепову та прилеглу до неї степову зони України. Населення вело осілий спосіб життя, мешкало в неукріплених великих поселеннях. Житла наземні або трохи заглиблені у землю, зведені на дерев'яному каркасі. Поряд з житлами розташовувалися господарські будівлі та ями для зберігання зерна. Населення досягло високого економічного і культурного розвитку. Основним орним знаряддям був плуг з череслом. Ремесло виділилося в окрему галузь господарства. Найвищого розвитку досягло гончарне й квалірне ремесло. Посуд виготовляли на гончарному крузі (рис.3, II, 16, 17). Із заліза виготовляли наральники, серпи, коси, струги, пилки, долота, свердла, ножі; а із срібла і бронзи – різноманітні прикраси – намисто, підвіски, браслети, каблучки. Цікаві бронзові прикраси з виїмчастими емальми (III-VI ст. н.е.). До побутових предметів належать гребінці, фібули тощо. Населення мало широкі торговельні зв'язки з Римською імперією.

Могильники (великих розмірів) ґрунтові. Співіснують трупоспалення (у ямках і урнах) та трупопокладення. Релігія племен була язичницькою.

Племена черняхівської культури переживали останній етап первіснообщинного ладу.

Вчені вважають, що пам'ятки черняхівської культури належали східним слов'янам (антам), які генетично пов'язані з пам'ятками зарубинецької культури та культурою Київської Русі. Проте існує думка про різноетнічність черняхівської культури.

Культура східнослов'янських племен VI-IX ст. У другій половині I тисячоліття слов'янські племена займали суцільну

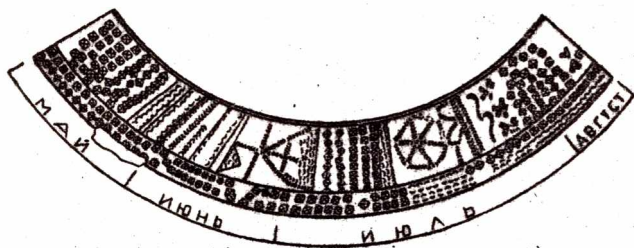

Рис.4. Глек IV-V ст. з Ромашківського могильника із зображенням слов'янського календаря.

омугу Лісостепу Української РСР і були найбільш етнічним масивом у Європі. Для них характерні переважно неукріплені поселення, розташовані у важко доступних низьких місцях, ґрунтові могильники з трупоспаленням у глиняних урнах. Лише для поліської групи пам'яток відомі курганні поховання.

Основов господарства було розвинуте землеробство (орне – на півдні і підсічне – на півночі), скотарство та різноманітні ремесла. На деяких поселеннях існували великі центри виготовлення кричного заліза з місцевих залізних руд. Слов'яни вели обмін з сусідніми племенами. Глиняний посуд VI–VIII ст. переважно ліпний, проте наприкінці цього періоду збільшується кількість гончарного, виготовленого на примітивному круті. Найхарактернішими прикрасами були пальчасті та антропоморфні фібули, браслети з розширеними кінцями, сережки тощо.

Культура слов'янських племен VI–IX ст. належала племенам, відомим за "Повістю временних літ". На території Київщини жили поляни. Вони стали основним осередком, навколо якого об'єднувались інші східнослов'янські племена.

Давньоруська держава IX–XIII ст. Наприкінці IX ст. у східних слов'ян виникає одна з наймогутніших феодальних держав Європи – Київська Русь, до складу якої увійшли всі східнослов'янські племена – від Карпат до Дону і від Середнього Подніпров'я до Ладозького озера. В історії східнослов'янських народів Київська Русь відіграла велику роль, як спільний етап розвитку російського, українського і білоруського народів.

Економічну основу давньоруської держави становило високорозвинуте землеробство й скотарство, ремесло, торгівля.

Орне (плужне) землеробство стало панівним на всій території Русі. Ґрунт обробляли дерев'яним плугом із залізним лемешем та ралом з залізним наральником. Інколи плуг мав колісний передок та залізне чересло. Високого рівня розвитку досягло міське ремесло. Воно було багатопрофільним, а ремісничі майстерні – спеціалізованими. Серед давньоруських ремісників існувало понад 60 різних фахів. Найрозвинутішими були залізодобувне, залізобробне, гончарне, костерізне та ювелірне ремесла. Глиняний посуд виготовлявся за допомогою ручного гончарного круга, випалювався в гончарних горнах,

Рис.5. Вироби з давньоруських пам'яток:
 1 - бронзова підвіска; 2 - срібний колт; 3 - хрест; 4 - срібний браслет; 5 - серп; 6 - коса; 7 - чересло; 8 - на-
 ральник; 9 - писало; 10, 11 - молоточки для карбування;
 12 - напильний; 13-14 - полив'яні плитки; 15 - ллічок;
 16 - глиняний тигельок; 17 - мідна матриця; 18 - 20 - глиня-
 ний посуд. 1 - Витачів; 2, 4 - Обухів; 3, 9-12, 15, 16 - Виш-
 город; 5-8 - Київщина; 13, 14 - Єлгородка, 17 - Чорнобиль;
 18-20 - Ходорів.

прикрашався загладженими прямими та хвилястими лініями (рис.4, 18-20). Виготовлялося скло - для прикрас, віконне, смальта для мозаїки. Особливо досконалими були шкелісні вироби з золота та срібла, виконані складною технікою скані, зерні, смалі, черні. Між окремими землями Русі та заморськими країнами (Арабською державою, Візантією та Західно-Європейськими країнами) велася торгівля.

Верховну владу на Русі здійснює великий князь Київський, який опирався на постійну військову силу - дружину. Посилюється процес закабалення вільних селян общинників. Розпочинається кам"яне будівництво, поширюється писемність, виникає літописання.

Багато матеріалів для висвітлення важливих питань історії Русі дають дослідження археологічних пам"яток: міст, городищ, неукріплених селищ, могильників, скарбів тощо.

Міста. Серед давньоруських пам"яток вони були найважливішими. Міста поділялися на дитинець (кремль) та посад. Центральна частина міста, укріплена валами та ровами, називалась дитинцем. Тут жили представники знаті та частина ремісників, що обслуговували їхні потреби. У дитинці розміщувалися кам"яні палаци та великі дерев"яні будинки, кам"яні собори. Поряд з дитинцем, часто на низьких берегах річок, розміщувався ремісничо-торговий посад - передмістя, який інколи також укріплювався валами та дерев"яними стінами. Тут знаходилися квартали ремісників, дрібних торговців. Житла та майстерні ремісників були невеликі, наземні та напівземлянкові.

Загальна кількість міст на території Давньоруської держави до монголо-татарської навали дорівнювала близько 300. Міста були адміністративно-політичними центрами окремих земель, а деякі з них - військовими фортецями (легендарні багатирські застави), які захищали Русь від нападу кочовиків. Археологічні дослідження багатьох міст засвідчили, що основою їх економічного розвитку були ремесло та торгівля.

Територія сучасної Київщини була найрозвинутішою в економічному та культурному відношеннях. Тут існувало багато міст, частина яких неодноразово згадується в літописах та інших писемних джерелах, в усній народній творчості. До їх числа, крім Києва, належали Переяслав, Білгород, Вишгород,

Васильків, Витачів, Заруб, Халеп, Треполь, Богуслав та інші.

Городища. Характерною ознакою їх є наявність потужних укріплень у вигляді земляних валів та ровів, завдяки чому вони добре простежуються в місцевостях (населення часто і тепер називає їх "городищами"). За розміром та формою городища різні: круглі, овальні, напівкруглі, трапецеоподібні тощо. Вони забудовані житлами та різними господарськими спорудами. Давньоруські городища, разом з прилеглими до них поселеннями, нерідко являли собою залишки укріплених феодальних замків.

Сільські неукріплені поселення розташовувалися на досить зручних надзаплавних і заплавних берегах невеликих річок, терасах балок, рідше високих, часом важко доступних масивних виступах. Населення (селяни-смерди) займалося землеробством, скотарством, рибальством, поливанням та іншими промислами. Ремісничє виробництво мало домашній характер. Обмін з містами мав переважно натуральний характер. На відміну від міських центрів Давньої Русі, сільські поселення виччені недостатньо.

Могильники в більшості мають зовнішні ознаки - невеликі насипи-кургани висотою від 0,5 до 2 м. Зустрічаються і ґрунтові поховання. За розміром могильники різні. Інколи, біля великих міст в курганных могильниках нараховується до тисячі поховань і більше. Характерні два обряди - трупоспалення та трупопокладення. Нерідко в могилах знаходять інвентар - різноманітні прикраси, предмети побуту та озброєння (мечі, кольчуги, шоломи, бойові сокири, наконечники стріл, списів). Інколи в багатих похованнях трапляються арабські та візантійські монети.

Скарби. До категорії археологічних пам'яток відносяться численні скарби коштовних ювелірних речей з золота та срібла, скарби з монет - арабських і візантійських, давньоруських гривень. Вивчення скарбів дає можливість висвітлити питання торгівлі Давньої Русі з сусідніми країнами, розвиток ювелірного ремесла та глибоке майнове розшарування, зокрема нагромадження великих багатств в руках окремих феодалів.

Змійові вали. До нашого часу дійшли величезні земляні укріплення, так звані Змійові вали. Як вважають дослідники, спорудження цих валів в основному припадає на окіфський

або ранньослов'янський час. Можливо, що деяка частина з них в давньоруські часи була укріплена або відбудована і входила до захисної лінії. Для захисту від степових кочовиків (печенігів і половців) споруджувалась й нова система фортець на східних і південних кордонах. Змістові вали ще й тепер мають висоту до 6-8 м, а ширину 16-17 м.

Пам'ятки кочовиків. На південь від стародавньої Русі у IX-XIII ст. мешкали різні скотарські племена, які просунулися сюди зі Сходу. Найсильнішими з них були печеніги й половці. Відомі їх поховання в насипах раніших курганів та надмогильні людиноподібні пам'ятки - кам'яні "баби". Супроводжувачий інвентар в чоловічих похованнях представлений зброєю, доспіхами воїна та коня, а також побутовими речами. Серед зброї цікаві найдавніші в світі криві шаблі печенігів IX ст. Часто могилу воїна супроводжує поховання цілого коня або його частина. Супроводжувачий інвентар жіночих поховань - побутові речі, прикраси, залишки одягу тощо. Іноді трапляється зброя. Поселення (становища) кочовиків вивчені мало. У XIII ст. степові простори Східної Європи захопили татари, спочатку золотоординські, а згодом Кримські.

Пам'ятки (XIII-XVIII ст.). Монголо-татарська навала поряд з феодалною роздробленістю руських земель сприяла економічному і політичному відособленню окремих частин колишньої Давньоруської держави - Київської Русі, а потім призвела до її остаточного розпаду. З окремих частин колишньої єдиної давньоруської народності сформувалися три близькі братні східнослов'янські народності - російська, українська та білоруська. На Середній Наддніпрянщині у XIV-XV ст. відбувається процес формування української народності.

Київщина відігравала важливу роль у суспільно-політичному і культурному житті українського народу, в його боротьбі проти іноземних загарбників. Важливе місце належить Київщині у визвольній війні 1648-1654 рр. та возз'єднанні України з Росією. Археологічні пам'ятки XIII-XVIII ст. відомі ще мало. Це, в основному, нечисленні поселення, фортеці, вали, скарби (особливо монети) та окремі знахідки.

Історія Київщини починаючи з XV ст. висвітлюється переважно на основі писемних джерел.

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

БАРИШІВСЬКИЙ РАЙОН¹⁾

смт.Баришівка, райцентр. Поблизу села знайдено уламки посуду тшчівцецької культури. У селі, на лівому високому березі р.Трубежа, по дорозі з хут.Хлопкова до с.Селища, майже на 1 км тягнеться поселення черняхівської культури. В селі на перехресті вулиць Леніна та Комсомольської виявлено могильник цього самого часу. [77, вип.1, с.143-144]. Збереглося кілька курганів та давньоруське городище X-XIII ст. [6, с.163, 167]. Можливо, саме Баришівка згадується в літопису (1125-1126 рр.) під іменем Баручь (Барочь) [60, с.163; 82, с.39].

с.Великий Крупізь. В центрі села біля парку на спортмайданчику виявлено залишки зруйнованого городища (XVI-XVII ст.), до якого з північного заходу прилягає селище цього самого часу [57].

с.Веселинівка (до 1946 р. - Скопці). Знайдено кам'яні знаряддя праці [38, с.15]. У південно-західній частині села на краю підвищення над заболоченим озером - давньоруське кругле городище XI-XIII ст. Збереглися залишки кільцевого валу, висотою 2 м. З південного сходу перед городищем розташоване тимчасове поселення цього самого часу [57].

с.Волошинівка. В ур.Черняків Острів, на невеликому підвищенні серед заплави, виявлено мезолітичну стоянку [4, 1974 р., с.350], уламки посуду доби неоліту, знахідки тшчівцецької культури, поселення культури багатовапеликової кераміки, раннього залізного віку, зарубинецької та черняхівської культур, а також ранньослов'янські уламки посуду В ур. Осавулове - уламки посуду доби неоліту, поселення раннього залізного віку та черняхівської культури [8, №22, с.108].

с.Коржі. На полустанку Коржі виявлено знахідки доби неоліту, поселення культури багатовапеликової кераміки

1) Археологічні пам'ятки Києва публікуватимуться в окремому довіднику.

/8, №22, с.108/. В ур.Бирки-мезолітична стоянка /8, №13, с.50/, уламки посуду доби неоліту та поселення раннього заліза. В ур.Панський Кут у 1974р. досліджено стоянку доби мезоліту, на якій знайдено крем'яні вироби доби бронзи /4, 1974р., с.350/. Виявлено уламки посуду доби неоліту, поселення культури багатоваликової кераміки, раннього залізного віку, знахідки тшчинецької та черняхівської культур. На піщаному мисі серед торфовища - мезолітична стоянка та уламки посуду софіївського типу /8, №13, с.49, 50/. В ур.Рябці - трипільське поселення, культури багатоваликової кераміки, раннього залізного віку, пізньозарубинецької та черняхівської культур /52, №160, с.85/, уламки аланського посуду. В ур.Солонеч-давньоруське поселення. В ур.Кут - уламки посуду доби неоліту та тшчинецької культури /8, №22, с.108/.

с.Лукаші. У 1913 р. поблизу села на схилі, по краю заболоченої низини в долині р.Недри, досліджено пізньотрипільське поселення, яке дало назву групі археологічних пам'яток - лукашівський тип (9, т.І, с.197). Поблизу села - багато курганів.

с.Пасічна. На березі Трубежа - стоянка мезолітичної доби 8, вип.13, с.51. На північ від села, неподалік моста через Трубіж, на піщаному масиві правого берега - поселення середньодніпровської (17, с.121) та зарубинецької (52, №160, с.85) культури.

с.Перемога (до 1945 р. - Ядлівка). У ХІХ ст. на західній околиці села, на краю підвищення над болотом знаходилось городище (75, с.118), яке у наш час жодних ознак не має. На захід від городища на пологому схилі біля болота розташовувалося селище. На місці городища й селища трапляються уламки стінок посуду ХІ-ХІІІ ст. /57/.

с.Селище. На лівому березі Трубежа в ур.Бирки виявлено мезолітичну стоянку /8, №13, с.51/, уламки посуду доби неоліту, поселення трипільської культури, культури багатоваликової кераміки та підгірцівської /8, №22, с.107/. В місцевості "Під великою гіркою" - поселення пізньозарубинецької культури /52, №160, с.83-85/. Під селом, поміж черняхівським та зарубинецькими поселеннями - давньоруське поселення ІХ-ХІ ст., на якому виявлено майстерню ювеліра /77, вип.1, с.145/. Під веселою горою - поселення середньодніпровської культури /17, с.121/. Поблизу села, на лівому березі Трубе-

жа - кургани [38, с.15]. В ур. Михайлів-поселення часу раннього заліза [8, №22, с.108]. Знайдено срібну римську монету II ст. [47, с.61]. На правому березі Трубежа-поселення зарубинецької культури. Біля селищанського шляху /правий берег Трубежа/ - уламки посуду доби неоліту, бронзи, зарубинецької та черняхівської культур [8, №22, с.57].

с.Хлопків. На полі, в урочищах Карта та Тарілка, виявлено уламки посуду доби неоліту, поселення черняхівської культури [8, № 22, с.108, рис.2/.

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ РАЙОН

м.Біла Церква, райцентр. У 1949 та 1957 рр. на лівому березі р.Росі на Замковій горі досліджено давньоруське городище з посадом IX-XIII ст. Тут відкрито вал та рів, житла, господарські ями, а також сліди церкви початку XI ст. Це городище вважають літописним містом Юр'євим, яке Ярослав Мудрий заснував у 1032 р. У 50-х роках XVI ст. на місці давньоруського городища було збудовано фортецю, залишки якої збереглися до цього часу [7, т.6, с.133]. На території сільськогосподарського інституту (площа Свободи) виявлено численні уламки посуду та залишки житлових споруд давньоруського часу. У дворі №8 по вулиці Росевій - поховання XI-XII ст. [7, т.6, с.133]. Наприкінці XIX ст. на околицях міста виявлено 38 курганів, один з яких має назву Франтиха. Розкопано кургани доби бронзи [92, 8, т.3 с.326-327]. Виявлено поселення тшчинецької культури [12, рис.50]. У 1887 р. знайдено два крем'яних відбійника, а у 1890 р. - молоток з рогу оленя. В уроч.Ротка - залишки Змійового валу, що тягнеться на с.Томилівку. Тут знайдено просвердлену кам'яну сокиру [99]. Давньоруське городище XII-XIII ст. розташовано на західній околиці міста на Паліївій горі в Олександрійському парку (за повідомленнями XIX ст. розташовано за три версти від Білої Церкви, вгору по р.Росі в напрямку до с.Фурси). Городище округле, з площадкою 55 м, збереглися вали висотою 1,5 м [57]. В Олександрійському парку знайдено бивень та зуб мамонта [99], а також уламки пізньосередньовічного посуду [57]. Знайдено 68 польських та ризьких монет XVII ст., скляне намисто та срібний гудзик.

с.Блошинці. В селі на березі р.Узин у ХІХ ст. було кругле городище. За два кілометри від села вадовх р.Узин - друге городище [102, с.29]. Поблизу села досліджено кочовницький курган ХІ-ХІІ ст. [28, т.ІІ, вип. 1,2,с.273].

с.Василів. На південь від села у ХІХ ст. було чотирикутне городище. На о-ві на р.Красній - городище, яке називається Замок [66, с.533]. Поблизу села - шість курганів⁸. Знайдено три срібні монетні гривні київського типу.

с.Глушки. Між селами Глушки та Соколівкою в середині ХІХ ст. виявлено городище у вигляді трапеції. Збереглися земляні вали та рови. На цьому місці згідно з легендою знаходилося стародавнє місто Соколів (66, с.510).

с.Городище. Поблизу села знайдено римську монету Антоніна Пія, карбовану в 151 р. [47, с.58]. У ХІХ ст. на захід від села знаходилося 50 невеликих курганів, а в селі - овальне городище, яке археологічною розвідкою 1972 р. знайти не вдалося [57].

с.Дрозди (давні назви - Кам"янка, Мазепинці). По дорозі на с.Велике Половецьке, на давньоруському могильнику наприкінці ХІХ ст. проводилися розкопки (28, т.ІІ, вип. 1,2, с.267).

с.Заріччя (передмістя Білої Церкви). Проти заповідника Олександрія, на мисоподібному виступі - уламки пізньосередньовічного посуду [57].

с.Іванівка (давні назви - Лопатинщина, Янківка). У ХІХ ст. поблизу села - два кургани; один з них має назву Миронова Могила.

с.Ключки. У ХІХ ст. на полях - два кургани.

с.Коженики. З заходу на південний схід - залишки Зміїного валу. Наприкінці ХІХ ст. поблизу села - шість стародавніх курганів.

с.Мазепинці. В уроч.Заріччя знайдено скарб кам"яних ливарних форм для відливання сокир-кельтів та кинджалів, а також бронзовий кельт білгородівської культури (88, с. 107, 121). На західній околиці села, на лівому березі р.Кам"янки, на останцеподібному мисі, що підвищується над заплавою річки на 7-8 м, збереглися залишки городища ХІ-ХІІІ ст. У нас час тут розташована садиба Морського.. Площадка городища 0,7 га, частина її зруйнована. Поблизу городища на пониженні

місцевості розташовано селище цього самого часу. На місці городища та селища XI-XIII ст. у другій половині I тис. н.е. існувало невелике поселення [57]. У 1870 р. на городищі знайдено горщик з 235 срібними монетами^ж. У 1868 р. - скарб з 235 римських срібних монет, які охоплюють період від Трояна до Септимія Севера (98-193 рр.) [47, с. 60]. У XIX ст. на околицях села виявлено 30 курганів, один з яких (найбільший) названо Мазединою Могилою.

с.Макиївка. На околиці села на правому березі р.Тосси, притоці р.Красної на розораному курганному могильнику досліджено поховання білогрудівської культури [7, т.23, с.217].

с.Мала Антонівка (давні назви - Рейминтарщина, Антонівка). У 1865 р. розкопано чотири кургани, серед яких коцівницький, де знайдено залізний конічний шолом та шаблю [39; 80, 1958, №4, с.61].

с.Мала Сквирка. На східному краю села на мису при впадінні р.Сквирки в р.Рось, де сучасне кладовище, добре збереглося давньоруське городище XII-XIII ст. площею 1,2 га. Через городищем розташовано селище цього самого часу. На городищі й селищі трапляються залишки ліпних посудин другої половини I тис. н.е. [57]. В середині XIX ст. напроти городища знаходився давньоруський могильник (до 100 курганів) [28, т.11, вип.1,2, с.267]. За 5 км праворуч від цієї місцевості - 10 великих курганів [41, с.259]. У 1840 р. в двох курганах виявлено посуд з перепаленими кістками другої половини I тис. н.е. [72, с.39].

с.Матюші. У 1963 р. на березі р.Раставиці знайдено скарб римських монет середини I - кінця II ст. [26, с.202]. У XIX ст. на полях виявлено вісім курганів: через них Голосова та Кам'яна могили, Тиличиха та Протас.

с.Молодецьке. В піску, на березі р.Упави знайдено людський череп та римську срібну монету імператора Коммода [47, с.60].

с.Одноріг. Знайдено монети V-VII ст. [99].

с.Олійникова Слобода. У XIX ст. на полях - 6 курганів, серед них Рясова та Бабина Дираві могили.

с.Павлівка. У XIX ст. на захід від села розташовано дві групи курганів; поблизу ферми Чарнелівки - вісім курганів.

с.Пилипча. В сільському парку збереглася ділянка Зміїного валу, що проходив від р.Росі в напрямку с.Шкарівка. На східній околиці села, поблизу ставка, на схилах невеликого струмка, що впадає за 1,5 км північніше у р.Рось, протягом 800-100 м тягнеться поселення черняхівської культури. На мису, утвореному при злитті згаданого струмка та Росі, виявлено друге поселення тієї самої культури. На заході від описаного місцезнаходження, вхору за течією Росі, у заплаві на останці, що утворює півострів, виявлено залишки третього черняхівського поселення. В селі знайдено давньоруську кераміку [8, вип.4, с.344,346,347]. На захід від села досліджено кургани доби бронзи [28, т.11, вип.1,2, с.115,125] і скіфські кургани [57]. Поблизу села розкопано кургани давньоруських часів [28, т.11, вип.1,2, с.267]. На березі р.Росі проти гирла Роставиці досліджено кочівницькі кургани [28, т.11, вип.1,2, с.160]. У 1874 р. знайдено орібну римську монету Антоніна Пія [47, с.60]. Поблизу села - посуд трипільської культури [99]. На острові, який утворює рукава р.Росі, біля старого млина - кераміка XVI-XVII ст. [57].

с.Піщана. Поблизу села, на березі р.Кам'янки виявлено велике скіфське поселення XII-XI ст. до н.е. Збереглися залишки валу та рову (64, с.340). В XIX ст. біля р. Рутка було 10 невеликих курганів. В урочищі Голяки знайдено ліпний глек черняхівської культури.

с.Потіївка. Поблизу села у XIX ст. було два кургани. Один з них має назву Попова Могила.

с.Скребіші. У XIX ст. неподалеку від села - курган Товста Могила*. Знайдено орібні монети XV-XVII ст. [99].

с.Сухоліси. За 3 км на південь від села на лівому березі р.Росі (між селами Пугачівкою та Островом, що знаходяться на протилежному правому березі Росі) - давньоруське городище болотного типу XI-XIII ст. Воно займає незначне підвищення в низькій заплаві Росі площею 0,95 га, в плані овальної форми. Зберігся могутній вал висотою 2-3,5 м. На південний схід від городища, на підвищеній місцевості понад Россю, тягнеться давньоруське селище XI-XIII ст. [57].

с.Томилівка. Проходить пороський Зміїний вал. Знайдено три орібні монети: дві римські республіканської епохи і одна - міста Дірахіума з Іллірії [47, с.62].

с.Трушки. У XIX ст. поблизу села було 12 курганів в тому числі Атаманчукова, Герасимова та Краснороденкова могил. Біля села за 1 км вниз по течії Росі та за дорогою Біла Церква - Трушки на високому мису р.Роставиці знайдено уламки посуду давньоруського та XVI-XVII ст. [57].

сmt.Узін (старі назви Узеніца, Темберщина). У XIX ст. біля села - два кургани³. Знайдено грецьке бронзове дзеркало VI ст. до н.е. 97, а також дві срібні монети Антоніна Пія та Фаустини Старшої [47, с.62].

с.Фастівка. Навколо села у XIX ст. було 53 кургани [66, с.515].

с.Феофори. Поблизу села у XIX ст. - курган [66, с.515].

с.Бурси (колишня Кам"янка). В частині села, що називається Чмирівка, знайдено монетний скарб. В уроч.Товста, в лісі коло р.Кам"янки збереглися два Зміїових вали, що йдуть в напрямку до Білої Церкви і з'єднуються з боку парку Олександрії. На полі вали розорані.

с.Чепилівка. На північній околиці села на мису висотою 12 м над заплавою р.Червоної - давньоруське городище XII-XIII ст. Зберігся дитинець (мисова частина) в плані яйцеподібний, площею до 0,13 га, оточений валами. З півдня до мисової частини прилягає посад площею 0,3 га [57]. Поблизу городища розкопано курган. В ньому знайдено кістяк, залізний шолом та спис, а також золотий перстень.

с.Чмирівка. При впадінні р.Кам"янки в р.Рось та на високому плато лівого берега р.Росі - давньоруська кераміка (можливо XIII-XIV ст.) [57].

с.Чушира. Недалеко від села у XIX ст. було два кургани.

с.Шкарівка. У 1969 р. на північно-східній околиці села, в заплаві правого берега р.Росі, на мису, утвореному крутим поворотом річки, досліджено поселення середнього етапу трипільської культури [3, вип.4, с.76]. Поблизу села, вдовж берега р.Росі - два поселення черняхівської культури [52; № 82, с.29]. На одному з них біля хут.Новооселиці знайдено уламки посуду середньодніпровської культури [17, с.100]. На березі р.Росі - два денарія Марка Аврелія [47, с.62]. В селі виявлено залишки Зміїового валу. У XIX ст. біля села було три кургани, один з яких має назву Бабичева Могила.

На охилі плато високого корінного берега, на городах кол-
госпників знайдено уламки посуду ХУІ-ХУП ст. [57].

с.Яблунівка. За 1 км на північ від села в уроч.Бакаль-
ському, за 30 м від дороги, яка веде у село, розташовано
могилище ХІ-ХІІ ст., який налічує 186 курганів і займає
територію 170х200 м. У 1970 р. розкопано 14 курганів [99].
На околиці села знайдено крем'яну пилку та срібні монети
ХУ-ХУП ст. [99]. В уроч.Пожарня, в лісі - залишки Змійо-
вого валу, на полі вал розорано [19, с.78].

БОГУСЛАВСЬКИЙ РАЙОН

с.Вітвіці. Знайдено фібулу зарубинецького типу [51,
с.52].

м.Богуслав, райцентр. Знайдено крем'яне знаряддя пра-
ці, кістяні наконечник стріли та кружочок. Поблизу села -
поселення чорноліської культури [88, с.33]. В уроч.Городок -
три римські монети: одна Сабіни і дві Антоніна Пія [47,
с.58]. З міста походить ліпна миска зарубинецької культури
[52, №70, с.16]. Біля міста - давньоруське городище
ХІ-ХІІІ ст., яке можливо є залишками міста Богуслава, згаду-
ваного в літопису під 1195 р. [54, с.463]. Поблизу дороги
у с.Бране Поле в ХІХ ст. - один курган.

с.Бородані. У ХІХ ст. поблизу села - шість курганів.

с.Бране Поле. Біля села у ХІХ ст. був курган Могила
Козацького Сина.

с.Вільховець. На полях знайдено п'ять срібних шийних
та п'ять монетних гривен давньоруського часу [16, с.69].

с.Дибинці. Недалеко від села - поселення доби бронзи
[57]. У ХІХ ст. поблизу села досліджено 10 курганів [66,
с. 562]. Чотири римські денарії знайдено в скарбі монет
ХУП ст. [47, с.58].

с.Дмитренки. Знайдено скарб польських монет.

с.Іванівка (до 1945 р. Янівка). Поблизу села дослід-
жено кургани середньодніпровської культури [18, с.96-97].
В двох кінцях села у ХІХ ст. розташовано два городища, ото-
чені подвійним валом [66, с.568]. Біля села - шість кур-
ганів.

с.Івки. У ХІХ ст. біля села - курган.

с.Ісайки. У ХІХ ст. в селі - великий курган Макарова Могила [66, с.563].

с.Карандинці. Виявлено сліди могильника чорноліської культури [88, с.44].

с.Лютарі. Біля села - кругле давньоруське городище [16, с.59]. На полях - два кургани [64, с.347].

с.Медвин. На полі, в проваллі, знайдено зуб мамонта [57]*. Траплялися кам"яні молотки та сокири доби неоліту [57], бронзовий спис середньодніпровської [16, с.23] та кельт білогрудівської [88, с.125] культур. Поблизу села досліджено кургани доби бронзи, зокрема з похованням середньодніпровської культури [46, вип.16, с.41]. В лісі Туранці знайдено крем"яні наконечники стріл [57]. В урочищах Свята Гора, Тотиха, Грибів Яр, Тістове, Юшків - поселення ранньоскіфського часу [8, №15, с.58; 6, с.161]. В уроч. Гірчаків на могильнику розкопано три скіфських кургани [57]. В центрі села на підвищенні - давньоруське городище Х-ХІІІ ст. Збереглися залишки валу та рову [64, с.348]. На околицях села знайдено стародавні лопатки [57].

с.Мисайлівка. Поблизу села - два давньоруські городища та два кургани [64, с.347].

с.Момути. На південно-західному краю села між двома балками на останцеподібному мису, що підвищується метрів на 25-30 над долиною - городище VII-IX ст. Площа городища 0,3 га. Збереглися залишки подвійних валів та рови [44, вип.5, с.52].

с.Москаленки. В центрі села недалеко від р.Росі закінчується Зміївський вал, який тягнеться від с.Виграєва (Черкаська область). По дорозі у с.Стеблів - давньоруське городище та селище [44, вип.5, с.54]. У ХІХ ст. на березі р.Нехворощі - чотирикутне городище. Біля села один курган.

с.Побережка. Поблизу села - давньоруське городище, яке оточене кількома паралельними лініями валів [16, с.59].

с.Половецьке. На південній околиці села, на лівому березі р.Росі, на гранітному горбі заввишки до 20 м - давньоруське городище IX-XII ст. з прилеглим внизу до нього великим селищем. Збереглися подвійні потужні вали та рови. Археологічними дослідженнями виявлено залишки оборонних споруд, дерев"яних та кам"яних жилих та господарських

будівель, двоповерхове приміщення з підвалом та могильник Х-ХІІ ст. [44, вип.8, с.146].

с.Розкопанці. Знайдено бронзовий кельт білогрудівської культури [88, с.125].

с.Саварка. В селі - залишки давньоруського городища, оточеного великим селищем [44, вип.5, с.54]. З східного боку городища закінчується Зміївий вал, що тягнеться з с.Вільшанки. У селі поблизу церкви у ХІХ ст. було розташовано два кургани - Велика Могила й Гайворон. Останній розкопано в 1858 р. На полях виявлено вісім курганів, а також знайдено залізні наконечники стріл, списів, кинджали та східні монети [66, с.522].

с.Семигори. Знайдено бронзову арбалетну фібулу черняхівської культури [52, №2, с.29].

с.Синиця. В селі на південь від р.Росі - сліди Змійового валу. Поблизу села - могильник зарубинецького типу. На березі р.Росі - залишки двох давньоруських городищ [16, с.44, 59]. У ХІХ ст. на полях було два кургани.

с.Тептіївка. При оранці поля знайдено скарб з 320 срібних римських монет 96-193 рр. [47, с.61]. З села походить бронзова арбалетна фібула черняхівської культури [52, №2, с.29]. Недалеко від села - залишки давньоруського городища та поселення [16, с.59, 75]. В селі, паралельно р.Росі, проходив Зміївий вал, тепер розораний.

с.Хохітва. Поблизу села - невелике поселення черноліської культури [88, с.33]. У ХІХ ст. в уроч.Чернечий яр знаходилося городище, яке тепер повністю зруйноване. Під час обстежень у 1972 р. тут було знайдено лише уламки посуду ХІІ-ХІІІ ст. [57].

с.Чайки. Поблизу села у ХІХ ст. було 10 курганів.

с.Яцки. За 4 км в напрямку до с.Киданівка - давньоруське городище [16, с.59].* Знайдено скарб - срібні та мідні монети ХІІ-ХІІІ ст.

БОРИСПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

м.Бориспіль, райцентр. На схід від міста (між Борисполем та Іванковим) в уроч.Боярище в районі Язвеної Могили досліджено п'ять курганів з похованням ямної культури та скіфського часу [7, т.18, с.150]. З Борисполя походить одна з перших знахідок сребреника Володимира з написом [37,

с.2]. Вдовж Михайлівського провулку та на території церковної садиби частково досліджувалось давньоруське городище. Місцевість, де воно розташовувалось, згадується в літописах під 1015-1154 рр. під назвами Алто, Альто, або Лто, Лто. Тут досліджено залишки оборонного рову (яким був оточений двір Володимира Мономаха) та стародавньої кам'яної церкви - Летської божниці, збудованої Володимиром Мономахом у 1117 р. [46, вип.49, с.13]. На городищі також виявлено потужний культурний шар ХІІ-ХІІІ ст. Знайдено багато дріб'як [106, т.І, с.60].

с.Бортничі. В уроч.Топілець досліджено поселення софіївського типу. На поселенні - великий курган [5, т.6, с.115]. На лівім березі Дніпра, між хут.Червоним та с.Бортничами в уроч. Окрема Діна - поселення дніпро-донецької культури [7, т.8, с.142]. В уроч. Старе Кладовище та Окрема Діна - два поселення середньодніпровської культури [17, с.112], знахідки уламків багатовалякового посуду, поселення тшчинецької та білогрудівської культур [7, т.12, с.103]. У 1951 р. досліджено чотири місцезнаходження підгірцівської культури. В одному з них виявлено залишки бронзоліварної майстерні (10 ливарських тиглів) [5, т.6, с.11], а також могильник [52, №70, с.19-20] та поселення [44, вип.4, с.28] пізньозарубинецької культури. На території будівництва другої черги зрошувальної системи зафіксовано 110 курганів заввишки від 0,3 до 5 м [57]. На околиці села - селище чорноліської культури [88, с.34].

с.Борщів. Піворуч шосейної дороги Київ - Харків - уламки давньоруського посуду [97].

с.Вишеньки. Поблизу села в уроч.Шоломи - стоянка доби мезоліту [52, №126, с.104]. На Будницькій горі - поселення дніпро-донецької культури [106, т.І, с.60]. В уроч.Будницьке поле, за 1,5 км на північний захід від села - залишки зруйнованого безкурганного трупоспального могильника тшчинецької культури [12, с.68]. Між урочищами Буднище та Озеряни - давньоруське поселення [40, 1890, №4, 11-12]. В уроч. Буднище - залишки городища ХІІ ст. [5, т.3, с.78]. В уроч. Обірки за один кілометр на північ від села - поселення середньодніпровської культури. Трапляються уламки посуду часів раннього заліза [5, т.3, с.40,44], а також тшчинецької культури [12, с.197]. Під Процівським лісом - уламки посуду

добі міді [106, т.1, с.60], поселення середньодніпровської культури [5, т.3, с.40], сліди безкурганного трупоспального могильника тшчинецької культури [12, с.68], уламки посуду доби середньої бронзи з багатоваликовою орнаментацией сосницького типу [7, т.12, с.111, 103]. В Процівському лісі між селами Вишеньки та Проців – давньоруське городище (див.Проців). На околицях села знайдено окремі бронзові вироби середньої та пізньої бронзи [7, т.12, с.112, 115, 116; вип.1, с.41–42], бронзовий наконечник списа білогрудівської культури [88, с.138], булавка білогрудівської культури [88, с.167], виявлено сліди могильника раннього заліза [5, т.3, с.44] та поселення підгірцівського типу [8, вип.2, с.11], могильник зарубинецької культури [104, с.43]. В селі виявлено залишки давньоруського селища XII–XIV ст. [8, вип.5, с.112]. В уроч. Багринове знайдено бронзовий браслет чорноліської культури [88, с.158]. В уроч. Селище – мідні та олов'яні хрестики, подьолькі та турецькі монети XVII ст. [95, вип.5, ст.2, с.6].

с.Вороньків. Виявлено поселення тшчинецької культури [12, рис.50]. У XIX ст. за 2 км на захід та південний захід від села – група стародавніх курганів [38, с.6]. Досліджено кургани доби бронзи та раннього заліза [6, с.153; 33, т.15, с.231, 232]. В центрі села – залишки пізньосередньовічного чотирикутного городища у вигляді підвищення, на якому стоїть двосклепінчаста дерев'яна церква XVIII ст. (за відомостями 1929 р.). На території парку будинка культури збереглися залишки валу. На городищі знайдено посуд XII–XIII ст. [57]. Можливо, село в літопису згадується під 1109 р. як Вороніца [60, с.167, 178, 179].

с.Гнідин. На східній околиці села, поблизу дороги, що прорізує схил корінного берега Дніпра, виявлено поселення дніпро-донецької та зарубинецької культур [52, №70, с.20]. Поблизу села – поселення софіївського типу [7, т.12, с.208]. У селі – давньоруське селище XII–XIV ст. [8, вип.5, с.112].

с.Головурів. У 1957 р. поблизу села в уроч.Пішаному виявлено бронзоліварну майстерню XIII–XII ст. до н.е. [8, вип.12, с.61]. За 500 м на захід від села, праворуч від дороги на с.Вороньків в уроч.Камаурове у 1917 р. досліджено давньоруський курган, в якому знайдено шовкову тканину з

гаптуванням [8, вип.12, с.41]. Поруч з могильником розташовувалось давньоруське кругле городище XII-XIII ст., яке у наш час зруйноване. Перед городищем з заходу і частково з північного заходу розташовано невелике селище цього самого часу [57]. В літературі городище згадується як круглий городок за 6 верст від с.Воронькове по дорозі у с. Старе [60, с.179].

с.Горобіівка. В селі та навколо нього - курганий могильник. Тут досліджено два кургани доби бронзи [6, с. 154].

с.Городище. За 300 м на південний схід від села, в уроч.Городище, можливо, колись було городище болотного типу [57].

с.Дударків. Поблизу села, в торф'яному болоті знайдено рогову орнаментовану ритуальну сокиру доби пізньої бронзи [11, с.33].

с.Жереб'ятин. По дорозі до с.Київлів - поселення середньодніпровської культури та могильник часів раннього заліза [5, т.3, с.40,44]. Між селами Жовтнєве та Проців - давньоруське поселення XII-XIV ст. [8, вип.5, с.112]. За 2 км на північ від села, на березі стародавнього русла Дніпра, залишки трупоспального могильника тшчинецької культури [12, с.198]. Знайдено багатоваликову кераміку [80, 4,1960, с. 32].

с.Іванків. В уроч.Піскуваха - уламки посуду доби міді [106, т.І, с.60]. Між селами Іванків та Любарці, в уроч. Хвощувате - посуд доби міді [106, т.І, с.60]*. Знайдено кераміку тшчинецької культури [9, т.І, карта 8]. Між с.Іванків та м.Бориспіль досліджено кургана (див.м.Бориспіль). Поблизу колишньої затоки р.Альти-Люби, на північ від Кучаківського (тепер Кіровського) шляху, на підвищенні - кругле давньоруське городище XII-XIII ст., частково досліджене у 1925 р. Воно було оточене двома концентричними валами, які у наш час звалися. На підвищенні, що тягнеться на захід від городища на відстані 200 м - селище XII-XIII ст. [57].

с.Київлів. В уроч.Гнилуша - поселення дніпро-донецької культури [6, с.148]. Знайдено дрібні уламки посуду доби бронзи [5, т.3, с.78] та бронзовий тригранний наконечник скифської стріли [106, т.І, с.60]. В уроч.Черпаківщина -

поселення доби неоліту [106, т.І, с.60]. В уроч.Кути, розташованому на північ від села, біля дороги на с.Вороньків - поселення тшчинецької [12, с.198], середньодніпровської [17, с.20] та зарубинецької [44, вип.12, с.9] культур. По дорозі до с. Жереб'ятин - поселення доби бронзи з багатоваликовою керамікою [6, с. 155]. За 2 км на південний схід від села, в уроч.Під соснами - поселення середньодніпровської культури [5, т.3, с.40]. У 1947 р. біля оз.Сурчани (уроч.Під соснами) на глибині 0,5 м досліджено безкурганний трупоспальний могильник чорноліської культури, помилково віднесений в літературі до зарубинецької культури [5, т.3, с.78-80; 88, с.44-45]. В уроч. Королева гора, за 2 км на південний захід від села - залишки поселення тшчинецької культури [12, с.198]*. Трапляються знахідки білогрудівської культури [9, т.І, карта 9]. Поблизу дороги на с.Рудяки - уламки посуду раннього заліза. На береговій терасі - сліди могильника цього самого часу [5, т.3, с.44]*. Виявлено поселення підгірцівської культури [8, вип.2, с.11]. Поблизу села - трупоспальний могильник зарубинецької культури [104, с.43]. У 1925-1926 рр. на схід від села, в уроч.Річище знайдено уламки посуду зарубинецького типу, який О.Якубовський помилково відніс до неоліту [52, №70, с.60; 43, 1925 р., с.95]*. Трапляються знахідки білогрудівської культури [7, т.12, с.103, рис.1]. На північній околиці села проходить Зміївський вал.

с.Любарці. В уроч.Хвощівате між селами Любарці та Іванків трапляється посуд доби міді. [106, т.І, с.60]. В північно-західній околиці села, що зветься Городищем, ліворуч від дороги на Іванків, на полі, - стародавні кургани [50, с.82]. У 1962-1963 рр. тут досліджено скифський курган IV ст. до н.е. [80, 1966, №3, с.157]. За 1 км від села в напрямку до с.Іванкове вздовж берега болота на місці колишнього округлого городища (зараз городище ознак не має), зібрано уламки посуду XI-XII ст. [57].

с.Проців. За 2,5 км на північний захід від села в процівському лісі, на підвищенні (5-6 м) в заболоченій заплаві Дніпра між селами Проців та Вишеньки у 1947, 1963-1964 рр. частково досліджувалось давньоруське округле городище XII - першої половини XIII ст. Збереглися залишки кільцевого валу

заввишки до 3 м та рову, частково зрізані з однієї сторони земляними роботами. Городище збудовано на культурному шарі епохи бронзи та раннього заліза. Поруч розташовано давньоруське селище XII- першої половини XIII ст. За 2,5 км на південний схід від городища - давньоруське селище XII - першої половини XIII ст. площею 250х150 м; на південь від городища між сучасними селами Проців та Жовтнєве - давньоруське селище цього самого часу [8, вип.5, с.109-113]. На околицях села трапляються уламки посуду чорноліської культури [88, с.34]. Поблизу села - поселення та могильник раннього заліза [5, т.3, 44], поселення тщи́нецької [12, рис.50] та підгірцівської [8, вип.2, с.11] культур.

с.Рогозів. В уроч. Степова долина та Городище - уламки посуду доби міді [106, т.1, с.60]. Поблизу села - група скіфських курганів [80, 1966, №3, с.152]. Найбільший з них має назву Курган [50, с.82].

с.Рудяки. Виявлено поселення тщи́нецької культури 12, рис.50. На південний схід від села в уроч. Хоменків - поселення середньодніпровської культури [17, с.120]. В уроч. Забродіче досліджено безкурганне поховання з обрядом трупопокладення підгірцівської культури [44, вип.1, с.56]. Поблизу села на лівобережній дніпровській заплаві - могильник зарубинецької культури. На піщаних горбах в уроч.Старий Завод - поселення пізньозарубинецької культури [51, с.41].

с.Сеньківка. Обабіч дороги с.Кучакове (сучасна назва Кірове), за 2,5 км від с.Сеньківка в урочищах Хредата, Вовківня та Перевадень розташовані невеликі курганні групи, які становлять один великий могильник. На могильнику в 1926-1927 рр. досліджено 17 курганів скіфського часу V-IV ст. до н.е. На поверхні поля, а також в насипах багатьох курганів зустрінуто уламки посуду доби енеоліту [7, т.18, с.139].

с.Софіївка. В північно-західній околиці села, поблизу соснової посадки досліджено великий безкурганний трупо-спальний могильник (150 поховань), який дав назву археологічній культурі пізньотрипільського періоду - софіївська [5, т.4, с.112]. Біля могильника знайдено неолітичні уламки посуду та крем'яні мікролітичні вироби [8, вип.13, с.52],

а також поселення середньодніпровської культури [17, с. 119]. На північній околиці села (за 200 м на південний схід від згаданого могильника) частково досліджено пізньострипільське поселення (площею 3 га) лукашівського типу [7, т. 22, с. 203]. Поблизу села відкрито скіфське поховання кінного воїна У ст. до н.е. [30, вип. 65, с. 129].

с.Старе. В уроч.Горби - уламки посуду доби бронзи [106, т. I, с. 60]. У 1962-1963 рр. на території птахофабрики досліджено скіфські кургани IV ст. до н.е. [80, 1966, №3, с. 154]. В західній частині села, на високому мисі над долиною Замок, де стоїть школа, розташовано городище XII-XIII ст. підпрямокутної форми (80х60). З напільного боку зберігся потужний вал, що тягнеться по північно-західному краю городища. З інших двох боків вал невеликий. Городище як укріплення використовувалося і в пізньосередньовічний час. Поруч з городищем розташовано селище цих самих часів [57].

БОРОДЯНСЬКИЙ РАЙОН

с.Блиставиця. У селі та на його околицях знайдено знаряддя праці кам'яного віку [108]. В селі на кладовищі у XIX ст. було п'ять, а на полях - шість давньоруських курганів.

сmt.Бородянка, райцентр. За 4 км від села у північно-західному напрямку, в уроч.Мар'ян Поле - шість курганів, можливо, скіфського часу [57].

с.Дружнів. На місці сучасного села, можливо, існувало стародавнє місто Дружен, згадуване в літописах [66, 92].

с.Жовтневе (до 1939 р. - Голє). У XIX ст. поблизу села був курган Гола Могила [66, с. 93].

с.Загадьці. У XIX ст. поблизу села в лісі знаходилося уроч.Замок [66, с. 93]. Археологічною розвідкою 1972 р. укріпленя в околицях села не знайдено. Обстежений в лісі так званий Замочок за 8 км на північний захід від с.Загадьці, або за 4,5 км на північний захід від с.Поташні та 3 км на північний схід від с.Песківки, є природним округлим підвищенням з курганоподібною поверхнею [57].

с.Козинці. Знайдено мідний серп доби бронзи [103, вип. I, табл. 9]. Між селами Козинці та Хмельна зберігся Зміївий вал.

с.Дуб'янка, у ХІХ ст. в уроч.Дубно були стародавні кургани.

с.Майданівка. В селі знайдено кам'яні знаряддя праці: сокири, молотки, долота тощо [109].

с.Микulichі. Над річкою Мечеричкою розташоване давньоруське городище площею близько 1 га [64, с.355]. За відомостями ХІХ ст. поблизу села та в уроч.Козминецька Киянка у ХІХ ст. були стародавні кургани [66, с.96].

с.Мирча. За 5 км на північний захід від села, у лісі, на правому березі тепер висохлої р.Таль розташоване округле (65х75 м) городище - залишки військового форпосту ХУП-ХУІІІ ст. Зберігся потужний кидьцевий вал заввишки 3,5 м. Про це городище, яке розташоване за 15 верств на північ від Бородянки, а також біля с.Гути Тальської, є відомості з ХІХ століття [57].

с.Пісківка. У ХІХ ст. над р.Таль було городище-замок 102, с.36 .

БРОВАРСЬКИЙ РАЙОН

м.Бровари, райцентр. Поблизу міста - поселення кам'яного віку [38, с.15].

с.Вигурівщина. Поблизу села - стоянка доби мезоліту [52, № 126, с.104]. Між селами Вигурівщина та Троєщина на піщаній другій терасі - поселення дніпро-донецької культури [5, т.8, с.77]. Недалеко від села трапляються уламки посуду софіївського типу [7, т.8, с.147]. За 300 м на північний схід від села, біля містка на дорозі Вигурівщина - Погреби, на днінному масиві - поселення доби ранньої бронзи [57]. За 2 км на північний захід від села в уроч.Торби - поселення тшчинецької культури [12, с.197]. У 1890 р. на північній околиці села на березі невеликого озера, що являє собою залишки пересохлої р.Гиндуші частково досліджено давньоруське городище ХІ-ХІІІ ст. напівкруглої форми (120х80 м). Частково збереглися рів, а також вал висотою до 3 м, що має вигляд трьох окремих ділянок. Вал мав майже правильну напівкруглу форму і своїми кінцями упирався в берегову терасу р.Гиндуші. На північ від городища розташоване селище цього самого часу. Городище та селище вважалися залишками м.Городець, яке згадується в давньоруських літописах ХІ-ХІІ ст.

[7, т.7, с.145-146]. В районі села знаходився двір (загородня резиденція) князя Юрія Долгорукого, який звали Равм [54, с.445].

с.Гоголів. У селі розташоване давньоруське городище Х-ХІІІ ст. - залишки стародавнього м.Носов, що згадується в літопису під 1147 р. Городище тепер називається замок [92, ІІІ, т.2, с.22-25].

с.Зазим'я. В уроч. Стайки за 2 км від р.Десни, в широкій долині частково досліджено поселення тшчинецької культури. Тут виявлено сліди житла, вогнищ та знайдено чотирибічну матрицю для відливання кельта і трьох долот, а також два кельти [12, с.37].

с.Зоря (давніа назва - Войтів). Знайдено орібну монету Фаустини Молодшої [47, с.58].

с.Калита. В уроч.Трисогузове знайдено давньоруську залізну косу [24, с.255].

с.Погребі. На південно-східній околиці села на дні розташовано поселення доби неоліту [7, т.8, с.141]. На північно-східній околиці села в уроч.Підбір'я, там де з села виходить дорога на Бровари - поселення тшчинецької культури [7, т.12, с.107]. Досліджено трупоспальний могильник пізньої бронзи лебедівського типу [57]. В уроч.Келійка за 2 км від села на схилі надзаплавної тераси у 1952 р. частково досліджено трупоспальний могильник лебедівського типу [57; 7, т.12, с.117]. Трапляються уламки посуду тшчинецької культури [5, т.3, с.77-78] та раннього заліза [5, т.3, с.94]. В уроч.Поломи виявлено кераміку раннього заліза та сліди могильника цього самого часу [5, т.3, с.44]. В уроч.Лан (за 1,5 км західніше села та за 250 м південніше старої Десни) знайдено посуд доби неоліту та бронзи. У 1952 р. частково досліджено поселення (довжиною 600, шириною 200 м) та могильник зарубинецької культури. Виявлено поховання підгірцівського типу [8, т.2, с.14]. Трапляються уламки посуду черняхівської культури [52, № 70, с.18].

с.Пухівка. Виявлені поселення пізньотрипільської [64, с.358] та тшчинецької культур [12, рис.50], а також уламки багатоваликового посуду [9, т.1, карта 8]. Поблизу села досліджено трупоспальний могильник зарубинецької культури [52, № 70, с.56-59].

с.Рудня. Виявлено уламки багатоваликівського посуду [9, т.1, карта 8].

с.Русанів. На південній околиці села, на підвищенні, серед заболоченої заплави правого берега р.Трубіж, зберігається обнесене валом давньоруське городище XI-XIII ст. округлої форми діаметром 80 м. На південь і на північ від городища - залишки неукріпленого селища цього самого часу [57; 106, т.1, с.61].

с.Світильне. На східній околиці села, над заплавою правого берега р.Трубіж - кругле городище XI-XIII ст. з діаметром площадки 75 м. Зберігся кільцевий вал заввишки 3-4,5 м. На городищі у наш час побудовано стадіон. У 1873 р. тут стояла церква, а тому в селі городище по традиції і тепер носить назву Церква. За межами городища знайдено уламки посуду XI-XIII ст. [57].

с.Семиполки. На околиці села знайдено платинову римську монету Елія Вера [47, с.61].

с.Троєщина. У 1950 р. між старим рукавом Десни, а також селами Троєщина і Вигурівщина на другій піщовій терасі - два поселення дніпро-донецької культури [7, т.8, с.142]. В уроч. Матюшині Горби - поселення середньодніпровської культури [17, с.112].

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ РАЙОН

с.Баракти (стара назва - Петричі). На східній околиці села - вал ХІІІ ст.; який збудовано на Зміївому валу. [19, с.79]. У ХІХ ст. на околицях села було дев'ять курганів. У писемних джерелах Петричі вперше згадуються під 1159 р. [66, с.486].

с.Безп'ятне. На південній околиці села - городище та залишки валу ХІІІ ст., збудованого на Зміївому валу.

м.Васильків, райцентр. У північно-східній частині міста, на високому лівому березі заплави р.Стугни, біля церкви Антонія та Феодосія досліджено давньоруське городище Х-XIII ст., яке у ХV-XVI ст. було включено до складу нових укріплень. Останні були збудовані на північ від городища - за сучасним кладовищем 9; вони добре збереглися.

Городище складається з трьох частин, розташованих одна за одною в напрямку з заходу на схід. Перша - займає мис (0,9 га) з стрімкими схилами; друга - захищена потуж-

ним валом з сирцевою кладкою в середині (на цій частині стоїть соборна церква); третя (посад площей 130 га) - була оточена зовнішнім валом, залишки якого зараз мають довжину близько 700 м [57]. Давньоруське городище є залишками стародавнього міста Василева, заснованого Володимиром Свято-славичем наприкінці X ст. [89, с.300].

В напрямку до с.Застугна наприкінці XIX ст. - друге городище [66, с.472]. Через Васильків проходить Зміївський вал, що тягнеться від с.Хлепчи через с.Здорівку аж до с.Заріччя. У 1885 р. на березі річки знайдено скарб золотих злитків XII-XIII ст. (можливо, монетних гривень) та сріжок [42, с.133]. У селі знайдено 10 посудин трипільської культури [52, т.10, с.128]. На схід від села, на літописному Білокрнязівському полі у XIX ст. розташовувалося 400 курганів; найбільший в них - Турова Могила. У 1847 р. розкопано два кургани - Велику та Малу могили скіфського часу; в останній було виявлено залізний панцир [36, с.54; 107, с.173]*. У 1974 р. виявлено матеріали пізньозарубинецької культури [4, 1974 р., с.301]. На південь від міста на високому правому березі р.Стугни - поселення черняхівської культури. На другому боці балки - місцезнаходження черняхівської культури. Біля хут.Дерепа на правому боці р.Стугни на схилах балки, між високим берегом річки та Погребівською горою - поселення черняхівської культури. За 2,5 км від хут.Піски на північно-східних схилах балки, що гірлом входить у долину Стугни знайдено уламки посуду черняхівської культури [8, №15, с.91]. В 1885 р. знайдено горщик з римськими монетами Марка Аврелія [47, с.58].

с.Велика Бугаївка. У 1883 р. знайдено срібну римську монету Марка Аврелія [47, с.58]. У XIX ст. поблизу села - три кургани, два з яких було розкопано в 1845-1855 р. В селі є залишки укріпленого поселення XVI-XVII ст. За 3 км від села в уроч.Берковий городок, при впадінні струмка Усті в р.Стугну зберігається обнесене валом (280 м по периметру) чотирикутне городище - залишки руської фортеці XVII-XVIII ст. [44, т.3, с.23]. У 1883 р. знайдено скарб (20 кг) російських мідних монет XVIII ст.

с.Велика Вільшанка (стара назва - Барахтянська Вільшанка). В уроч.Чортуха, на лівому березі р.Велике Верем'я -

уламки розписної трипільської кераміки; трапились також окремі знахідки доби бронзи та скіфського часу. На правому березі р.Велике Верем"я - поселення другої половини I тисячоліття нашої ери [3, 4, с.343,346].

У XIX ст. в напрямку до с.Погреби, в уроч.Верем"я - 3 великі (один з них має назву Погана Могила) та 60 малих курганів. По другий бік села - 10 курганів [64, с.336]. Тут виявлено поховання У ст. (відоме в літературі як комплекс з Барахтянської Вільшанки), яке являє собою поєднання особливостей черняхівського та слов"янсько-аварського періодів [77, I, с.75]. У 1899 р. в похованні знайдено римську монету - денарій Адріана [47, с.58]. В уроч.Корнієва Дубина досліджено давньоруський курган [64, с.336]. Через село проходить великий Зміївний вал.

с.Велика Солтанівка. Поселення - див.с.Зозулі. В центрі села розташоване поселення тишинецької культури [12, с.197]. В уроч.Валки - залишки різночасових валів: Змійового та XVIII ст. З південно-західного краю села на мису заввишки до 30 м над долиною правого берега р.Стугни - городище Замок ХУІІ ст. Тут трапились поодинокі уламки стінок посуду ХІІ-ХІІІ ст. [57]. На правому березі р.Стугни - знахідки білогрудівської культури [88, 7 карта]. Проти хутора Клепачі, нижче ставка знайдено бронзові бляхи з вишчатими емальми ІІІ-ІV ст.н.е. [46, вип.60, с.145]. У XIX ст. поблизу села було три кургани, два з яких мають назву Близнята. У 1860 р. на полі недалеко від р.Унави знайдено орнаментовану посудину з чорної глини та перепадені кістки й вугілля [66, с.135]. На околицях села - давньоруські прислиці з червоного шиферу.

с.Вінницькі Стави (старі назви - Середина Слобода, Серединка). На околицях села у XIX ст. знаходилося 26 курганів, з яких один має назву Забродня, а два - Черняхівські могили [66, с.511].

с.Гвоздів. За 1 км на північний схід від села, на краю лісової тераси, яка в цьому місці звужується до невеликого болота, - залишки поселень чорноліської та зарубинецької культур [8, вип.5, с.105]. У XIX ст. за 4 км від села - залишки стародавнього городища. У 1873 р. знайдено скарб монет

XI-XII ст. (10 орібних гривень новгородського типу) та XIV ст. /92, 3, т.2, с.151/.

с.Глеваха. Поблизу села розкопано курган, можливо, доби бронзи /34, с.145, 146/. За колективним садом, за 1 км від кролеферми, - поселення доби бронзи. За 2 км на південь від села, біля шосе Київ-Васильків у 1950 р. досліджено великий курган скіфського часу VI ст. до н.е. Під земляним насипом, діаметром 64 та висотою 8 м, розкопано гробницю, що мала вигляд великого монументального дерев'яного склепу з стовпами та дромосом. У ній було поховано вождя землеробсько-скотарського місцевого племені, якого супроводжувала насильно померла молода жінка з великою кількістю речей /7, т.9, с.80/.

сmt.Гребінки. У XIX ст. поблизу села - два стародавні кургани. Через село проходить Зміївний вал.

с.Данилівка. У XIX ст. за 0,5 км від села на правому боці р.Бобриси, на горбі розташоване стародавнє городище /66, с.27-28/. Археологічними розвідками це городище не вдалося виявити /44, вип.3, с.23/.

с.Дзвінкове. У XIX ст. поблизу села - чотирикутне городище - залишки російського форпосту XVIII ст.

с.Заріччя (стара назва - Хамбиково). В північно-західній частині села, на лівому березі р.Стугни - давньоруське городище X-XI ст., яке є залишками літописного міста Новгород Малий. Городище відділене від плато штучним ровом шириною 14,5 м. З північного та північно-східного боку по краях городища збереглися ледь помітні залишки валу. Частина городища зруйнована цегельним заводом. Розвідковими розкопками тут досліджено дерев'яні оборонні конструкції та вали. Поруч з городищем на плато розташоване селище X-XII ст. /57; 46, №48, с.107-108/. На західних околицях села - сліди Змійового валу /3, вип.4, с.337/.

с.Здорівка (колишня назва - Черкас). В околицях села на березі р.Стугни знайдено кераміку тшцінецької культури /12, с.198/. Через село проходить Зміївний вал, що тягнеться від с.Хлепчи на Васильків й далі до Заріччя /19, с.78/.

с.Зозулі. Поблизу села, на терасі правого берега р.Стугни, між селами Зозулі та Велика Солтанівка - поселення се-

редньодніпровської [17, с.98], тщи́нецької [12, с.197] та підгірцівської культур [5, т.3, с.44, 53].

с.Іванковичі (до 1947 р. - Янковичі). Поблизу села - стародавній могильник. У 1846 та 1854 рр. тут досліджено кургани середньодніпровської культури [46, вип.16, с.42, 44], а також впускне поховання скифського часу [30, вип.65, с.104]*. У 1865 р. знайдено кам'яну формочку для відливання бронзових списів білогородської культури [80, 1957, №2, с.51], а в уроч.Кляштор - римські монети [47, с.58].

с.Ковалівка. У 1876 р. знайдено скарб з 66 монет.

с.Крушинка. Поблизу села - скифський курган VI ст. до н.е. Вважають, що це Велика Могила, яка досліджувалась у 1847 р. [7, т.9, с.80].

с.Кокаверівка. У XIX ст. недалеко від села був великий стародавній курган.

с.Лосятин. У XIX ст. на північ та схід від села - 27 курганів. У 1887 р. тут досліджено курган мідного віку [76, с.19].

с.Мала Солтанівка (стара назва - Соловівка). На лівому березі р.Стугни, вище за течією, нижче села проходить Зміївний вал. Поблизу хут.Скрипки, на полі, недалеко від східного краю Змійового валу досліджено поселення пізньоскифського часу IV-III ст. до н.е. [7, т.16, с.173]. На лівому березі р.Стугни розташоване городище - залишки руського форпосту ХУІ-ХУІІІ ст. На околицях села - багато давньоруських пряслиць з червоного шиферу [6, с.170].

с.Малютянка. У XIX ст. в напрямку до с.Будаївка - три кургани.

с.Мархалівка. В уроч.Рідкодуби у XIX ст. розкопано кургани доби бронзи. У 1847 р. досліджено курган Гостра Могила скифського часу. В ньому знайдено залишки лускоподібного панцира та інші речі [105, с.141]. Розкопано також два слов'янські кургани з трупоспаленням другої половини I тисячоліття до н.е. [72, с.39]. У XIX ст. поблизу села знаходилась печера.

с.Мар'янівка. У XIX ст. на Перепетовому полі, що згадується в літопису під 1151 р., знаходилося 57 курганів. У 1845 та 1847 рр. тут було розкопано три кургани: Оленівка - доби бронзи; Три брати та відома Переп'ятиха - скифського

часу УІ ст. до н.е. В розкопках останньої брав участь Т.Г.Шевченко [36, с.54]. В кургані Переп"ятиха відкрито масове поховання, що містилося у дерев'яному склепі, три урни, впущені в підлогу, з трупоспаленням, а також знайдено багато посуду, золоті бляшки у вигляді крилатого грифона, залізну зброю та інші речі. Курган Переп"ятиха згадується в літопису під 1151 р. [27, т.І, с.І].

с.Митниця. У 1896 р. знайдено срібний римський денарій Адріана [47, с.60]. У ХІХ ст. поблизу села - два кургани. Біля села проходить Зміївний вал довжиною 45 км, який тепер має назву Митницького. Він тягнеться від р.Ірпіня і до Великої Вільшанки.

с.Перевіз. Від с.Перевіз (від р.Ірпінь) через с.Плесецьке до с.Хлепча тягнеться Зміївний вал [3, вип.4, 337].

с.Пінчуки. По дорозі до м.Фастів у ХІХ ст. було 20 курганів; в напрямку до с.Гребінки - один.

с.Піщани. Помітні залишки Змійового валу, який тягнеться до с.Заріччя.

с.Плесецьке. В північній частині села, в уроч.Чернече, на зашляві р.Плиски - городище ХІ-ХІІ ст. В давньоруські часи воно було крайнім західним пунктом оборонної лінії укріплень на р.Стугні. У ХУ-ХУІ ст. на його місці побудовано замок, а на північ від нього, за невеликим озером, розташовувалось селище ХУ-ХУІІІ ст. На карті Боплана, складеній у ХУІІ ст., Плесецьке позначено як фортеця. Городище, площей приблизно 55х70 м, має овальну форму, оточене потужним валом висотою 4-5 м. Частина валу знищена при спорудженні школи (тепер дитячий будинок), яка розташована в середині городища. У 1950 р. на городищі проведено розвідкові розкопки. На глибині 1,2 м знайдено давньоруські речі ХІ-ХІІ та ХУ ст. [7, т.7, с.146]. Перед городищем і на його площадці знайдено кілька дрібних уламків ліпної кераміки другої половини І тис. н.е. [57]. У ХІХ ст. на полі над р.Стугною розміщувалося друге городище - Замкивище, оточене валом. Поблизу села - могильник [66, 473]. Через село проходить складна система Змійових валів та ровів [3, вип.4, с.339].

с.Погреби. Поблизу села у 1899 р. досліджено трипільське поселення [92, ІІ, т.І, с.795]. При впадінні р.Барак-

танки у р.Стугну досліджено неукріплене поселення скіфського часу VI-IV ст. до н.е. [64, с.334]. У XIX ст. на околиці села було два кургани, один з яких мав назву Чертиха.

с.Пологи. На полях поблизу села у XIX ст. - шість курганів. З них два мають назву Близнята; два - Мазепині могили; два - Кам"яні могили. Тут знайдено посуд черняхівсько! культури.

с.Порадівка. У XIX ст. недалеко від села - чотири кургани. Один мав назву Могила двох братів, другий - Могила Змієва. На околицях села - давньоруські прясла з червоного шиферу.

с.Рославичі. Поблизу села є залишки городища ХІІ ст. [49, №3; 44, вип.3, с.23]. З села походить церковний дзвін 1649 р. 67, с.223 .

с.Руликів. У XIX ст. біля села - п"ять курганів. На околицях - давньоруські прясла з червоного шиферу.

с.Садівонки. У 1879 р. в шарі торфу знайдено дві крем"яні стріли та людський череп. У XIX ст. біля села - 15 курганів, з них чотири носять назву: Могила Кухелина, Могила Гостра, Могила Щербина та Маняк *. У 1867 р. знайдено скарб, що складався з 518 срібних монет: польських, шведських, ризьких, пруських та руських копійок 1618-1648 рр. [13, с.79] Від цукрового заводу через с.Гребінки до с.Устимівки тягнеться Змієвий вал.

с.Соколівка. Біля дороги на с.Глушки у XIX ст. знаходилося городище, що мало вигляд трапеції, оточеної з трьох боків р.Ротком та болотами, а з четвертого - земляним валом та ровом. На цьому місці, згідно легенді, було стародавнє місто Соколів. На захід від села на крутому березі - друге кругле городище [66, с.510]. У 1887 р. поблизу села досліджено кочівницький курган [28, II, вип.1,2, с.273]. У 1887 р. розкопано два кургани.

с.Тростинка (до 1900 р. - Чмалів). У XIX ст. поблизу села - сім курганів. З них два мають назву Брешенка, Потапова та два - Лісі Могили.

с.Устимівка. В селі на правому березі р.Кам"янки у XIX ст. - чотирикутне городище. Біля села два кургани [102,

с.27 . В селі закінчується Зміївий вал, що тягнеться з с.Саливонки.

с.Хлепча. Поблизу села закінчується система Зміїових валів, що тягнуться від с.Плесецького до р.Стугни. На лівому березі заплави р.Стугни, за 500 м на північний захід від села досліджено Зміївий вал [8, №18, с.108], а на підвищенні правого берега р.Стугни - поселення пізньозарубинецької культури [8, №15, с.93]. До згаданого валу перпендикулярно прилягає невеликий поперечний вал, який тягнеться до с.Скрипки, перетинаючи долину р.Стугни [4, 1974 р., с.310].

ВИШГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

с.Бірки (колишнє село). Виявлено поселення епохи середньої бронзи та давньоруське городище [6, с.152,167].

с.Боденьки. Поблизу села - залишки поселень доби неоліту [57], багатовапнякової кераміки [9, т.1, карта 8], дитиницької культури [12, рис.50], уламки посуду й сліди вогнищ раннього заліза [5, т.3, с.94, 95].

м.Вишгород, райцентр. На правому березі Дніпра (тепер берег Київського моря) розташоване городище IX-XIII ст. - залишки стародавнього Вишгорода, згаданого вперше в літопису під 946 р. Вишгород був великим феодальним замком, наймогутнішою фортецею Давньої Русі і визначним ремісничим центром. До цього часу збереглися дитинець, посад, вали та рів довжиною до 3 км. Городище досліджувалось у 1934-1937, 1947 та 1972 рр. [7, т.3, с.64; 5, т.3, с.14; 57]. На дитинці розкрито залишки цегляної Борисоглібської церкви, збудованої у IIIІІ р., досліджено внутрішній схід валу та прилеглі до нього комплекси житлових та господарських будівель, виявлено квартал ремісників. Тут знаходилося п'ять ковальських майстерень, мастерні ливарників та пелірів, серед них карбувальника та косторіза [79, с.25]. На території посаду відкрито район гончарного виробництва з залишками багатьох горнів та майстерень з ямами, заповненими спеціальною глиною для виготовлення посуду. Досліджено також систему оборонних споруд. В околицях городища донедавна зберігалися кургани за 0,5 км на північ від городища та за 2 км на захід від нього. В уроч.Могилки на став-

ках досліджено два могильники X-XI та XI-XIII ст. в Одному з курганів виявлено трупоспальне поховання кінця I тисячоліття н.е. [72, с.38]. Досліджено кургани доби бронзи та сарматські [6, с.158, 160], зустрінуто кераміку часів раннього заліза [5, т.3, с.44]. Поблизу села - неолітичне поселення дніпро-донецької культури [44, вип.5, с.55], посуд черняхівської культури. В уроч.Межигір'я, на південь від монастиря, в лісі на горі - знайдено печеру зі скарбом бронзових фібул, прикрашених виїмчастими емальми У-УП ст. н.е. [57].

с.Валки. Досліджено давньоруський могильник.

с.Воропаїв. В уроч.Батіг - уламки посуду доби міді [5, т.3, с.88]. За 2 км на схід від села - трупоспальне поховання тшчинецької культури [12, с.68]. Знайдено окремі давньоруські речі [63, с.67].

с.Глібівка. В урочищах Горки, Мостове (Остапова Нива) - три поселення дніпро-донецької культури [57]. На східній околиці села - уламки посуду доби неоліту, бронзи та раннього заліза [57]. На північній околиці села, на площі 50x200 м - посуд та крем'яні вироби тшчинецької культури. На південь від затоки, на пляжі спортбазу "Динамо", на площі 10x50 м, трапились уламки посуду тшчинецької культури [57]. У хут.Бересня, поблизу пристані, в уроч.Турса та північніше від нього - поселення епохи бронзи [6, с.154]. На лівому боці р.Ірпіня, недалеко від села - древлянський курганий могильник [80, 1960, №1, с.64]. У XIX ст. в селі було два кургани, один з яких розкопано у 1856 р.

с.Демирів. На північно-східній околиці села, на довгому мисі висотою 4 м - давньоруське городище Городець - залишки літописного міста Городець, яке у ХУП-ХУШ ст. було використано для спорудження форпосту. Тепер воно повністю зруйноване. На його території знайдено уламки посуду софіївського типу, раннього заліза, зарубинецької культури та давньоруські XII-XIII ст. Перед городищем з південного сходу - залишки давньоруського селіща XII-XIX ст. [57]. У XIX ст. поблизу села - друге чотирьокутне городище. Від насосної станції до моста в районі села - уламки посуду доби міді та бронзи (в фрагмент середньодніпровської культури). За 2 км нижче моста -

зібрано уламки посуду доби пізнього неоліту та бронзи. /57/. Зберігається городище другої половини I тисячоліття н.е. /80, 1958, №4, с.35, рис.2/. Понад р.Ірпінь - слов'янський могильник, в якому нараховується до 200 курганів /80, 1958, №4, с.35/.

с.мт.Димер.Поселення тшчинецької культури 12,рис.50
На лівому березі р.Ірпіня - слов'янський могильник /80, 1960, №1, с.64/.

с.Жукин. В уроч.Олексини,Загородня,Дубовиця - сліди поселень доби неоліту /57/. В уроч.Олексин Верх - уламки посуду мідно-бронзового віку, поселення тшчинецької культури й пізньої бронзи, трапляються уламки посуду раннього заліза та слов'янські, а також знахідки ХУ-ХУІ ст. За 2 км від села в уроч.Тужилісово розташоване поселення пізньої бронзи, трапляється слов'янський посуд та знахідки ХУ-ХУІ ст. В уроч.Федосовій горі знайдено кілька відщепів кременю /5, т.3, с.88-93/. В уроч.Путилове на березі озера Продірка - кераміку тшчинецької культури /12, с.196/. З села походить скарб бронзових прикрас з виїмчастими емальми У-УІ ст. /54, с.340/. Розташовано могильник Х-ХІ ст. /103, вип.6, с.40/.

с.Завалівка (колишнє село). Досліджено поселення дніпро-донецької культури /7, т.19, с.88/, трипільський могильник софіївського типу та поселення середньодніпровської культури /7, т.21, с.126/.

с.Козаровичі. У 1966 р. на північній околиці села в уроч.Буславка на березі Київського моря досліджено трипільські поселення лукашівського та софіївського типу. Останнє оточено кільцевим валом і займає площу діаметром близько 60 м. Половина поселення знищена водоймищем /3, вип.4, с.90/. Відкрито могильник (трупопокладення) підгірцівської культури /8, вип.2, с.14/, досліджено поселення та трупоспальний могильник пізньозарубинецької культури /4, 1969, с.261/, а також поселення та могильник давньоруських часів. Знайдено предмети ХУІ-ХУІІІ ст. /3, вип.4, с.90/. На східній та північно-східній околиці села, по заплаві р.Ірпіня виявлено три поселення дніпро-донецької культури /7, т.16, с.141/. В уроч.Цегельня, за 1,5 км південніше уроч.Буславка, на невеликій (3-4 м) висоті заплави

Дніпра досліджено трупоспальний могильник зарубинецької культури [8, вип. 5, с. 96]. Під обрізом знайдено уламки посуду трипільської культури та кремньовий молот-тесло [57].

У 1962 р. в уроч. Горки за 1 км на схід від села, на піщаному підвищенні поблизу старого русла р. Ірпінь - зарубинецьке поселення [57]. На південь від села, на лівому березі р. Ірпеня напроти кладовища - сліди могильника - тшчинецької культури [12, с. 196].

с. Лебедівка. В уроч. Коло Містка та Поле Градобичі - поселення середньодніпровської культури. В уроч. Коло Містка у 1950 р. відкрито поселення доби пізньої бронзи, що дало назву археологічній культурі - лебедівська [7, т. 12, с. 104, 116]^{*}. Виявлено знахідки підгірцівської культури 8, вип. 2, с. 10. Між озером Підбириче та лісом, а також в уроч. Ошвин - залишки двох невеликих, дуже зруйнованих давньоруських селищ [44, вип. 12, с. 6].

с. Лютіж. У 1962-1964 рр. в заплавної частині Дніпра, на правому березі устя р. Ірпінь, на невеликому піщаному підвищенні, повністю досліджено сезонне поселення (площа 16 тис. м²) зарубинецької культури з залишками залізничного виробництва (розкопано 15 залізоплавильних горнів) з численними ямами для випалення деревного вугілля. В центральній частині поселення на площі 2 тис. м², крім зарубинецької кераміки, знайдено посуд підгірцівського типу та черняхівський [52, №160, с. 51]^{*}. Поблизу села на піщаному березі Київського моря - знахідки дніпро-донецької культури [86, с. 11]. Поблизу села на дюнах, що розмиваються Київським морем, зустрінуто посуд другої половини I тисячоліття. В самому селі на березі моря - поселення підгірцівської культури. В селі знайдено давньоруську [3, вип. 4, с. 343, 343] кераміку. На південно-східній околиці села протягом 0,5 км зібрано уламки посуду підгірцівської культури. Під обрізом висотою 1-3 м знайдено кераміку доби бронзи та уламок неолітичного посуду, а напроти магазину, в обрізі, трапився фрагмент вінчика тшчинецької культури. На північ від села (в районі спортбази педінституту) знайдено уламок дна посудини зарубинецької культури [57]. Північніше села в уроч. Холм - поселення підгірцівської

культури. В уроч. Церковне – залишки поселення зарубинецької культури та поселення приблизно середини I тисячоліття н.е. В дніпровській заплаві в уроч.Курган знайдено скіфського типу бронзову опуклу бляшку від вуздечки. В уроч.Довгаль – залишки невеликого зруйнованого давньоруського селища /44, вип.12, с.6/.

с.Нижча Дубечня. За 1,5 км на південний захід від села, в уроч.Печі – поселення дніпро-донецької культури /7, т.8, с.141, уламки посуду доби пізньої бронзи та раннього заліза /5, т.3, с.88/ За 1,5 км від північного краю села в уроч.Погон – уламки посуду доби міді /5, т.3, с.88/. Виявлено поселення тшчинецької культури з слідами поглиблених жител /7, т.12, с.107/.

с.Нові Петрівці. На південній околиці села, на колгоспних городах збереглися залишки змійового валу.

с.Новосілки (на Десні). В уроч.Коло Криниць, розташованому над невеликим струмком Луковці, на краю надзаплавної тераси – поселення дніпро-донецької культури /7, т.8, с.141/. За 3 км на захід від села в уроч.Криниця та напроти села за 150 м від сучасного річища річки, а також в уроч.Окрема Діна за 400 м від села, серед заплави Десни – три поселення тшчинецької культури /12, с.197/.

с.Новосілки на Дніпрі (колишнє село).Виявлені поселення дніпро-донецької, пізньотрипільської, середньодніпровської, чорноліської, зарубинецької культур, слов'янське поселення середини I тисячоліття н.е., а також знахідки білогрудівської культури та скіфського часу /9, т.1/ карта/9; 7, т.16, с.140; 7, т.12, с.104; 88, с.35; 44, т.12, с.4,6/. У 1962-1964 рр. досліджено спеціалізоване сезонне поселення давньоруських часів X-XI ст. з залишками численних вугільних ям та залізоплавильних горнів /7, т.19, с.98/.

с.Осечина. В уроч.Дібрава, розташованому за 200 м нижче Циганського озера, – поселення середньодніпровської культури /17, с.112/ та катакомбного типу /7, т.12, с.106/. За 100 м від оз.Обірки в уроч.Скользькім на піщаних видувих поселення тшчинецької культури /12, с.197/. Виявлено поселення підгірцівської культури /8, вип.2, с.11/.

с.Ошитки (колишнє село). Виявлено поселення дніпро-донецької, середньодніпровської, тшчинецької культур та поселення лебедівського типу [7, т.16, 137; 7, т.12, с.104, 116, 44, вип.2, с.6, 12, с.196].

с.Сваром"я (колишнє село). Поселення середньодніпровської культури [17, с.110] доби бронзи та тшчинецької культури [57; 44, вип.12, с.4].

с.Старі Пітрівці. На високому березі Дніпра між селами Старі Пітрівці та Нові Петрівці - поселення софіївського типу [7, т.16, с.141, 143]. В уроч.Городище на ділянці лісової тераси Дніпра [100х150 м], що підвищується на 15-20 м над сучасним рівнем води - сліди давньоруського селища [57].

Старосілля (колишнє село). Виявлено три поселення дніпро-донецької культури [5, т.3, с.86; 7, т.8, с.41], уламки посуду ранньої бронзи та раннього заліза [5, т.3, с.40, 86], поселення ямно-катакомбного типу [7, т.12, с.106], чотири поселення середньодніпровської культури [17, с.110], сосницького типу [7, т.12, с.107, 111], поселення та трупоспальний могильник тшчинецької культури [12, с.198], знахідки білогрудівської культури [9, т.1, карта 9], три поселення скіфського часу [5, т.3, с.91], поселення підгірцівської культури [8, № 8, с.11]; могильник зарубинецької культури [5, т.12, с.45, 43], слов"янську кераміку [5, т.3, с.87] та речі ХУ-ХУІІІ [5, т.3, с.85].

с.Сувид (стара назва - Нові Боденьки). В уроч. Коло Криниці та Кут - два поселення дніпро-донецької культури [5, т.3, с.85]. В уроч. Бугаївка - поселення дніпро-донецької [5, т.3, с.85] та трипільської [6, с.152] культур.*Виявлено бронзове долото передскіфського часу [88, с.147], сліди поселення доби ранньої бронзи [5, т.3, с.94] та тшчинецької культури [12, рис.50].

с.Сухолуччя. На півдорозі з с.Сухолуччя на с.Толокунь по обидва боки дороги - поселення доби неоліту [57]. На південній околиці села в межах невеликої затоки, оточеної двома мисами, - пізньонеолітичне поселення. За 3 км на північ від села в районі миса, що виступає на 200-250 м в море, трапляються уламки посуду, можливо, доби бронзи [57].

У ХІХ ст. поблизу було 20 курганів; з них одна група знаходилася на південь від села, біля дороги на с.Рудню - на захід біля дороги на с.Сичівку.

с.Тарасовичі (колишнє село). Виявлено два поселення дніпро-донецької культури [7, т.16, с.140] та ранньозалізного віку [57]. Знайдено уламки посуду тшчинецької культури [12, с.196].

с.Толокунь. По дорозі на с.Ясногородку - поселення тшчинецької культури [57].

с.Толокунська Рудня. В урочищах Слободка, Вересок, Вітрякова гора - уламки посуду раннього заліза [57].

с.Хотянівка. На північно-західній околиці села, в уроч. Кут - поселення дніпро-донецької [7, т.8, с.141], середньодніпровської [17, с.111] культур та уламки посуду раннього заліза [57]. В уроч. Коло Пастки - сліди поселення середньодніпровської культури [17, с.111]. В уроч. Піщаному, на північно-західній околиці села - сліди поселення та трупоспального могильника тшчинецької культури. За 100 м від села в заплаві на дні, в уроч.Пасіка, - сліди поселення тшчинецької культури. За 2,5 км від села на піщаному підвищенні східного берега оз.Мормонського в 1948 р. частково досліджено поселення тшчинецької культури [12, с.28, 63, 197]. Виявлено поселення доби пізньої бронзи [7, т.12, с.104, 106, 111, 116], а також знахідки білогрудівської культури [9, т.1, карта 9]. У 1966 р. на березі р.Десни знайдено стародавній човен та досліджено могильник зарубинецької культури, а також поховання та поселення підгірцівської культури [51, с.25].

с.Чернин (колишнє село). Виявлено знахідки білогрудівської культури [9, т.1, карта 9] та неолітичне поселення [57]. У 1950 р. досліджено могильник софіївського типу [5, т.6, с.99] та досарове поселення доби бронзи з шаром середньодніпровської культури [7, т.12, с.104].

с.Ясногородка. В урочищах Виношівка, Волячі Могили, Олесня, Перекоп, а також Мочанівка та Церковище - шість поселень доби бронзи, зокрема тшчинецької та білогрудівської культур [57; 7, т.12, с.113]. На південно-східній околиці села, в уроч.Магаданівка - поселення тшчинецької культури [12, с.196]*. Виявлено слов'янське поселення VII-IX ст. [72, с.33].

ВОЛОДАРСЬКИЙ РАЙОН.

с.Березна. При впадінні р.Березянки в Рось у XIX ст. була група великих курганів. Наприкінці XIX ст. досліджено два кургани доби бронзи /92, II, т.1, с.183/, дев'ять ко-чівницьких курганів та трупоспалення в урнах /92, 4, т.1, протоколи, с.119-120/. У 1888 р. на схилі гори знайдено бронзовий грецький триножник з фігурками Атіса та кілька посудин з чорної глини з примолінійним орнаментом.

с.Біліївка. У XIX ст. поблизу села - один курган.

сmt.Володарка, райцентр. В XIX ст. поблизу села - вісім курганів; один з них мав назву Орлика. В центрі села, повз лікарню до р.Рось тягнеться чотирикутне городище. У 1880 р. знайдено скарб російських монет XVIII ст. вагою 56 кг. Першу згадку про Володарев (так звали населений пункт) знаходимо в літопису під 1150 р.

с.Гайворон. На полі у XIX ст. - один курган.

с.Городище-Косівське. В центрі села на мису, висотою близько 15 м над лівим берегом р.Росі, на садибі Таланчука - залишки замчища ХІІ-ХІІІ ст. площа 0,45 га. В західній частині замчища збереглися залишки валу та рову. На укріпленій площі трапляються також поодинокі уламки посуду ХІІ-ХІІІ ст. /57/. У XIX ст. на полі - 17 курганів; у 1842 р. один з них розкопано.

с.Городище-Пустоварівське. У XIX ст. поблизу села - п'ять курганів /64, с.349/.

с.Завадівка. На полі у XIX ст. - один курган. В другому розораному знайдено людські кістки та наконечник залізного списа /66, с.245/.

с.Косівка. У XIX ст. поблизу села - п'ять курганів.

с.Льхачиха. Недалеко від села у XIX ст. - два кургани. Один з них - Царева могила - розкопано в 1845 р. /102, с.53-59/.

с.Логвин. У XIX ст. на полях - п'ять курганів.

с.Мармулівка. В середині XIX ст. на березі р.Росі - залишки стародавнього городища, поблизу якого було кілька печер /102, с.48-49/.

с.Матвіїха. У 1850 р. розкопано курган. В ньому знайдено шість посудин з чорної глини у формі ступок та дві бронзові підкови з залізними цвяхами.

с. Михайлівка. У XIX ст. на березі р. Росі - залишки розораного чотирикутного городища [66, с. 240-241]. У 1867 р. - скарб, що складався з 665 монет: польських, тешинських, німецьких, пруських, шведських, ризьких та шотландських 1641-1661 рр. [13, с. 96-98].

с. Петрашівка. На березі р. Березняки у XIX ст. - кругле городище [102, с. 48].

с. Рачки. В XIX ст. поблизу села був курган.

с. Рогізна. Поблизу села в XIX ст. - 5 курганів; один з них знаходився в уроч. Войнина долина [66, с. 239].

с. Рубченки. В XIX ст. біля села було два кургани.

Руде село. В 1970 р. при спорудженні котловану під клуб, виявлено могильник черняхівської культури [87]. В XIX ст. на полях було сім курганів.

с. Тадіївка. Поблизу села в XIX ст. сім курганів. В 1889 та 1891 рр. тут досліджено два кургани доби бронзи [28, т. II, вип. 1, 2, с. 248].

ІВАНКІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Богдани. За 300 метрів на захід від села - уламки слов'янського кружального посуду [57].

смт. Іванків, райцентр. На околиці міста - мікролітичні вироби [1, т. I, с. 110]. В уроч. Буряків (на правому березі Тетерева, проти райцентру) - поселення дніпро-донецької культури [6, с. 148]. В південно-східному краю міста, де тепер знаходиться міський парк над р. Тетеревом, - давньоруське городище X-XIII ст. [90, с. 64; 57].

с. Кухарі. На південний схід від села, в уроч. Пішаньки, недалеко від глибокого озера, що зветься "Ямом" та в уроч. Суха річка - дві стоянки доби неоліту з мікролітичним інвентарем [1, т. I, с. 108, 109].

с. Леонівка. В XIX ст. за 1 км від села - кругле городище обнесене валом та ровом, а біля села - 2 кургани.

с. Любимівка (старі назви - Мокрець, Злодіївка, Воздвиженське з 1859 р., Мануїльськ з 1920 р., Соснівка з 1958 р., Любимівка з 1963 р.). В XIX ст. за 1,5 км в напрямку до с. Вахівка - чотирикутне городище, оточене валами, а біля села - 8 курганів.

с.Мусійки. В ХІХ ст. поблизу села - 10 курганів. В 1873 р. викопано скарб що складався з 500 монет ХІІ ст. польських, пруських, ризьких та голандських.

с.Обуховичі. В селі в ХІХ ст. було 17 курганів.

с.Оране. За 1 км на південь від села, в уроч. Борок (в заплаві р.Тетерів) - поселення милоградсько-підгірцівської культури. На поселенні знайдено також наконечник стріли та шиферне пряло давньоруського часу [8, вип.3, с.83]. За 1 км на схід від села, на підвищенні на крає запливи правого берега р.Тетерева ще в кінці ХІХ ст. знаходилось городище (яке тепер розмито водами р.Тетерева) та розвіяний на пісках могильник. Це городище за переказами пов'язували з древлянським містом Оран [90, с.64]. Але в 1972 р. при обстеженні місцеположення городища знайдено лише кераміку доби бронзи та раннього заліза [57]*. В 1874 р. виявлено литовські монети Олександра та Сигизмунда І. В ХІХ ст. біля села був курган продовгуватої форми [66, с.119].

с.Шилава. На правому березі р.Тетерів за 1,5 км на схід від села в північно-східній частині уроч. Хохора - поселення дніпро-донецької культури. В північно-західній частині уроч.Хохора на площі 100х100 м - залишки трупоспального могильника тщи́нецької культури [57]. В уроч.Хохора - уламки посуду софіївського типу [7, т.22, с.208].

с.Підгайне. Біля села - залишки поселення доби неоліту [1, т.І, с.108].

с.Прибірськ. На острові корінного берега р.Тетерева довжиною близько 200 м - слов'янське поселення кінця І-го початку ІІ тисячоліття [72, с.38]. На південь від села на правому березі р.Тетерева в уроч.Грядки - залишки пізньосередньовічного військового укріплення. Зберігся вал висотою 0,5 м, який тягнеться на кілька кілометрів поперек непрохідної багнистої заплави річки. З обох його боків знаходиться рів, який сильно заплив [57].

с.Ритні. На південно-східній околиці села, на низькому мисоподібному виступі корінного берега в заплаві р.Тетерева на площі 250х100 м знайдено уламки посуду доби неоліту, бронзи та слов'янські. За 50 м від східної околиці села - поселення тщи́нецької культури. На захід та північний захід

трапляються уламки посуду неоліту та підгірцівської культури. На північно-західній околиці села в уроч.Солов'їв острів - кам'яні знаряддя праці доби бронзи [57].

с.Розважів. За 4 км на північний схід від села, чи за 1,5 км на північний схід від х.Шевченківського знаходиться поруйноване (в плані округлопрямокутне) городище (площею 12 га) милоградської культури. Частково збереглися зовнішній і внутрішній вали. На городищі також зібрано крем'яні відщепи та пластини. Через долину за 300 м на південь від городища знаходяться залишки другого (в плані округлопрямокутного) повністю розораного городища милоградської культури (8, вип.20, с.90). В 1890 р. в частині села, що називалося Жеревполе знайдено скарб з 129 срібних польських, пруських та шведських монет ХІІ ст.

с.Рудня. В ХІХ ст. поблизу села було городище [102, с.36].

с.Сидоровичі. В 1870 р. в уроч.Ставки - скарб з 235 срібних польських монет [13, с.93].

с.Сукачі. Біля села на лівому березі р.Болотянки недалеко від кладовище, поміж пісковими горбам, - стоянка доби неоліту з мікролітичним інвентарем [1, т.1, с.113]; в гірлі р.Болотні, поблизу Тетері, на острові, в ХІХ ст. було п'ять курганів.

с.Термахівка (Мала). В ХІХ ст. поблизу села був курган. В 1873 р. знайдено польські та шведські монети 1623-1633 рр.

с.Тетерівське (до 1946 р. - Унин). В уроч.Погоріле в гірлі Ханської балки на площі 50х100 м в 1966-1967 рр. виявлено сліди могильника середньодніпровської культури [3, вип.4, с.96].

с.Феневичі. На полі знайдено бронзову панатію.

ІРПІНЬ - МІСТО ОБЛАСНОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ

ст.Біличі. В ХІХ ст. в селі збереглися сліди городища. В літопису село згадується під назвою Булич в 1161 р.

с.Гостомель. На південно-західній околиці села в 200-600 м південніше скляного заводу в 1956-1957 рр. досліджено тілопальний могильник тятинецької культури [12, с.67].

В XIX ст. зберігалися земляні вали та рів, споруджені в XV ст. і перебудовані в ХУІ ст. Першу письмову згадку про Гостомель як про укріплене містечко в 1495 р. знаходимо в грамотах литовського князя Олександра [66, с.102].

м.Ірпінь. Поблизу міста - уламки посуду дніпро-донецької [86, с.47] та білогрудівської [7, т.12, с.113] культур*. Виявлено поселення тшчинецької культури [12, мал.50]. За 1 км на південь від впадіння р.Бучанки в Ірпінь, на східному кінці піканої коси лівого корінного берега р.Ірпіня в 1952 р. на глибині 0,4 м виявлено поселення зарубинецької культури [52, №70, с.12].

с.Мостище. На правому березі р.Ірпінь - поселення другої половини I-го тисячоліття [3, вип.4, с.346]. В XIX ст. в уроч. Клепачі - кругле городище [66, с.14-15]. В селі - залишки російського форпосту ХУІІІ ст. Зберігся відрізок великого валу [44, вип.3, с.24].

КАГАРЛИЦЬКИЙ РАЙОН

с.Антонівка. В XIX ст. поблизу села було три кургани.

с.Балики-Щучинка (в 1921 р. села Балики та Щучинка об'єднані в одне село). На північний захід від села, на високій кручі, над самою дніпровською низиною в уроч.Горди досліджено поселення пізнього етапу трипільської культури [28, т.5, вип.2, с.6]. Між селом Балики та Ржищівським монастирем в 1926 р. виявлено місце знахідок доби міді, на одному з них знайдено уламки посуду ХУІІ-ХУІІІ ст. Досліджено кургани скифського часу VI ст. до н.е., в одному з них знайдено панцир, наконечники списів, стріли тощо [7, т.18, с.97,98]. В XIX ст. на правому березі Дніпра, майже проти села, в уроч.Могили знаходилося 22 кургани (досліджено слов'янські та кочівницькі кургани [28, т.11, вип.1, 2, с.267, 272; 18, с.56]. Над Дніпром, на схилі гори, в уроч.Воронове є печера, вкрита в лесі*. Виявлено знахідки підгірцівської культури [8, вип.2, с.10]. На південно-східній околиці села, на високому горбі, що підвищується на 70 м над рівнем Дніпра, між заплавою Дніпра і балком знаходиться городище - залишки давньоруського міста Чучин, що згадується в Іпатівському літопису під 1110 р. Збереглися дитинець

площу 2,3 га та околи́нне місце площею 3,7 га. Городище укріплене двома лініями валів та ровів. Особливо добре збереглися вали дитинця, в деяких місцях висотою до 4-х метрів. Городище досліджувалося в 1961-1962 рр. та 1964-1966 рр. Виявлено залишки дерев'яних конструкцій валу та кріпосної башні, сліди тайника - підземного тунелю, залишки 25 жител, господарські будівлі і предмети різного призначення. Серед них мідний склад з художньо виконаним зображенням Святого Василя (церковного діяча) IV ст. [80, 1967, №4, с.263]. На городищі також виявлено поселення заварубинецької культури [51, с.42]. На плато, що примикає до городища, - ранньоруське селище [44, вип.12, с.127].

с.Бендоголівка. В XIX ст. поблизу села - вісім курганів.

с.Бурти (стара назва - Личанка). На північній та південній околицях села, з лівої та правої сторони р.Сухого Кагарлика, в 1892 р. досліджено кургани пізньоямної та середньодніпровської культури, а також поховання кочовиків [18, с.72-79].

с.Великі Прицьки. Поблизу села в XIX ст. - 10 курганів, із них три називаються Митниці.

с.Горохове (стара назва Казимирівка). Знайдено бронзове долото передскіфського часу [88, с.147]. У XIX ст. біля села було дев'ять курганів. Досліджено кургани доби бронзи [92, XI, т.1, с.182] та кочовницьке поховання 59, 1892 р., с.170 *. В 1854 р. знайдено чотири польських срібних монет [83, с.39].

с.Горохуватка. На віддалі 1 км на північний схід від села досліджено курган з похованням середньодніпровської культури та сарматського часу. Від села на схід недалеко від лівого берега р.Горохуватки досліджено курган середньодніпровської культури з впускним похованням кочовика. На північ від села, поблизу дороги на Кагарлик, недалеко від від лівого берега Горохуватки, досліджено курган доби бронзи з впускним похованням кочовика [18, с.83,85]. Виявлено давньоруське поселення XII ст. [64, с.331].

с.Гребені. В північній околиці села на правому березі Дніпра (між Дніпром і Балкою, яка виходить гирлом в заплаву Дніпра) в 1961 р. досліджено поселення середнього етапу

трипільської культури [7, т.16, с.131]. Між селами Гребені та Юшки знайдено напівфабрикат кам'яної булавки, діарітовий молоток, а також два срібних браслета^ж. Знайдено бронзовий спис білогородської культури [88, с. 139], італійська фібула передскіфського часу [88, с. 174], знахідки підгірцівської культури [8, вип. 2, с. 10, карта]. За 4 км на південь від села в уроч. Городище на правому березі Дніпра - давньоруське городище XII-XIII ст. розміром 300-400 м. Збереглися вали та рови. Городище заросло лісом [57]. На північ від села в уроч. Попов - давньоруський курганний могильник [44, вип. 12, с. 12]. Нижче села на низьких ділянках корінного берега Дніпра в уроч. Могилики - курганний могильник [44, вип. 12, с.12].

с.Демівщина. В XIX ст. біля села було 5 курганів. Два з них називаються Березова, третій Ракова, четвертий - Шевцова могили. На околицях села - багато пролищ з червоного шиферу давньоруських часів.

с.Монтневе (раніш Занудівка). На лівому березі р.Росави, в селі біля церкви - могильник. Тут виявлено впускне в курган кочівницьке поховання [18, с. 82].

с.Зікрачі. Знайдено бронзову римську монету Трояна та денарій Марка Аврелія, а також 10 римських монет [47, с.58]. Біля села в XIX ст. - II курганів.

с.Зорівка (раніш Монтрезорівка). На північній околиці села та за півкілометра на південь, досліджено кургани доби бронзи з похованням середньодніпровської культури, а також впускне поховання скіфського часу VI ст. до н.е. та кочівницькі поховання [18, с.50-56].

с.Іванівка. Кургани XI-XIII ст. [6, с.169].

снт.Кагарлик, райцентр. На правому і лівому березі р.Кагарлик та між м.Кагарлик і с.Зорівкою досліджено кургани пізньоямної та середньодніпровської культур, а також поховання кочовиків. На лівому березі р.Кагарлик, поблизу села, розкопано поховання сарматського часу [18, с.4-46]. У північній околиці Кагарлицької слободки, на витоні, досліджено слов'янські кургани X-XI ст. За 3 км на північний захід від села досліджено кочівницькі кургани [18, с.11-16].

с.Кадомка (стара назва Гадомка). Біля села досліджено кургани доби бронзи з впускними кочовницькими похованнями. В районі Краснопілки вивчено кургани доби бронзи з впускним сарматським та кочовницьким похованнями. В уроч.Цезарівка – досліджено кургани доби бронзи з впускними кочовницькими похованнями [18, с.39-49, 64].

с.Кузьминці. Біля села – курган, що називається Мисліва могила.

с.Мирівка. В ХІХ ст. в селі – три кургани, а на полі-26 [66, с.63]. В 1892 р. досліджено кочівницький курган Х ст. В ньому знайдено шаблю, кольчугу, шолом та інш.речі [80, 1958, №4, с.61, 68]. В 1890 р. знайдено скарб срібних копійок Петра І.

с.Диповець. На правому березі р.Росі, біля села, досліджено кургани середньодніпровської культури з впускними кочівницькими похованнями та окремі кочівницькі кургани ХІ-ХІІІ ст. В одному з останніх знайдено скелети вершника (з гострим шоломом, залізною маскою, кольчугою, шашлем) та коня з стременами та вудками. На лівому березі р.Росави, біля села, досліджено кургани середньодніпровської культури та впускні кочівницькі поховання [18, с.74-81]. Виявлено сарматське поховання [9, т.2, карта 4].

с.Новосілки. За 3 км від села, по дорозі в м.Кагарлик, – залишки двох чотирикутних городищ. За переказами, це – руські форпости ХУІІІ ст.

с.Онацьки. Біля села – два кургани. Досліджено курган ямної культури [9, т.1, карта 6].

с.Панікарча. Поблизу села є поселення трипільської культури [6, с.151]*. Знайдено римські монети Антоніна Пія та Марка Аврелія [47, с.60].

с.Півці. Біля села було три кургани. В 1891 р. знайдено дві срібні серги, срібна монетна гривня та бронзовий перстень давньоруських часів [16, с.62]*. Знайдено срібну римську монету [47, с.60].

с.Прохорівка. Знайдено ажурну бронзову шпильку підгірцівського типу [8, вип.2, с.20].

снт.Ржищів. На південній околиці Ржищева над Дніпром на Іван-Горі досліджено давньоруське городище ХІІ – початку ХІІІ ст. площею 1 га – залишки міста, фортеці Іван,

що згадується в літопису під 1151 р. Укріплений замок "Іван" на Дніпрі, можливо, колись належав Яну (Івану) Вмшатичу - київському тисяцькому [69, с.259]. Тут виявлено багато жилих та господарських приміщень, знаряддя праці, предмети побуту та озброєння, свинцова печатка. На південний схід від городища знаходилось селище цього ж часу [7, т.16, с.126]. На вершині Іван-Гори зберігаються залишки чотирикутного городища - фортеці ХУ ст. [66, с.49]. В 1926 р. тут знайдено посуд доби міді*. Виявлено поселення зарубинецької культури (І ст. до н.е. - І ст. н.е.) [52, №160, с.43]. Між Ржищівським монастирем та Дніпром (на північний схід від монастиря, за гаєм) в 1926 р. виявлено три поселення доби неоліту. Між колишнім монастирем та с.Балики - місто знахідок доби міді, на одному з яких знайдено посуд ХІІ-ХІІІ ст. В 1901 р. досліджено поселення пізнєотрипільської культури коломишинського типу [28, т.5, вип.2, с.6]. Біля села розкопано поховання чорноліської культури [88, с.43-44]. Знайдено бронзову мотилу передокіфського часу [88, с.44], чорноліський кельт [88, с.128], дві посудини зарубинецької та черняхівської культур, фібули черняхівські [52, №70, с.59] та римські срібні монети [47, с.61]. На полі в 1892 р. селяни виорали оріску шийну гривну. В 1871 р. знайдено скарб з 247 польських монет Сигизмунда III. В 1874 р. - скарб з 300 дрібних монет ХІІІ ст. польських, шведських та пруських. За 4 км від Ржищева в напрямку до с.Гребені - чотирикутне городище [102, с.36,37].

с.Стави (раніш - Жидостави). На полях в ХІХ ст. було 10 курганів.

с.Стайки. На правій стороні Дніпра, за два кілометри від села, на самому високому горбі при дорозі з с.Трипілья до Ржищева частково досліджено пізнєотрипільське поселення коломишинського типу. Тут виявлено 30 жител та багато уламків глиняних статуеток [92, II, т.1, с.778]. Поблизу села знайдено скарб близько 1000 срібних римських монет та окремі мідні і срібні римські монети, серед них денарії Фаустини Молодшої [47, с.61]. За 4 км на північний захід від села, в уроч.Писаревня (на полі Офанасія Ляшенка) в 1925 р. - поселення черняхівської культури [52, №82, с.33]. В селі біля церкви є залишки городища, а на околицях села ще три горо-

доща оточених валами та ровами. Одне овальне - знаходиться за 2 км від села в напрямку до с.Рудаківка. Друге - трикутне - розміщене в 4 км від села в напрямку до с.Койлова. Третє - кругле - знаходиться в 7 км в напрямку до с.Юшки. Біля села є давньоруське поселення та городище. В 1819 р. знайдено в горщику скарб з 12 монетних гривен київського типу. Біля села розкопано слов'янський могильник [104, с.55]. В 1875 р. знайдено скарб з 245 шелягів шведських, ливонських, польських, пруських та тишинських.

с.Стрітівка. Поблизу села - поселення трипільської культури 92, II, т.1, с.795. На південь від дороги Стрітівка - Верем'я досліджено кургани з трупоспальним похованням середньодніпровської культури, кургани скіфського та слов'янського часу [46, вип.16, с.35]. Виявлено трупоспальне поховання чорноліської культури, знайдено зарубинецьку фібулу [51, с.41]. На схід від села, на південно-східному схилі балки - поселення черняхівської культури [52, №2, с.33]. За відомостями XIX ст. поблизу села при впадінні Корчі в р.Легич є три квадратні городища розміром близько 0,5 га. Вони називаються Чернівка, Молодецьке і Березове. Від давніх валів та ровів збереглися тільки незначні сліди [102, с.37].

с.Суцани. В кінці XIX ст. біля села - два кургани.

с.Тернівка. Біля села в XIX ст. - сім курганів.

с.Уляники. На північній околиці села зберігається давньоруське городище XII-XIII ст. Воно займає високий (17-18 м) останець з овальною площадкою (36,5x28 м). Північно-східний край городища частково зрізаний сучасною дорогою. Збереглися вал та рів [79, с.43].

с.Халча. За 2,5 км на захід від села, а також в селі на правій та лівій стороні р.Легич досліджено кургани [18, с.59-61]. В XIX ст. в селі було стародавнє городище, на якому збудовано церкву [66, с.57].

с.Черняхів. На північний захід від села, по обидві сторони приселкової дороги, над північно-західним схилом надзаплавної тераси струмка в 1900-1901 рр. археолог В.В.Хвойко вперше дослідив ранньослов'янський могильник (на площі 7000 м² розкопано 253 поховань; з них трупопокладень - 182; трупоспалень - 69), який дав назву археологіч-

ній культурі - черняхівська [28, т.12, с.181-182]. На південь від села на південно-східному схилі балки - поселення черняхівської культури [52, №82, с.30]. В районі сіл Черняхів - Верем"я в уроч.Балка Дубина в 1969 р. виявлено ще одне поселення черняхівської культури. За 200 м від поселення, на підвищеному місці виявлено поховання цього ж часу [3, вип.4, с.334]. Поблизу села, а також в похованнях черняхівського могильника знайдено срібні римські монети, серед них монети Антоніна Пія, Фаустини Молодшої та золоту - "варварське" наслідуване ауреусу Гордіана III [47, с. 62]*. Досліджено поселення трипільської культури [92, 13, т.1, с.2]. Знайдено бронзовий кельт та браслет чорноліської культури [88, с.131, 162], виявлено знахідки підгірцівської культури [8, вип.2, с.10, карта]. Біля села - 48 курганів.Досліджено курган ямної культури. Виявлене кочовницьке поховання з конем та шаблею. В селі є залишки круглого городища; яке називається Замковищем [66, с.45]. В 4 км від села в напрямку до м.Кагарлика - 2 чотирикутні городища - залишки російських форпостів ХІІІ ст. [102, с.27].

с.Шпендівка. (до 1917 р. - Спендівка). Біля села - три кургани.

с.Шубівка. На полях частини цього села, що зветься Землянка - чотири кургани. Тут розкопано кургани кочовиків [28, т.11, вип.1, 2, с.157]. В околицях села відомо ще 5 курганів.

с.Юшки. Поблизу села - поселення пізньотрипільської культури коломиїдинського типу [92, II, т.1, с.795]. Між селами Юшки та Гребені знайдено напівфабрикат кам"яної булав, діоритовий молоток, а також два невеликих срібних браслета...* Знайдено кельт чорноліської культури [88, с.128].

КИЄВО-СВЯТОШИНСЬКИЙ РАЙОН

с.Білогородка. На західному кінці села на високому правому березі р.Ірпеня - слов"янське поселення ХІІ-ІХ ст. [44, вип.12, с.85], на якому згодом побудовано князівський замок, а потім місто Білгород, вперше згадане в літопису під 980 р. Білгород був важливим пунктом в системі оборони Києва від нападу кочовиків, відігравав значну роль в економічному, політичному житті країни, був одним з визначних

культурних центрів Русі. Залишки стародавнього Білгорода добре збереглися. На березі Ірпеня і тепер височать його потужні укріплення - залишки глибокого рову та валу висотою 10-12 м, що оточували місто в 120 га. Місто складалося з дитинця, посаду та окольного міста. Археологічні дослідження проводилися в 1909-1911 рр.; 1947 та 1966-1976 рр. [102, с.76; 5, т.3, с.29; 4, 1968 р., с.329; 4, 1974 р., с.321, 323; 4, 1968 р., с.330; 85, с.334]. На дитинці розкопками виявлено в ІІІ-ІV веку; вздовж валу досліджено міський квартал, що складається з жител ремісників. Стіни багатих жител нерідко були облицьовані різнокольоровими полив'яними плитками. В одному з жител знайдено дві кольчуги, спис тощо. В південно-західній частині дитинця відкрито церкву 12 апостолів (зроблена реконструкція), згадану в літописі, та фундаменти другої цегляної церкви, збудованої у 1197 р. на місці згорівших невеликих дерев'яної каплиці та будиночку (келії). В останньому відкрито білокам'яний саркофаг з останками білгородського єпископа Максима, що помер в 1187 р. У верхніх шарах виявлено житла ХІІІ-ХІV ст. та ХVІІ-ХVІІІ ст. В північно-східній частині дитинця - гончарний горн ХVІІІ-ХІХ ст. В західній частині дитинця досліджене поселення трипільської культури. На посаді досліджено житла ХІ-ХІІ ст., декілька господарських приміщень та ям, велику металоброшу майстерню, випалювальні горни, коостеріану майстерню [70, с.414]. Досліджувалися також вали, в основі яких була складна конструкція з дерев'яних зрубів, заповнених сирцевою цеглою. В багатьох місцях села відкрито сліди поселення пізньотрипільської культури [104, с.91]. На давньоруському городищі виявлено поселення та могильник зарубинецької культури. В 1922 р. на городі М.Кондратенка знайдено римську монету Марка Аврелія 47, с.58. В заплаві, на правому березі р.Ірпеня, південніше села за 1 км, на піщаній доні - трупоспальний могильник тшчинецької та багатоваликової культур [7, т.12, с.109]^ж. Досліджено давньоруський могильник. На захід від села - чотирикутне городище - залишки російського форпосту ХVІІІ ст. Біля села - два кургани^ж. Знайдено скарби: в 1851 р. - 22 срібних копійок Михайла Федоровича; в 1853 р. - 7630 монет ХVІІІ ст. - польських, ливонських, шведських, пруських, тешинських та англійських;

в 1876 р. - глечик з польськими монетами Сигизмунда III. /83, с.29,35/. В 1877 р. на березі р.Бочачки - скарб польських монет XVII ст.

с.Бобриня. На східній околиці села закінчується Зміївський вал, що йшов від Боярки мимо Забір'я та правим берегом р.Бобрині. Вал добре зберігся в лісі /3, вип.4, с.337/. На віддалі півкілометра на захід від села - чотирикутне городище - залишки руської фортеці XVII-XVIII ст. /44, вип.3, с.24,.

с.Боярка (до 1938 р. - Боярка-Будаївка). В основному лісі, за 1,5 км на захід від села, на правому березі струмка, що впадає в річку Унаву, в 1954 р. - поселення чорноліської культури /88, с.337/. В селі збереглися залишки невеликого (65х70 м) частково забудованого, давньоруського городища /44, вип.3, с.22/. Через село проходить Зміївський вал IV ст. /5, вип.4, с.337/. На північний схід від села в XIX ст. було 8 курганів.

с.Віта-Помтова. В уроч.Мочи Хвіст - давньоруське городище XI-XIII ст., можливо, літописне місто Звенигород /23/. Збереглися залишки дитинця та дві лінії валів, які прилягали до нього з північного сходу. Дитинець тепер називається "Городок", має площу 90х40 м; височить над заплавою р.Віти на 10-12 м. Розвідкою в 1950 р. на "Городку" виявлено культурний шар, який складається з двох прошарків: XII-XIII та XI ст., розмежованих слідами пожежі /7, т.7, с.142/. На городищі знайдено також посуд скіфських часів /5, т.3, с.46/. На північний схід від городища, біля уроч.Казарми в 1919 р. на слов'янському могильнику XI ст. досліджено 14 могил. З південного сходу, перед городищем, трапляється гончарний посуд XI-XIII ст. та ліпний другої половини I тис. н.е. /57/. Біля підніжжя укріплень давньоруського городища виявлено уламки ліпного посуду другої половини I тис. /3, вип.4, с.346/. Біля села - поселення зарубинецької культури /81, т.23, с.82/.

с.Гатне. В напрямку до хут.Теремці в уроч.Курган в 1874 р. досліджено кургани доби бронзи, зокрема з похованнями середньодніпровської культури /46, вип.16, с.38/, впускні кургани поховання скіфського та сарматського часу /73, с.67/.

с. Гнатівка. Знайдено уламки слов'янського тильпано-видного та рабристого посуду середини I тис. н. е. /45, вип. 139, с. 5/. Виявлено слов'янське поселення VIII-IX ст. /72, с. 38/.

с. Гореничі. В уроч. Халаїмова Поляна знайдено срібну римську монету Адріана /47, с. 58/. Виявлено слов'янське поселення VIII-IX ст. /72, с. 38/.

с. Жорнівка. Виявлено поселення VIII-IX ст. /72, с. 38/. За 2 км на південний захід від села, на кінці високого (понад 10 м) мису правого берега р. Ірпеня - давньоруське городище XII-XIII ст. Місцями збереглися залишки рову та валу висотою 0,3-0,5 м. Посередині городища, на округлім підвищенні, яке місцеві жителі іменують "Церковищем", виявлено, очевидно, залишки дошки церковної споруди XVI-XVII ст. На городищі знайдено уламки посуду XII-XIII ст. і XVII ст. та уламок стінки посудини доби бронзи. Біля городища, понад берегом р. Ірпеня тягнеться поселення XII-XIII ст. На південний захід від мисового городища за 250-300 м (через один мис від "Церковища") розташоване квадратне городище - залишки пізньосередньовічного редута на польсько-російському кордоні. Збереглися вал висотою 1,5 м та рів. На городищі знайдено 2 уламки посуду доби бронзи /57/.

с. Жуляни (колишні Желяни). Досліджено кургани з похованнями скіфських та давньоруських часів /31, с. 60/. 1840 р. на городі селянами знайдено скарб з 20 срібних давньоруських монетних гривень. Жуляни в літопису вперше згадуються під 1126 р.

с. Забір'я. На південній околиці села в уроч. Старі Могилки, на лівому підвищеному глинистому березі р. Макрої Бобринці (приток Ірпеня) 1970 р. знайдено залізний скіфський кинджал акінак кінця VI - початку VII ст. до н. е. Поруч на полі колись був курган, який тепер розорано /8, вип. 16, с. 64/. Біля села в лісі проходить Зміївський вал /19, с. 78, карта/.

с. Княжичі. Біля села, в уроч. Кладов знаходиться печера²⁸. Знайдено скарб дрібних польських монет початку XVII ст.

с. Кременище. За 2 км від села в лісі - виявлено залишки Зміївського валу.

с.Круглик. Навколо села проходить Зміївний вал. Другий вал іде лісом в бік с.Хотів [3, вип.4 с.337/].

с.Личанка. Неподалік села в XIX ст. був курган.

с.Лісники. В уроч.Гнилещина або Церковщина досліджено фундаменти давньоруської церкви XI-XII ст. [57/]. В селі збереігаються залишки замку XIV-XV ст. [44, вип.3, с.23/], знайдено скарб польських та західноєвропейських монет XVII ст. 6 печера, вирита в лесі.

с.Лука. Виявлене слов'янське поселення VIII-IX ст. [72, с.38/].

с.Микільська Боршаківка. У XIX ст. біля села розташовувалось стародавнє городище (розміром в 6 десятин), обнесене валом та ровом.

с.Мироцьке. У XIX ст. поблизу села - 17 слов'янських курганів, з них в уроч.Мазурське - 7 курганів, в уроч.Пасики - 5, в уроч.Горбач - 2, над річкою Рогачиком - 3 [80, 1960, №1, с.64/].

с.Михайлівка-Рубежівка. На лівій стороні р. Ірпня виявлено слов'янський могильник [80, 1960, №1, с.64/]. 1850 р. в уроч.Криве озеро знайдено скарб голандських черв'яків XVIII ст.

с.Мошун. На днах р.Ірпня, поблизу села - неолітичне місцезнаходження [3, вип.4, с.341/]. 1852 р. знайдено скарб, що складався з 334 російських мідних монет [83, с.31-32/].

с.Петрушки. 1888 р. знайдено скарб з 1470 монет XVII ст. польських, ливонських, шведських та тешинських.

с.Пирогове. На високому горбі правого корінного берега Дніпра, за 1,5 км на південь від села (поміж селами Пирогове і Чапайков) збереглося давньоруське городище. Дослідженнями 1950 р. установлено, що воно розташоване на площі ранньослов'янського поселення зарубинецької культури. Ця площа була заселена і в часи білгородівської культури [52, №70, с.94; 7, т.10, с.142/]. На південь від городища в уроч. Церковщина в 1966-1968 рр. досліджено могильник зарубинецької культури (розкопано 46 трупоспадень і 3 трупопокладання), на одному знайдено поховання скіфського часу VI-V ст. до н.е. [52, №70, с.94/]. Тут же виявлено рештки поселення софіївського типу [7, вип.10, с.142/], трипільський могильник з обрядом тілопокладення [8, №15, с.41/ та поселення

тицінецької культури [12, с.197]. Поблизу села - підгірцівське поселення [8, вип.2, с.11]. 1890 р. поблизу цегельного заводу в землі знайдено срібні монети часів Антонінів (96-192 р.) 47, с.60 .

с.Софіївська Борщагівка. Біля села - курган [66,с.17]. 1880 р. знайдено срібну римську монету Антоніна Пія [47, с. 61].

с.Хмільна. Поблизу села - кругле городище. Між селами Хмільна та Козинці в лісі збереглися залишки Змійового валу.

с.Ходосівка (колишній Ходосів). Виявлено оселення тицінецької культури [12, рис.50]. На південно-східній околиці села, на високому мисі стрімкого корінного берега Дніпра, над долиною річки - кругле городище площею близько 1,5 га, що існувало в скіфський, ранньослов'янський (зарубинецька культура), а також в давньоруський періоди [52, №70, с.14, 96; 51, с.38]. Поблизу півніжця городища на схилі лісової траси, яка в цьому місці повільно знижується в заболочену заплаву Дніпра, 1969 р. відкрито слов'янський могильник та поселення УІ-УІІ ст., на якому виявлено залишки напівземлянкових жител та господарських ям, тут же знайдено залишки житла з керамікою софіївського типу [3, вип.4, с.236]. На західній околиці села починається підковоподібний Змійовий вал довжиною 12 км, висотою 5 м скіфського часу, що йде на захід від Янковичів, а далі повертає на північ до села Кременище, доходить до лівого берега р.Віти. Вал обома кінцями упирається в долину Дніпра і оточує площу в 2000 га. В західній частині вал добре зберігся. Біля південного кінця валу - чотири кургани. На південь, у напрямку до с.Підгірців - три великих кургани. В уроч.Вечірній ліс (в межах південно-східної частини валу) неподалік півніжця Великого горба - поселення XI-XII ст. [5, т.3, с.46,49,50,53]. В уроч.Діброва, між болотами, частково досліджено ранньослов'янське поселення першої половини I тис. н.е. [3, т.1, с. 210].

с.Хотів. На схід від села, на плоскій вершині великого горба, оточеного широкими ярами, - скіфське городище УІ-У ст. до н.е., яке довгий час вважали давньоруським містом Звенигородом. Городище площею в 31 га ромбовидної форми, оточено валами висотою до 3 м, залишки яких частково зберег-

лися. Городище досліджувалось в 1947-1948, 1952, 1965-1968 рр. Це городище являється єдиним в околицях Києва і найбільш північним з усіх відомих скіфських городищ Української РСР. На захід і північ від села трапляються залишки Змієвих валів [5, т.4, с.12; 7, т.24, с.129].

с.Чапаївка (колишня Віта Литовська). 1954 р. в уроч. Перетічок досліджено стоянку доби мезоліту [46, вип. 65, с.74]. На березі р.Віти недалеко від впадіння її в Дніпро досліджено поселення дніпро-донецької культури. Тут знайдено уламок глиняного посуду із відбитками зерна культурного ячменю та виявлено поселення трипільської культури софіївського типу [21, 1956, №3, с.43]. 1957 р. виявлено поселення білогрудівської культури [88, с.11]. На лівому березі р.Віти зберігаються три поселення зарубинецької культури [51, с.37]. Між селами Чапаївка та Пирогове знайдено кераміку тшчинецької культури [12, с.197]. За 2 км від городища в уроч.Церковщина (між селами Чапаївка та Пирогове) на території могильника зарубинецької культури і розташованого тут же трипільського поселення досліджено кілька безкурганних скіфських поховань (трупоспалення та тілопокладення) з інвентарем, ідентичним матеріалам хотівського городища [7, т.24, с.138]. На південний захід від трипільського поселення досліджено трипільський могильник з обрядом тілопокладення [8, №15, с.41].

МАКАРІВСЬКИЙ РАЙОН

с.Андріївка. В селі - давньоруське городище - залишки літописного міста Вадвиженськ, згідно народним переказам - міста Андрієва [66, с.89]. На околицях села - шість курганів: один на кладовищі, п'ять в напрямку до села Липівка та один у лісі. Останній розкопано 1881 р. На полі знайдено шліфований кам'яний молот-сокиру, 1882 р. - римську срібну монету Фаустини Старшої, 1889 р. - більше як 50 польських монет Сигизмунда III.

с.Бішів. В селі над ставом знаходилось давньоруське городище XI ст., а в XVI-XVII ст. на його місці збудовано замок. На городищі, поруйнованому будівлями школи, виявлено поселення другої половини I тисячоліття [57; 8 №15, с.96]. Друге городище у вигляді прямокутника, обнесеного валом і

ровом, знаходиться за 6 км від села, в напрямку до р.Ірпня. Неподалік села зі східної та західної сторін збереглися сліди трьох Змієвих валів, які простягалися до р.Ірпня [19, с.79]. Поблизу села - три кургани. На полях часто знаходять залізені наконечники стріл, списів тощо [66, с.69-70].

с.Борівка. Між селами Борівкою та Комарівкою - залишки двох Змієвих валів, що йдуть до болота [20, с.117].

с.Великий Карашин. На правій стороні р.Здвижу - давньоруське городище XI-XII ст., яке з трьох сторін обнесено валом і ровом, які збереглися до нашого часу [64, с.352].

с.Гавронщина. Поблизу села в XIX ст. - п'ять курганів.

с.Горобіївка. На полі - курган. Через село проходить змієвий вал [19, с.79].

с.Завалівка. На південній та північній околиці села збереглися сліди Змієвих валів [19, с.80].

с.Здвижівка. 1964 р. на краю невисокої борової тераси правого берега безіменної притоки р.Звиж досліджено поселення тшчинецької культури. За 1,5 км від поселення 1966 р. на місці сучасного кар'єру по добуванню піску виявлено залишки тропоспального могильника тшчинецької культури [12, с.24, 66].

с.Калинівка. З північної сторони села - залишки змієвого валу [19, с.80].

с.Козичанка. На околиці села в уроч.Відманка - городище давньоруського часу [64, с.354].

с.Колонщина. За 2 км нижче р.Бучі, в уроч.Селище, де в річку Бучу впадає невеликий струмок, що тече з лісу (в XIX ст. знаходилися ставок, млин, винокурня), зберігартся залишки стародавнього селища [66, с.80], а на полях - 7 курганів.

с.Комарівка. Між селами Комарівкою та Борівкою - залишки двох Змієвих валів, які йдуть до болота [20, с.117].

с.Копилів. Через село проходив Змієвий вал [19, с. 79].

с.Копіївка. Близько від села - залишки Змієвого валу, який йшов від р.Звиж в сторону Бишева [20, с.115].

с.Липівка. Поблизу села в XIX ст. було сім курганів. На околицях села - кам'яні шліфовані молотки, крем'яні ножі, палики та стріли [92, 3, т.2, с.13].

с.Людвинівка. 1901 р. за 1,5 км від села на правому березі р.Руди під час земляних робіт знайдено крем'яний ніж-пелюку довжиною 17 см [40, 1902, №3, с.245/.

сmt.Макарів, райцентр. Неподалік села проходить Зміївський вал [20, с.115/]. Виявлено слов'янське поселення середини I тис. н.е. [72, с.51/]. В селі на правому березі р.Здвижки - давньоруське городище, на якому в ХУП ст. збудовано нові укріплення. Воно має округлу форму діаметром 80 м, з напільної сторони добре зберігся потужний рів.Тепер городище забудоване адміністративними установами району.На схилах городища та на захід від нього (в міському парку) знайдено уламки посуду XI-XII ст. та ХУІ-ХУП ст. [57/]. Біля села в ХІХ ст. було чотири кургани. 1888 р. знайдено два скарби монет ХУІІІ ст. (голандські, пруські, польські, руські), а також кам'яні знаряддя праці.

с.Маковище. В ХІХ ст. на полі - курган.

с.Мотижини. У західній частині села, на незначному підвищенні, на краю заболоченої долини за ставком - давньоруське городище XI ст. - "Вали", на якому в ХУІ-ХУП ст. було збудовано нові укріплення. Городище в плані округло-трапецієподібне. Площа його 0,45-0,5 га. Зберігся потужний вал висотою 5 м, що має підковоподібну в плані форму.Східна частина городища повністю зруйнована [57/]. В літопису під 1162 р. є згадка про давньоруське місто Мутижир, від якого, можливо, і утворилась сучасна назва села. На захід від села, за 1 км від центру, проходить Зміївський вал [19, с.79/.

с.Мостище. На лівому березі р.Ірпеня - п'ять курганів.

с.Наливайківка. З півдня та заходу від села - залишки Змійового валу [20, с.115/]. Є відомості про сім курганів.

с.Небелиця. В літопису під 1158 р. згадується як місцевість, подарована князем Ярополком Ізяславичем Києво-Печерському монастирю.

с.Ніжоловичі. 1858 р. поблизу села досліджено давньоруський курган [6, с.171/ та курган з трупоспаленням кінця I тис. [80, 1960, №1, с.66/]. На західній околиці села, де бере початок р.Гулька, в напрямку до лісу, - залишки двох паралельно розташованих на віддалі 100-150 м Змійових валів [20, с.117/.

с.Новосілки. В уроч.Кут, Старе Селище і Вовчиха - поселення доби пізнього неоліту та ранньої бронзи; тут трапляються також знахідки часів раннього заліза [64, с.354].

с.Пашківка. На схід від села проходив Зміївний вал.

с.Рожів. У XIX ст. біля села - два стародавніх курганів. 1851 р. знайдено окарб, що складався з 640 польських монет, 1857 р. - скарб з 596 срібних німецьких монет XVI-XVII ст. [83, с. 29, 46].

с.Ситняки. В селі відомо кілька стародавніх курганів 66, с.122. Через село проходить Зміївний вал, який добре зберігся в лісі, а на полі розораний [19, с. 78].

с.Соснівка. Знайдено уламки слов'янського посуду середини I тис. н.е. [45, вип.139, с.5]. Неподалік від села проходив Зміївний вал [20, с.115]. В селі знайдено бронзовий перстень.

с.Фасівочка. Через село проходить Зміївний вал [19, с.80].

с.Фасово. Поблизу села - Зміївний вал [20, с.115].

с.Чорногородка. На хут.Слобода - поселення пізньозарубинецької культури [8, №15, с.95]*. 1897 р. знайдено римські срібні монети, серед них денарій Коммода [47, с.62]. Через село від р.Лупи до с.Яблунівки проходив Зміївний вал. Збереглися його залишки [19, с. 78]. В селі - давньоруське кругле городище, частково зруйноване будівлями, яке називається Палізе замковище. З північно-східного краю збереглися залишки потужного валу висотою до 6 м. На городищі знайдено уламки гончарного XII-XIII ст. та ліпного посуду другої половини I тис. [57]. На острові р.Ірпня в кінці XVI ст. стояв замок, відмічений на карті Бошмана [49, с. 26]. Тепер збереглися його вали.

с.Дрів. З південного сходу - Зміївний вал [19, с.78].

с.Яблунівка. Виявлено поселення пізньозарубинецької культури [8, №15, с.95].

с.Ясногородка. Виявлено слов'янське поселення VIII-IX ст. [72, с.38]. На березі струмочка Трубище - давньоруське городище та селище XI-XII ст. Збереглися вал та рів [64, с.352].

МИРОНІВСЬКИЙ РАЙОН

с.Ведмедівка. Знайдено бронзовий кельт, мотику передскіфського часу [88, с.121,146/ та римські бронзові монети [47, с.60/]. Поблизу села в XIX ст. було два кургани.

с.Великий Букрин. Близько від села, на горі Сорокотяга - поселення трипільської культури [5, т.1, с.211, 219/]. Знайдено бронзовий кельт білогрудівської культури, бронзову мотику передскіфського часу [88, с.146; 126/ та ажурну бронзову шпильку підгірцівської культури [103, вип.6, с.28, №318/]. На схід від села в уроч.Миколина Круча - сліди трупоспального могильника черняхівської та поселення зарубинецької культури [5, т.1, с.216, 220; 57; 52, № 82, с.33/]. Знайдено прясла з рожевого шиферу давньоруських часів.

с.Владиславка. Могильник черняхівської культури [6, с.164/]. Поблизу села - п'ять курганів.

с.Горобіївка. Біля села - два кургани.

с.Грушів. Знайдено бронзовий кельт чорноліської культури [88, с.126/]. Біля села - чотири кургани.

с.Гулів. Знайдено бронзовий браслет чорноліської культури [88, с.162/]. Біля села - один курган.

с.Дударів. Знайдено бронзове долото передскіфського часу [88, с.147/]. В уроч.Багатирщина - шліфований молот-сокиру в базальта. Біля села - кургани скіфського часу [16, с.39/]. Знайдено ажурну бронзову шпильку підгірцівської культури [97/], срібну римську монету Марка Аврелія [47, с.58/ та ювелірні вироби II-VIII ст. [16, с.51/].

с.Ємчиха (колишня Ямчиха). В 1895-1896 рр. у східній стороні села, на лівому березі рукава р.Россава, на підвищенні, досліджено кургани з похованнями ямною та зрубною культур [18, с.93-96/ скіфського часу [30, вип.65, с.115/], сарматське поховання та кургани кочовиків [18, с.91-94/ за 1 км від села - давньоруське городище. Збереглися вал та широкий рів [16, с.59/]. 1885 р. знайдено три монети: германську та дві польські XVI ст.

с.Зеленіки. В центрі села, з правої сторони р.Сухого Кагарлика в уроч.Вареників Яр в кінці XIX ст. досліджено кургани з похованнями ямною, середньодніпровською, зрубною культур ранньоскіфського часу та кочовиків [18, с. 16-36/.

1887 р. поблизу села, на могильнику, досліджено кочівницький курган "Болгани", в якому виявлено скелети вершника в залізній кольчугі з шоломом, колчаном, стрілами, описами та двох коней з вудилами та стременами.

с.Карапиші. Неподалік села - курганий могильник. Досліджено три кургани з трупоопаленням другої половини I тис. н.е. [18, с.105-106; 72, с.39] та сарматські поховання [9, т.2, карта 4]. 1863 р. знайдено мідний хрест та складну іконку.

с.Кип'ячка (колишня Миколаївка). 1891 р. знайдено бронзовий кельт, крем'яний ніж та глиняний посуд. У XIX ст. село складалося з трьох частин: Вороб'ївки, Вип'ячки та Драчі. У першій - два кургани, у другій - два та у третій - п'ять. На березі Росі - городище.

с.Козин. Знайдено срібні римські монети II ст. н.е. Там, де Бобрися впадає в р.Росаву, знаходилося городище - феодальний замок X-XIII ст. Збереглися потрійні вали. Навколо городища розташовано велике селище [44, вип.5, с.54]. В селі на курганному могильнику X-XIII ст. 1876 р. досліджено два слов'янських кургани. Досліджено також кочівницький курган X-XII ст. [28, т.II, вип.1, 2, с.273].

с.Коротище. Поблизу села, на могильнику, досліджено курган давньоруських часів. В ньому знайдено залізну кольчугу, золоту та срібну сережки, бронзові бубенці тощо [6, с. 170].

с.Македоня. В XIX ст. поблизу села була печера, вирита в лесі та чотири кургани [66, с.586].

с.Малий Букрин. Знайдено наконечник бронзового списа білогородської культури [88, с.140], бронзове долото перед-окифського часу [88, с.147] та срібні римські монети Антоніна Пія і Марка Аврелія [47, с.60]. На східному краю села в уроч. Городок - давньоруське городище XII-XIII ст. Збереглися дитинець (24х29 м), оточений по периметру кільцевим валом висотою 1-1,5 м та посад (27х30м). З напільного боку посаду збереглися залишки двох валів та ровів. Це городище використовувалось і в XV-XVI ст. Перед городищем, на садибах села - давньоруське селище XII-XIII ст. [57; 46, вип.48, с.111]*. 1855 р. знайдено скарб з срібних предметів та 187 польських, шведських, ризьких та пруських монет. 1882 р. - в горщику

скарб 4080 дрібних монет – польських, шведських, ризьких та пруських. 1894 р. знайдено бронзові предмети: фібула, шпигі та 2 стріли.

с.Малі Прицьки. Неподалік села в ХІХ ст. – чотири кургани.

с.Маслівка (колишній Маслів Став, Маслів Брід). Досліджено сарматське поховання [9, т.2, карта 47. Знайдено римські орібіні монети II ст. н.е. [47, с.60]. В селі, на краю лівого корінного берега р.Росави, за 0,5 км униз від залізничного моста, нагородах – залишки зруйнованого давньоруського городища [5, т.1, с.225]. Окремо від городища на полях – давньоруське селище та два кургани [44, вип.5, с.54]. За переказами на місці села існувало стародавнє укріплене місто Досв, яке лежало вздовж Росави і було зруйноване татарами [66, с.604].

м.Миронівка, райцентр. На полі в ХІХ ст. досліджено кургани доби бронзи [73, с.11] та вісім курганів кочовиків Х–ХІІ ст. На околиці знайдено глиняний посуд, бронзове дзеркало скіфського часу, грецьку посудину VI–IV ст. до н.е. [97]. В 1883 р. на селі у глиняному горщику знайдено скарб ХІ–ХІІ ст. [42, с.91]. За 2 км від села в напрямку до села Салів – хутір, кругле та трикутне городища.

с.Романки. Поселення трипільської культури [6, с.151]. У ХІХ ст. поблизу села досліджено два кургани скіфського часу [18, с.122–123], а також знайдено кам'яний шліфований молот-сокиру, давньоруські шиферні прясла.

с.Росава (колишня Русава, Рослява). В уроч.Замчисько – давньоруське городище [6, с.172]. В уроч.Лучки та Замчисько – два могильники. В ХІХ ст. тут досліджено кургани, в тому числі найбільший курган Панська Могила доби бронзи [73, с.10–11], скіфського часу [16, с.39], давньоруські та кочівницькі. В останніх знайдено залізні кільчуги, мечі, шаблі, орібіні шийні гривні, діадема тощо [73, с.223, 225]. Знайдено скарб римських орібіних монет часів Антоніна Пія [47, с.61]. Поблизу села в глечуку культури полів поховань знайдено скарб речей VI–VIII ст. [52, №82, с.30].

с.Піі. Неподалік від села в ХІХ ст. – три кургани.

с.Потік. В селі знайдено бронзовий кельт. У 90-х роках минулого століття на захід та схід від села, на віддалі

1-2 км, досліджено кургани з похованнями давньоямної та зрубної культур, а також впускні поховання кочовиків та окремі кочівницькі кургани [18, с.110-114].

с.Пустовіти (колишні Пустовійти). 1890 р. знайдено кам'яний шліфований молоток-сокиру та срібні римські монети Антоніна Пія і Марка Аврелія [47, с.61]. Поблизу села досліджено кургани кочовиків X-XII ст. [28, т.11, вип.1, 2, с.157, 273].

с.Салів (колишній Малий Козин). Біля села - поселення черняхівської культури [16, с.47]. На березі Росави два городища, одне кругле, друге чотирикутне. На круглому городищі розташовано 14 курганів. На полях - два кургани. Один з них Чубата могила, розритий золотощукачами 1855 р.

с.Тулинці. В східному кутку села в уроч.Старий курінь, в яру, за 1,5 км на південь від лісу знайдено кістки мамонта, коня, а також відбійник та уламки кремінців. Біля села досліджено кургани скіфського часу [6, с.163]. Збереглося кругле давньоруське городище [16, с.59].

с.Ходорів. За 1 км на схід від села в XIX ст. досліджено курган скіфського часу (У ст. до н.е.) [18, с.123]. Знайдено римський срібний денарій Марка Аврелія [47, с.62]. За 1,5 км на південь від села, на високому мисі правого берега Дніпра 1962 р. досліджено давньоруське городище XII-XIII ст. площею в 0,25 га. До городища з південної сторони прилягало неукріплене селище, а за ним знаходився могильник. До побудови городища мис був заселений в епоху бронзи, зарубинецької культури та в кінці I тис. Городище та селище загинули від пожежі, можливо під час татаро-монгольської навали [7, т.20, с.202].

с.Шандра, 1891 р. знайдено шліфований діоритовий молот-сокиру. Біля села на могильнику розкопано кургани ямної, середньодніпровської культур [14, т.3, с.120] скіфського часу [16, с.39], сарматські [9, т.2, карта 4] та впускні поховання кочовиків [18, с.120-122]. Навколо села, на горах, залишки трьох давньоруських городищ [16, с.59].

с.Яхни. Біля села в XIX ст. був курган.

ОБУХІВСЬКИЙ РАЙОН

с.Великі Дмитровичі. В північно-східній частині села на урочищах Кутполе та Кулаківщина, розташованих вздовж краю корінного берега Дніпра, 1950 р. досліджено поселення зарубинецької культури [52, №70, с.96]. Поблизу села в XIX ст. було 36 курганів.

с.Верем"я. В селі, з лівого боку дороги, що йде з с.Верем"я на Черняхів, на садибі селянина Куценка, досліджено поселення середнього етапу трипільської культури. На поселенні знайдено мідні сокирки [92, II, т.І, с.783]. В уроч. Довжок (Довжик), що лежить за 3-4 км на південний схід від села, частково досліджено поселення трипільської культури типу Коломийщина I [9, т.І, с.193]. В уроч.Лиски, що лежить на південному сході від села, на схилах балки, яка звється Глибоким болотом, виявлено ще одне поселення середнього етапу трипільської культури [91, т.І, с.147]. В уроч.Табурище, за 3-5 км на південь від села, в напрямі до с.Стретівка зберігається поселення трипільської культури типу Коломийщина I [9, т.І, с.193]. В уроч.Ясеновий ліс, що лежить на південному плато між селами Стайки, Жуківці і Верем"я - поселення пізнього етапу трипільської культури [91, т.І, с.147]. Між селами Стретівка та Верем"я досліджено кургани середньодніпровської культури. В одному з курганів виявлено сліди трупоспалення [9, т.І, с.311]. На полі знайдено шліфований кам"яний молоток та бронзову шийну гривну*. Знайдено бронзові серп, кельт та наконечник списа білогрудівської культури [88, с.144, 138]. На двох - поселення чорноліської культури [88, с.347]. З села походить ажурна бронзова шпилька підгірцівської культури [103, вип.4, табл.Х, рис.267, 268]. На городах знайдено дві срібні римські монети [47, с. 58].

с.Витачів. Поблизу села - поселення доби бронзи 46, вип. 25, с. 46/. Знайдено бронзовий кельт білогрудівської [88, с.125] та браслет чорноліської культур [88, с.165]. Виявлено поселення черняхівської культури [52, №82, с.317]. Поблизу села, на високому правому березі Дніпра, на двох плато, розділених неглибоким ярмом, збереглося городище - залишки давньоруського літописного міста-фортеці

Х-ХІІІ ст. Витичева. Воно згадується як великий порт на Дніпрі у творах візантійського імператора Костянтина Багрянородного. Висота городища над Дніпром 67 м. Збереглися дитинець та посад площей в 8 га, а також вали, які лежать паралельно один одному. В 1961-1963 рр. на городищі досліджено конструкції валів, а на самому високому місці над Дніпром відкрито залишки башти, на даху якої розводився сигнальний вогонь. На краю плато корінного берега, що круто обривається до Дніпра, під другим валом укріплень дитинця в 1962-1963 рр. досліджено могильник (трупоспалення) зарубицької культури II-I ст. до н.е. На городищі знайдено також кахлі та посуд ХІ-ХІІІ ст. На посаді досліджено давньоруські житла. За 3 км нижче від описаного городища на високому мисі над Дніпром між двома балками - друге давньоруське городище - залишки також великого порту на Дніпрі міста Святополча, заснованого 1095 р. Розкопками виявлено залишки кріпосної стіни та поховання загиблих під час татаро-монгольської навали [80, 1967, №4, с.261]*. 1875 р. знайдено монетну гривну київського типу. В 1858 та в 1875 рр. виявлено два скарби польських, шведських, пруських монет ХІІІ ст. [13, с.55]. Неподалік від села в ХІХ ст. було десять курганів, з яких два досліджено в 1890-1891 рр. [18, с. 25-26].

с.Григорівка. Знайдено дві срібні монети Антоніна Пія та Марка Аврелія [47, с.58]. 1887 р. між селами Григорівка та Гусачівка на полі - скарб з срібних польських та пруських монет ХІІІ ст. [13, с.60].

с.Гусачівка. 1890 р. знайдено скарб голандських червонців та талерів. 1887 р. між селами Гусачівка та Григорівка - скарб з срібних польських та пруських монет ХІІІ ст. [13, с.60].

с.Дерев'яна. В селі - скарб кам'яних ливарних матриць для відливання мідних та бронзових двовушкових кельтів, кинджалів кімерійського типу, вузьких долотовидних тесел та серпів білогрудівської культури [88, с.108]. На острозі плато, поблизу села, виявлено поховання черняхівської культури [3, вип. 1, с.210]. В центрі села досліджено могильник черняхівської культури та відкрито залишки валу пізнього середньовіччя [8, №15, с.97]. На одному з струмків басейну

Дніпра, виявлено поселення черняхівської культури. Тут знайдено також уламки давньоруського посуду [45, вип. 94, с.83; 4, 1974, с.300]. За 1,5 км від західної околиці села, на схилах глибокої балки, тягнеться поселення пізньозарубинецької культури довжиною до 2-х км. [4, 1970, с.281].

с.Деремезна. На полях у ХІХ ст. - два кургани. В селі є залишки Змійового валу.

с.Долина. На північний захід від села - поселення трипільської культури [91, т.І, с.15]. Поблизу села - поселення черняхівської культури. На околиці села - великий курган "Плоска Могила".

с.Жуківці. По дорозі Жуківці - Трипільля в уроч.Тополі, не дходячи до р.Сухої Бобріці, - пізньотрипільське поселення. По дорозі в с.Верем"я, в уроч.Роздолля, на глибині 0,25-0,40 м - досліджено пізньотрипільське поселення [91, т.І, с.12, 13]. За 2-3 км на південний схід від села, в уроч.Осова, на південно-східному схилі надзаплавної тераси невеликого, тепер майже висохлого струмка, який впадає в р.Красну, - поселення довжиною 1 км, шириною 200 м черняхівської культури. 1946 р. на поселенні вперше досліджено десять наземних жител з глиняними печами, виявлено два давньоруські житла (одне ХІУ ст.) та знайдено уламки глиняного посуду пізньої бронзи [5, т.І, с.154]. За 2-3 км на південний захід від села в уроч.Кут, на південно-східному схилі надзаплавної тераси струмка - поселення черняхівської культури довжиною до 1 км [52, №2, с.31].

с.Козин. Знайдено денарій Марка Аврелія [47, с.60].

с.Козіївка. 1898 р. знайдено денарій Трояна та Бронзову римську монету [47, с.60].

с.Копачів. В околицях села в долині р.Стугни в Яру Верем"я - мезолітична стоянка [8, вип.13, с.52]. За даними ХІХ ст. по дорозі до с.Красне Друге - три кургани. На околицях - давньоруські шиферні прасла.

с.Красна Слобідка (до 1946 р. Германівська слобідка). В селі - городище, оточене валом. Поблизу села в ХІХ ст. було 42 кургани. 1886 р. знайдено скарб, який складався з 838 польських, пруських, шведських, російських монет ХУІ ст.

с.Красне Перше. За 0,5 км від села в напрямку до с.Долина виявлено чотирикутне городище. За 1,5 км від села

знаходилося друге чотирикутне городище. Поблизу села розташовано дев'ять курганів.

с.Красне Друге (до 1946 р. - Германівка). В селі є городище. На полях - 70 курганів. В літопису під 1096 р. згадується Германич, який пов'язується з с.Германівкою [66, с. 64].

с.Мала Вільшанка. Від р.Раковки, на північ від села, починався Зміївний вал, який простягався в сторону Обухова.

с.Малі Дмитровичі. За селом, в уроч.Вишеньки - поселення пізньотрипільської культури [5, т.3, с.40]. Біля села в XIX ст. було два кургани.

с.Матяшівка. Поблизу села в XIX ст. - три кургани.

с.Нечерів. В уроч. Володченково виявлено уламки посуду тшчинецької культури [12, с.197]. На околиці села, в лісі знайдено два срібні та два бронзові спіральні браслети, а також дві шийні бронзові гривни.

с.Нові Безрадічі. На високому правому березі Дніпра, в уроч.Стрілка, над урвищем Глибоке Провалля 1949 р. досліджено поселення середнього етапу трипільської культури [5, т.6, с.201], а також виявлено уламки посуду софіївського [7, т.8, с.146] та лукашівського [9, т.1, с.197] типу. В уроч. Митьків кут 1950 р. та 1966 р. виявлено кілька поселень пізньозарубинецької культури, відкрито ямко У от.н.е., досліджено два могильники з трупопокладанням: один III-IV ст.н.е., другий середини I тис. н.е. [3, вип.1, с.209]*. Знайдено денарій Марка Аврелія [47, с.50]. Поблизу села в XIX ст. було 25 курганів. 1891 р. знайдено горщик з срібними монетами.

снт.Обухів. Поселення тшчинецької культури [12, рис.50] та знахідки скіфського часу [8, вип.2, с.10, карта]. Біля села в уроч.Підгородище досліджено поселення білогрудівської культури [4, 1974, с.339]*. На плато правого високого берега річок Стугни та Кобрини, за 1,5 км від м.Обухова на південному схилі балки, що тягнеться від міста до с.Дерев'яна, досліджено поселення пізньозарубинецької культури. На північному схилі балки частково досліджено поселення черняхівської культури. За 2,5 км на північний схід - досліджено пізньозарубинецьке поселення, виявлено знахідки ранньослов'янської культури VI - VIII ст. н.е. та давньоруського часу [4, 1970, с.281; 4, 1974, с.300; 8, №18, с.61]. За 2,5 км від міста на плато високого корінного берега р.Стуг-

ни на схилах балки - пізньозарубинецькі та підгірцівські матеріали [8, №15, с.93]*. Знайдено мідні грецькі, римські [47, с.60] та візантійські монети. З села походить скарб шведірних речей XII-XIII ст. (срібні колти, шийні гривни, браслети тощо) [42, с.133]. Поблизу села в XIX ст. - 28 курганів. Знайдено давньоруські прясла з червоного шиферу. Від Обухова, від уроч. Забара, повз с. Перше Травня і с. Шевченкове (колись Підвалок або Непокрите) на Малу Вільшанку тягнеться Зміївний вал. На схід від села, від корінного берега Дніпра, проходить Зміївний вал у напрямку до Григорівки та Красне П.

с. Перегонівка. Поблизу села з південної сторони - два великі кургани під назвою Близнята та п'ять малих [66, с.531]. На південь від села, на березі р. Красної, закінчується Зміївний вал, що тягнеться від с. Скребеці.

с. Перше Травня (стара назва Гудимівка). В напрямку до с. Вільшанки - чотирикутне городище. Друге трикутне - в напрямку до с. Григорівки. Біля села - два кургани. Південніше села проходить Зміївний вал який тягнувся від с. Вільшаки до Обухова.

с. Підгірці. В північній околиці села, в уроч. Обірок та Човнище, розташованих між Козинською піщаною грядою, вкритим лісом, та корінним правим берегом Дніпра 1950 р. досліджено два поховання та поселення з залишками жител та бронзоліварної майстерні ранньозалізного віку V-IV ст. до н.е., яке дало назву археологічній підгірцівській культури [5, т.6, с.5-11]. 1915 р. знайдено скарб V-III ст. до н.е. бронзових прикрас (нашийне намисто з довгастих трубочок та трикутними привісками, ажурна підвіска, шпилька, ажурна бляха, пластинчатий диск, тощо) підгірцівської культури [8, вип.2, с.9]. В уроч. Дубова Гряда - мезолітичні вироби [8, вип.13, с.52]. В уроч. Вінниці на краю плато 1950 р. на глибині 1 м виявлено поселення софіївського типу [7, т.8, с.146]. На горі Вінниці є вісім курганів, які називаються Гострими Могилами [66, с.34]*. Зберігається поселення лукашівського типу [9, т.1, с.198]. В уроч. Обірки та Човнище - поселення тицінецької культури [12, с.197]. В уроч. Човнище 1950 р. виявлено поселення та скарб бронзових речей чорноліської культури [88, с.33]. Знайдено велику чорноліську глиняну ливарську

форму для кельта /88, с.34/. В ур.Обірки та Човнище - поселення тшчинецької культури /12, с. 197/. В 1890 р. знайдено в глечики залізні уламки та бронзовий пояс чорноліської культури, на якому зображені тварини. На захід від села, на високому плато, за 0,5 км від долини Дніпра, на схилі горба Круча - поселення середнього етапу трипільської культури площею в 1 га /7, т.8, с.142/. В уроч.Центральний видув,Пахотне поле - поселення тшчинецької культури /12, с.197/. 1956 р. за 0,5 км на північний схід від села в уроч.Максимів Бугор на площі 200 м² частково досліджено поселення тшчинецької культури /12,с.28/. 1953 р. досліджено дрібне поселення білогрудівської культури 57 та культури багатовапнякової кераміки /80, 1960, № 4, с.32/. 1852 р. знайдено скарб з 750 срібних монет /83, с.31/.

с.Плоти. Знайдено уламки посуду доби неоліту, бронзи та давньоруських часів /57/. Виявлено поселення підгірцівської культури /8, вип.2, с.11/.

с.Семенівка. Поблизу села в XIX ст. - два кургани.

с.Старі Безрадичі. На західній околиці села, на лівому березі р.Стугни, за городищем на плато в уроч.Містечко - поселення середнього етапу трипільської культури /7, т.8, с.142/. В селі знайдено срібні римські монети Трояна, Антоніна Пія, Фаустини, Коммода /47, с.61/. На південно-західному кінці села на високому мисі, що підвищується над заплавою р.Стугни приблизно на 24 м, розташоване давньоруське городище XI-XIII ст., в якому вбачають залишки міста Туман, згадуваного в літопису під 1150 р.. Довжина городища 230 м², ширина 140 м. Добре збереглися вали висотою від 1 до 5 м. Частковими археологічними розкопками 1950 та 1963 рр. досліджено конструкції оборонної системи, житла, господарські ями /52, №2, с.33, 98; 57/. Тут же виявлено поселення зарубинецької культури /8, №3, с.90/ та знайдено уламки ліпного посуду другої половини першого тисячоліття н.е. /57/. На плато південніше городища, а також в низині на захід від городища - велике давньоруське поселення. Поблизу села розташований великий могильник цього ж часу. В центрі села на Замковищі існував замок, збудований 1580 р., а 1686 р. покинутий. На Замковищі трапляється кераміка XVI-XVII ст. /46, вип.41, с.114-118/. В селі зберігається також чотирикутне

городище - залишки російського форпосту ХУІІІ ст. 1888 р. знайдено скарб польських та західноєвропейських монет ХУІІІ ст.

с.Степок. На північній околиці села - залишки Змію-вого валу.

с.Таценки. На південь від села, на дні правого берега р.Стугни, приблизно за 500 м південніше від моста авто-стради Київ - Обухів на площі 20х50 м - мезолітичне місце-знаходження, кераміка доби бронзи, підгірцівської культури зарубинецької та білзь пізньої [3, т.ІІ, с.99; 8, вип.2, с.11]/ж. Виявлено знахідки дніпро-донецької культури [86, с.11]. На берегах р.Стугни недалеко від її гирла - поселення та мо-гильник зарубинецької культури [51, с.40]. В уроч. Пішане - поселення середньодніпровської [17, с.98] та тшчинецької [12, с.197] культур. За 2,5 км на південь від села, на дюнах заплави річки, знайдено уламки посуду доби бронзи, скіфсько-го часу, черняхівської культури та давньоруських часів [52, № 82, с.31].

с.Трипілля. На околицях села в 90-х роках ХІХ ст. В.В.Хвойко вперше дослідив групу поселень ранньоземлероб-ських племен з залишками наземних жител та великою кількі-стю речових знахідок - знаряддя праці, глиняного посуду тощо. Ця група пам'яток дала назву археологічній культурі - трипільська [92, ІІ, т.І, с.778, 793-795]. В уроч.Івкатиця - поселення середньодніпровської [17, с.100] та катакомбно [46, вип.16, с.49] культур. У підніжжі Дівич-гори - залишки поселення чорноліської культури [88, с.34]. В гирлі р.Крас-ної знайдено велику кількість уламків глиняного посуду, а також залізні криці зарубинецької культури [52, №70, с.15]. В селі - римські монети та скарб римських денаріїв респуб-ліканської епохи (338-268 pp.) [47, с.62], а також уламки бронзової арбалетної фібули (застібки) черняхівської куль-тури [52, №82, с.31]. При впадінні в Дніпро р.Красної, на високому правому березі Дніпра, в центрі сучасного села роз-ташоване давньоруське городище - залишки міста Треполь - важливого пункту Давньої Русі. Воно було крайнім замком на підступах до Києва. Вперше в літопису згадується 1093 р. [44, вип.12, с.10]. На сусідньому городищі Дівич-горі, на правому березі р.Стугни, в 1962-1963 pp. досліджувалась

верхня площадка. Тут виявлено кераміку XII-XIII ст., жертovníк та могильник (ямне трюпоспадення) зарубинецької культури [57; 8, вип.3, с.87]. Поблизу села на березі р.Дніпра знайдено херсонеску бронзову монету імператора Романа, свинцеву виолу печатку та скарб давньоруських монетних гривен [13, с.65]. Неподаляк від села в кінці XIX ст. було 169 курганів, серед них розкопано кургани доби бронзи [28, т.II, вип.1, 2, с.125], скіфського часу [30, вип.65, с.104], давньоруських часів та кочовиків [28, т.II, вип.1,2, с.157, 267, 272]. 1888 р. знайдено скарб з польських та нідерландських монет.

с.Українка (колишня Злодіївка). Біля села на донній стоянці берега Дніпра – поселення доби бронзи та скіфського часу [91, т.I, с.15]^ж. Зберігається поселення підгірцівської культури [8, вип.2, карта, с.10]. На лівому березі заплави Козарки – пересохшої притски р.Стугни – поселення середньодніпровської культури [17, с.97]. Між селами Нова Українка та Таценьки на мисі надзаплавної тераси безім'яної притоки р.Стугни та напроти пристані, на низькому березі Дніпра, виявлено два трюпоспальні могильники тшчинецької культури [12, с. 68]. В уроч. Пилипівщина – печера вирита в глині. В селі – квадратне городище VII-VIII ст., називається Козацька батарея [44, вип. 3, с.23].

с.Халеп'я. 1925 р. в уроч.Жолудівка, розташованому на південному сході села, ліворуч від дороги, в с.Стайки при злитті двох струмків з р.Жолудівкою (притокою Сквири) досліджено трипільське поселення типу Коломийщина I. 1925 р. в уроч. Грушова, розташованому на південний захід від села, біля повороту р.Свирч (праворуч від дороги в сторону с.Стайки), на підвищеному плато, де дві річки Бобрися та Сквиря протікають дуже близько, досліджено поселення типу Коломийщина I [43, 1925 р., с.33-50]. В уроч.Коломийщина – два поселення трипільської культури: середнього етапу – Коломийщина II та пізнього – Коломийщина I. Останнє в 1934-1938 рр. повністю досліджено. Цікавими знахідками є глиняна модель житла з покрівлею та тесла з рожевого шиферу [52, №10, с.131]. З Коломийщини I походить скарб в глиняній посудині, що складався з 150 довгих дуговидних пластин і відщепів [67, с.187]. Досліджено поховання передскіфського часу [52, №130, с.204].

В селі на території колгоспу - розкопано кургани скіфського часу [97]. По дорозі на с.Верем'я за 1,5 км від с.Халеп'я в уроч.Став (Ставище) над лівим берегом Свірча - залишки поселення черняхівської культури [52, №2, с.31]. В північно-східній частині села на високому правому березі Дніпра - давньоруське городище - залишки літописного міста Халеп'я. Городище тепер зайнято будівлями колгоспного двору і значно зруйновано [44, вип.12, с.10-11]. В XIX ст. поблизу села було сім малих та 100 великих курганів [36, с.91]. Досліджено два кургани, в одному з них виявлено трупопопалення другої половини I тис. н.е. [72, с.39].

с.Шевченкове (колишнє Підвалок або Непокрите). З південного боку села проходив Зміїний вал, який тягнувся від Малої Вільшанки до Обухова.

с.Щербанівка. Уроч.Широке - поселення трипільської культури [97, I, с.15]. На полях села, біля р.Красна, напроти Батиявої гори досліджено поселення середнього етапу трипільської культури [92, II, т.1, с.795].

ПЕРЕСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

с.Андруші (колишнє село). Виявлено пізньопалеолітичне поселення [78, с.9], стоянку з великим вогнищем мезолітичної доби [78, с.10], поселення середньодніпровської культури [17, с.133], знайдено римські орібні монети [47, с.58], бронзову ароматну фібулу черняхівської культури [52, №2, с.31] та знахідки давньоруських часів [57]. Уроч.Загай - див.с.Козинці.

с.Велика Каратувль. Поблизу села проходить Зміїний вал. На захід від валу - давньоруські кургани [64, с.313].

с.Виповзки. Поблизу села - курганий могильник скіфського часу [100].

с.Вішніці. Неподалік від села досліджено кургани доби бронзи та поховання кочовиків [73, с.14]. Виявлено сліди могильника черняхівської культури [77, вип.1, с.143]. На західній околиці села на невисокій місцевості над заболоченим озером - давньоруське кругле городище XII-XIII ст. Діаметр площадки городища 64 м. Збереглися два концентричні вали висотою до 10 м та рови. Вали та зовнішній рів городища

частково зайняті сучасним кладовищем. На південний схід від городища трапляються уламки стінок глиняного посуду XII-XIII ст. [57].

с.Вовчків. В уроч.Великий Баличин по дорозі з с.Семівка до с.Вовчкова - мезолітичне поселення [8, вип.13, с.47], а на землі отадницького лісного заповідника - різночасове поселення зарубинецької та черняхівської культур [52, №160, с.89]. В уроч.Розовитівський острів - поселення доби середньої бронзи. Поблизу села - поселення пізньої бронзи [78, с.14]. На піщаній доні, в болоті над р.Трубежем - шиферні прясла давньоруських часів [100].

с.В'юнище (колишнє село).Поселення доби неоліту,середнього періоду доби міді - бронзи та пізньої бронзи [64, с.11, 14]. Через село проходив Зміївський вал, який простягався від с.Мала Каратувль. Знайдено мідний хрест [97].

с.Гайшин. Близько від села - поселення пізньої бронзи [78, с.14]. На північно-східній околиці села, на підвищеній частині надзаплавної тераси правого берега Трубежа - кругле давньоруське городище XI-XIII ст. Збереглися в трьох місцях залишки валу та рову. З заходу городище частково зрізано сучасною дорогою на Переяслав-Хмельницький [57].

с.Гланів. Поблизу р.Трубежа, напроти села - Зміївський вал. На захід від села - кургани.

с.Городище (колишнє село).Поселення пізньої бронзи [78, с.14], давньоруське городище та селище XI ст., а також Зміївський вал. 1963 р. тут проведено розвідкові розкопки [7, т.24, с.217].

с.Горбані. На захід від села - курган Гостра могила, на північний захід - група курганів.

с.Гречаники. На схилі біля дороги від Київського тракту в зернорадгосп, на садибі Романа Курлика, - поховання черняхівської культури [52, №82, с.31].

с.Григорівка. Знайдено енеолітичний посуд [106, т.3, с.817. На північ від села на високому правому березі Дніпра поблизу уроч.Крутий Горб - поселення трипільської культури [44, вип.12, с.9]. На північній околиці села (за колгоспним садом), на мису плато Ігнаткіна гора 1964 р. частково досліджено пізньотрипільське поселення [7, т.24, с.199]. В уроч.Підтополеве - посуд доби пізньої бронзи та часів Київ-

ської Русі [57]. В уроч. Реутове трапляється кераміка доби бронзи та виявлено сліди давньоруського поселення [57]. В уроч. Вал за 4 км на південь від села на мисі високого корінного берега Дніпра - укріплене скіфське городище [5, т.1, с.214]. На південно-західній околиці села (на пологому схилі) - залишки напівкруглого городища XII-XIII ст. діаметром до 60 м. Місцеве населення його називав "Миска" [52, №52, с.45]. Рядом розташоване невелике селище цього ж часу [46, вип.48, с.113].

с.Дениси. Поблизу села при прокладенні шосейної дороги - поховання черняхівської культури [77, т.1, с.143]. На північній околиці села, що зветься Городищем, праворуч від дороги Дениси - Соснівка, - залишки поселення XII-XIII ст. На північно-західній околиці села (200м від села), ліворуч від дороги на краю плато над долиною з ставком - поховання XII-XIII ст. [57]. З південного боку села проходить вал від р.Супій на захід до валу, який іде від с.Нетягайлівки на с.Помоклі. Знайдено скарб західноєвропейських, візантійських монет [6, с.168].

с.Дем"яниці. На території села знайдено амфору X ст. з написом [100].

с.Дівички. Між селами Дівички та Єрківці на березі старіці Булатиці 1948 р. досліджено поселення черняхівської культури з залишками жител, кричного заліза та шквів [52, № 82, с.31-32].

с.Єрківці. 1948р. на перехресті дороги з с.Єрківці в м.Переслав-Хмельницький та шосе на с.Дівички досліджено кургани скіфського часу IV-III ст. до н.е. Між селами Єрківці та Дівички - поселення черняхівської культури. - Див.с.Дівички.

с.Жовтнєве (до 1959р. Студеники). На околицях села - знахідки пізньої бронзи 100 . Село зазначено на карті французького інженера Боплана, складеній у другій чверті XVII ст. [49, с.27].

с.Зарубинці. На правому березі Дніпра, на вершині Батурової або Зарубинової гори в кінці XIX ст. В.В.Хвойко дослідив відомий ранньослов'янський могильник (II ст. до н.е. - II ст. н.е.), що дав назву археологічній культурі - зарубинецька. Тут було розкопано кілька поховань з залишками трупопалення, знайдено глиняний посуд характерних форм, брон-

зові фібули, шпильки тощо [52, №70, с.32-60]. 1945 р. на території могильника виявлено поселення середньодніпровської культури [17, с.87]. На рівні надзаплавної тераси поруч з могильником у підніжжі та на вершині Малої Гірки в 1961-1962 рр. досліджені поселення зарубинецької культури, виявлено середньодніпровську, багатоваликову, білогрудівську кераміку, матеріали чорноліської культури та поодинокі екземпляри середини I тис. н.е. [7, т.17, с.74; с.88]; 51, с.44]. На лівому березі Дніпра, при впадінні р.Трубежа, напроти Батурової гори - стародавнє городище [81, вип.13, с.46]. За 2 км на північний захід від села на мисі високого правого берега Дніпра напроти пристані Переяслав-Хмельницький - слов'янське городище VIII-XIII ст. н.е. [44, вип.12, с.10]. Місцеве населення його називає Городками зарубіжними, або стародавніми містами Сурми, Труби, Зарубом.Зберігся вал висотою 2-4 м. В 1959-1960 рр. на городищі досліджено житла зарубинецької культури, слов'янські VIII-IX ст. [51, с.43] та давньоруські XI-XIII ст. На захід за ровом городища, на мисі знайдено слов'янську VIII-IX ст. та давньоруську XII-XIII ст. кераміку, а також середньодніпровську багатоваликову [17,с.89].Біля підніжжя городища (на висоті 10-15 м над рівнем річки) в уроч.Церковщина відкрито фундаменти церков зарубіжського монастиря (див.с.Монастирок).В уроч.Попове поле - слов'янське городище [5, т.1, с.220]*.Знайдено браслет чорноліської [88, с.162] та знахідки підгірцівської [8, вип.2, с.10, карта] культур, ніжку грецького чорноліського кіліка У ст. до н.е. [97], дві римські срібні монети Антоніна Пія та Марка Аврелія, а також бронзову імператорську монету 47, с.58 . Від с.Зарубинців повз с.Луковиці та Трахтемирів тягнувся Зміїний вал.

с.Ковалин. Виявлено поселення доби бронзи [58,с.40,42].

с.Козинці(колишнє село).Виявлено комплекси мікролітичних виробів з кремня часів мезоліту [8, вип.13, с.42],уламки глиняного посуду дніпро-донецької, трипільської, ямної, середньодніпровської, багатоваликової, тшчинецької культур та окіфських часів [57], а також підгірцівського типу [8, вип.4, с.70]. Досліджено поселення середньодніпровської культури [9, т.1, с.310; 58, с.40-43]. Неодноразово дослід-

хувалось поселення доби пізньої бронзи. Тут виявлено житла наземного типу на площі 80 м², знайдено кераміку зрубної культури, матеріали лебедівського та бобриського типів [4, 1970 р., с.242], а також багато уламків глиняного посуду, виробів з заліза, предметів міського побуту давньоруських часів Х-ХІІІ ст. [77, вип.1, с.145].

с.Комарівка (полицьке село). Виявлено стоянку та поселення доби неоліту, міді-бронзи [64, с.316] два поселення доби бронзи та поселення скіфських часів УІ-У ст. до н.е. [78, с.14, 17]. В 1964-1968 рр. досліджено давньоруське поселення ХІ-ХУ ст. На розкритій площі в 3,5 га досліджено 36 жител, 25 господарських споруд та близько 250 зернових ам, безкурганний могильник ХІІІ-ХУ ст., житла черняхівської культури ІУ-У ст. та УІІ-УІІІ ст., зустрінуто окремі матеріали пізньозарубинецького часу [85, с.339] та знайдено золотоординську монету 1365-1366 рр. [3, т.3, с.239]. 1964 р. виявлено поселення зарубинецької культури [52, №160, с.477].

с.Лецьки. Поблизу села - давньоруське поселення [100].

с.Луковниця. Неподалік від села - трупоспальне поховання чорноліської культури [88, с.44]. Біля села проходить Зміївський вал.

с.Мазинки. На північ від села в напрямку р.Альти на рівній місцевості - два великі кургани доби бронзи [64, с.314]*. Знайдено давньоруський мідний хрест [97].

с.Мала Каратуль. Через село проходить Зміївський вал, який тягнувся від с.В'янище до с.Строкове.

с.Могильний. Досліджено курган скіфського часу [78, с.16].

с.Монастирок. 1960 р. в центрі села виявлено давньоруське поселення [44, вип.12, с.12] та залишки монастиря, зруйнованого 1768 р. [64, с.60]. На околиці села - печера доби неоліту [78, с.11]. За 2 км нижче від села, проти Перемиславської пристані в уроч.Церковщина, досліджено храми - шестистовпний ХІ ст. та чотиристовпний ХІІ ст. [81, вип.13, с.34]. В уроч. Труби - зарубинецьке поселення, див.с.Зарубинці*. Знайдено окремі речі зарубинецької (бронзову дрітязу фібулу-застібку латенського типу, бронзове дзеркало) [52, №70, с.15-16] та черняхівської (бронзову арбалетну фібулу, глиняний ліпний горщик) [52, №82, с.32] культур.

с.Натягайлівка. Через село проходив Зміївський вал, який простягався до с.Строкова.

м.Переяслав-Хмельницький (до 1953 р. Переяслав). На території етнографічного музею-парку ім.Т.Г.Шевченка 1966 р. досліджено курган доби бронзи зрубної культури [57]. Гадають, що саме до цього кургану відноситься назва "Вибла могола", про яку згадує Т.Г.Шевченко у вірші "Сон" ("Гори мої високі!..."). Біля пізня назва кургану "Хрест". На південній околиці міста, на зрізі високого лівого берега Трубежа (на території етнографічного музею-парку ім.Т.Г.Шевченка) - поселення та могильник черняхівської культури [77, т.1, с.140; 57]. На південь від міста проходить Зміївський вал [82, с.12]. На піщаних розсипах берега Дніпра, між валом та містом - поселення з керамікою доби бронзи, скіфських часів та XVI-XII ст. [5, т.1, с.22]. За 1,5 км на північний захід від міста, на рівному плато правого берега Трубежа (за 800 м на південь від р.Альти) в 1952-1954 рр. досліджено могильник черняхівської культури (III-IV ст. н.е.). На площі 1307 м² розкопано два кенотафа, 40 поховань з обрядом трупоспалення та трупопокладення. Виділяється жіноче поховання, неподалік від голови якого стояли велика трибуха орнаментована ваза, чаша, миска, кістяний гробінець і скляні шашки [7, т.11, с.127-144]. На північній околиці міста (недалеко від могильника), де дорога йде понад заплавою Трубежа, - поселення черняхівської культури [77, т.1, с.140]. На підвищенному березі р.Трубежа, за 0,5 км від його сучасного гирла, існувало велике (10 га) поселення XI-XIII ст. - залишки міста Устя, згаданого в літопису під 1096 р. На протилежному березі р.Трубежа (над озером) виявлені залишки давньоруських поселень [7, т.21, с.244]. В районі злиття Альти та Трубежу розташоване городище - залишки літописного міста Переяслава Руського. Від городища зберігся дитинець площею 12 га. На північ від дитинця розташований посад (площею 80 га), оточений ровом та валом довжиною понад 3200 м [89, с.311]. Вал та рів збереглися лише в північно-західній частині посаду напротязі 1500 м [62, с.8-9]. В південній частині дитинця знаходився єпископський двір. Тут 1949 р., в існуючій Михайлівській церкві, досліджено частину фундаментів тринефного шестистовпного Михайлівського собору, збудов-

ваного 1068 р. при Володимирі Мономаху [81, т.15, с.44-63]. За 20 м на південний схід від Михайлівського собору в 1959-1960 рр. досліджено залишки єпископських воріт 1089 р., над якими знаходилась надбрамна церква Федора [10, с.57-61]. На схід від Михайлівської церкви 1956 р. відкрито безстовпний храм, оточений з трьох боків галереєю, який умовно названо літописною церквою Андрія. Близько воріт [80, 1967, №1, с.200] виявлено залишки кам'яної стіни, що оточувала єпископську частину дитинця [10, с.57-61]. По вул.Радянській №26, поблизу ваду, відкрито залишки єпископського палацу XI ст. - монументальної кам'яної споруди, прикрашеної мозаїчними композиціями і панелями з різноколірових мармурових плит. Унікальною знахідкою палацу є уламки керамічних труб водопроводу [80, 1967, №1, с.211]. В північній частині дитинця знаходиться князівський двір. Тут 1958 р. (в районі сучасної площі Возз'єднання) досліджено залишки тринефної чотиристовпної Успенської церкви, збудованої 1098 р. при князі Володимирі Мономаху. 1887 р. при будівництві сучасної Успенської церкви виявлено залишки невеликої одноапсидної каплиці XII ст. [48, с.221]. 1952 р. по Радянській вулиці №7 відкрито безстовпну, абсидну з маленьким тамбуром-притвором церкву XI ст. [81, т.20, с.77]. На території дитинця виявлено також залишки склоробної майстерні [78, с.34]. Між єпископським і князівським двором знаходилась міська площа. На території колишнього посаду (на розі вул.Московської та Т.Г.Шевченка) 1953 р. відкрито залишки невеликої церкви-усипальниці XI ст. Це була двохстовпна будова з однією апсидою і притвором. У західній стороні збереглися нижні частини стін заввишки до 1,5 м із залишками фрескового розпису. Підлога покрита різноколіровими полив'яними плитками. В середині храму та на північ від нього розташовані стародавні поховальні споруди. Серед руїн храму знайдено бронзовий хорос (люстра), свічник та інші високохудожні вироби [7, т.20, с.11]. Над залишками церкви 1957 р. збудовано захисний павільйон. 1953 р. на розі вул.Богдана Хмельницького та В.І.Леніна (територія колишнього посаду) відкрито залишки тринефного шестистовпного храму, збудованого в XII ст. Збереглися підмурки, частини стін та внутрішні стовпи висотою до 1,5 м, які були при-

крашені фресковим розписом, а підлога різноколіоровими полив'яними плитками [7, т.20, с.22]. По вул.Богдана Хмельницького №10, також на посаді, досліджено напівземлянкові житла XI-XII ст. На вул. Т.Г.Шевченка 5, в садобі школи №1 (північна частина посаду) зустрінуто речі X-XII ст. [3, I, с.175-179]. В місті, в дворі колишньої єврейської лікарні 1884 р. знайдено скарб золотих та срібних прикрас XI-XII ст., прикрашених черню та зерню [42, с.136-137]. 1877 р. в уроч.Альтецькім при в'їзді з міста на пароплавну пристань, а також при вигоні неподалік від міського острога та при виїзді з Переяслава в Київ та в уроч.Подворах при в'їзді в Переяслав з Пирятина досліджено давньоруські кургани [73, с.220]. 1945 р. за межами зовнішнього валу частково досліджено курганий могильник XII-XIII ст. [5, т.1, с.22]. Біля міста знайдено 12 срібних римських монет [47, с.60]. Поблизу хут.Успенського - стоянка пізньої бронзи [78, с.14]. В Дніпрі проти м.Переяслава-Хмельницького 1886 р. - скарб бронзових речей доби бронзи [29, с.41]^ж. Знайдено бронзовий наконечник списа білогородської та кельт чорноліської культур [88, с.128, 139].

с.Підсінке. Виявлено знахідки дніпро-донецької культури [86, с.11]. В селі, між теперішньою будівлею клубу та озером, досліджено поселення середнього періоду міді - бронзи [78, с.14]. В селі поселення скіфських часів VI-V ст. до н.е. [78, с.17]. В околицях села, на південь від уроч.Церковище на піщаних виступах лівого берега Дніпра - поселення середньодніпровської культури [17, с.127]^ж. Знайдено мідний хрест XII ст.

с.Пологи-Чобітки. Через село проходив Зміїний вал.

с.Пологи-Яненки. На землі колгоспу ім.Кірова, біля дороги на с.Хоцьки, 1970 р. досліджено курган ямної культури [57].

с.Помоклі. Через село проходить Зміїний вал, який іде від с.Натягайлівки і до с.Строкова. На схід від села - курган "Півнева могила". Із західної сторони валу - курган "Собольова могила", з східної сторони - курган.

с.Пристроми. В селі - поселення доби пізнього палеоліту. Поблизу села на дюнах - поселення доби неоліту [78, с.9, 11]. На піщаному підвищенні лівого берега Трубежа, в уроч.То-

варячий гай виявлено скупчення мікролітичних виробів перехідного періоду від мезоліту до неоліту [8, вип.13, с.49]. 1962 р. тут досліджено різночасове поселення багатовапкової кераміки тшчинецької та білогрудівської культур [4, 1970 р., с.242]. Виявлено поселення зарубинецької культури [51, с.52]. На північній околиці села на правому березі Трубежа - поселення черняхівської культури [78, с.19]. На ледь помітному підвищенні низького краю правого берега заплави р.Трубежа - кругле давньоруське городище XI-XIII ст. діаметром 65 м. Збереглися вали висотою до 4 м. З південно-західної сторони - рів шириною до 15 м. На північний захід від городища, на полі вздовж заплави - селище XI-XIII ст. [57]. Поселення являється залишками літописного міста Бронь Князь [77, т.1, с.145]. Навколо села знайдено багато шиферних пряслиць давньоруських часів [77, т.1, с.145].

с.Соснова. На околиці села - поселення доби бронзи [58, с.40-42]. Поблизу села, на балці, по якій протікає струмок (приток Супю), 1962 р. частково досліджено могильник черняхівської культури [77, т.1, с.141].

с.Стовп'яги. Поблизу села - поселення доби пізнього палеоліту, неоліту та пізньої бронзи [78, с.9, 11, 14]. Досліджено поховання ямної культури та виявлено поселення скифських часів [78, с.15, 17]. На хут.Червоний шлях, на мисоподібному підвищенні надзапальною тераси лівого берега р.Карані досліджено поселення трипільської культури [78, с.12]. На віддалі 700 м на південь від хут.Комуна (між хут.Комуна та с.Стовп'яги) на краю лісної тераси лівого берега на стиці заплави Дніпра та Трубежа 1969 р. досліджено поселення трипільської культури [57]. На південь від хут.Кавказ, на схилі високого лівого берега Дніпра - поселення (в кілька гектарів) черняхівської культури. На північ від хут.Кавказ, у зрізі дороги, що йде до сіл Стовп'яги та Дівички - сліди могильника черняхівської культури [77, т.1, с. 140-141].

с.Строкова. В селі з'єднуються Зміївні вали. Вони простягаються через центр села, мимо звірорадгоспу і до р.Трубежа напроти с.Гланишів.

с.Сухий Борок. По дорозі з с.Озериче в с.Хоцьки - поселення черняхівської культури [52, №32, с.32].

с.Тарасівка. На схід від села - курган Хрестова могила.

с.Ташань. Близько від села досліджено кургани доби бронзи та давньоруських часів [100]. На східній околиці села, на кінці мису, що підвищується понад 10 м над правим берегом заплави р.Супоя - давньоруське городище XI-XIII ст. підпрямокутної форми. Зберігся вал в південно-західній частині. У східній частині городища є чотирикутна підвищена площадка - залишки замковища XVII ст., на якому знаходився палац, подарований в свій час Катериною II графу Рум'янцеву [57]. На західній окраїні села - курган Роблена могила. На південний захід від села - курган Руда могила.

с.Травневе. Через село проходить Зміївний вал. На схід від села - курган Церковна могила.

с.Трахтемирів. У південній околиці села, в уроч.Шпильки - поселення середньодніпровської культури скіфського часу та середини I тис. [16, с.27 ; 43, 1925р. с. 100-102]. На високому правому березі Дніпра 1915 р. виявлено залишки могильника зарубинецької культури [52, №70, с.157. Біля села, на високих кручах правого берега Дніпра, розташоване одне з найбільших, повністю досліджених городищ скіфського часу VI ст. до н.е. Місцеве населення все городище називає Великими валками, а його невелику північно-західну частину, де знаходиться дитинець, - Малими валками. Городище займає площу 500 га, обгороджено земляним валом висотою 3-4 м та глибоким ровом. Городище досліджувалось в 1964-1968рр. [9, т.2, с.80]. Поблизу села проходить дуговидний Зміївний вал, що йде від с.Зарубинців та мимо с.Луковиці. В розметому валу знайдено срібні та мідні римські монети, одна з них Антоніна Пія [47, с.62]*. Знайдено багатоваликову кераміку [9, т.1, карта 8] та бронзову шпильку білогрудівської культури [88, с.167]. Зберігається давньоруське городище [16, с. 59].

с.Трубайлівка. Поблизу села, на краю борової тераси, яка круто обривається у річкову заплаву - мезолітичне місце-знаходження [8, №13, с.47]*. Знайдено срібні римські монети в тому числі денарії якогось з Антонінів та Фаустини [78, с. 20].

с.Харківці. Досліджено поховання ямної культури [78, с.15]. На березі Альти - поселення доби бронзи [64, с.313].

а також давньоруське поселення - за народними переказами залишки стародавнього міста Живогляд [77, т.І, с.145].

с.Хоцьки. Зберігаються залишки поселення доби пізнього палеоліту [78, с.9]. На південь від села в уроч.Саськове - поселення доби неоліту [64, с.315-316]. На околиці села - поселення доби бронзи [58, с.40-42]. На південний захід від села, серед лісу - городище скіфських часів.Збереглися високий земляний вал та глибокий рів [78, с. 16]. На дюнах - поселення черняхівської культури [52, №2, с.32]. На березі Дніпра - давньоруський могильник [74, с.85].

с.Циблі (колишнє село).Виявлено поселення доби середньої бронзи та скіфських часів [78, с.14, 17], а також могильник черняхівської культури [77, т.І, с.141]. Знайдено давньоруський мідний хрест XIII ст. [97].

хут.Чубука Подільського. Поселення середнього періоду епохи міді - бронзи [78, с.14].

хут.Чубуків. На схід від хутора, на піщаних дюнах недалеко від Наддніпрянського валу - уламки посуду доби пізньої бронзи та скіфських часів. У західній частині хутора - уламки посуду доби ранньої бронзи, скіфських та давньоруських часів [64, с.313].

ПОЛІСЬКИЙ РАЙОН

с.Богаче. За 1,5 км на північний захід від села, на п'ятому км від дороги з с.Дуб'янки та ст.Товстий ліс, праворуч від цієї дороги, в лісі - городище милоградської культури. Округло-прямокутне в плані площею 85х85 м. Збереглися рів та вал висотою 0,75 м [8, вип.20, с.89].

с.Варовичі. Біля села в лісі в XIX ст. було 22 кургани; на кладовищі - 9.

с.Вовчків. За 2 км від села - сліди стародавнього городища [66, с.160].

с.Діброва (колишні Кабани). На підвищенні заплави лівого берега р.Уж, за 1 км на південь від західного краю села - залишки городища укріпленого концентричними валами милоградської культури. Зараз вали розорані. По зовнішньому валу з боку села (з півночі) насипана дорога-гребля. На городищі знайдено також уламки посуду ранньозалізного віку і середньодніпровської культури. На селищі понад зовнішнім валом -

багато крем'яних відщепів, знайдено один скребок і коже-видну пластину з ретушшю [8, вип.20, с.89].

с.Залишани. За 2 км на північний схід від села в літературі XIX ст. значилось городище, яке розвідками 1972 р. однак не виявлене [57].

с.Королівка. Поблизу села в XIX ст. було шість курганів.

с.Красятичі. Біля села в XIX ст. - курган.

с.Максимовичі. Близько від села в XIX ст. - 12 курганів.

с.Мартиновичі. По дорозі в с.Діброва (Кабани) - три кургани; за греблею в лісі - 21.

с.Млачівка. Біля села в XIX ст. - п'ять курганів.

с.Новий Мир (до 1927 р. - Павловичі). За 12 км від села - залишки чотирикутного городища. В лісі - один курган.

с.мт.Поліське, райцентр (до 1958р. - Хабно). На невисокім коріннім березі р.Уж знаходиться поселення кінця I тис. н.е. [45, вип.86, с.71].

с.Радинка. За 3 км на південь від села, в заболоченій місцевості в лісі - городище милоградської культури. Воно складається з двох концентричних валів; в плані овальне, розміром 300х200 м. Збереглися рів та подвійні вали висотою 1,3-2 м [8, вип.20, с.89]. В лісі біля села, недалеко від р.Уж - 20 курганів.

с.Шкнева. Поблизу села в XIX ст. - шість курганів.

РОКИТНЯНСЬКИЙ РАЙОН

с.Бакумівка. Поблизу села - чотири давньоруські поселення, одне з них розташоване в уроч.Лука, на острові поміж двома рукавами річки.

с.Бирюки. Біля села знайдено дві орієні римські монети Нерви та Фаустини Старшої [47, с.58]. 1927 р. досліджено давньоруське городище. Збереглися рів та вал [64, с.343].

с.Бушеве (колишні Пруси). За 1 км на південний схід від села в гирлі р.Гороховатки, при впадінні її в р.Рось - давньоруське городище XI-XIII ст. Воно має півкруглу форму, розміром 180х250 м. Зберігся вал по периметру городища висотою 3-5 м. Поруч розташоване селище цього ж часу. На городищі зустрінуті також матеріали ранньозалізного часу та кінця I тис.н.е. [57]. На північ від правого берега р.Гороховатки, на полі - невелика могила. Тут на значній площі зібрано

уламки давньоруського посуду. За відомостями XIX ст. тут знаходився могильник [102, с.25, 29].

с.Житні гори. Неолітичне поселення дніпро-донецької культури [86, с.II, карта]. В північно-східній частині села, на правому березі річки та при злитті річок Бурчак і Негода - два поселення черняхівської культури. На правому березі рр.Негоди та Бурчака - чотири поселення черняхівської культури [52, №2, с.32]. На лівому березі р.Бурчака, проти впадіння у неї притоки Негоди розташоване, майже зовсім знищене, давньоруське городище з прилеглими до нього поселеннями. Поселення є і по течії р.Негоди та Бурчаку між селами Житні гори та Мовчанівка. Поблизу городища в XIX ст. було три кургани.

с.Запруддя (до 1960 р. Вінцентівка). В селі 1974 р. досліджено сарматський курган [4, 1974 р. с.345]. Зберігається давньоруське городище. На полях - 16 курганів, два з них називаються Близняки.

с.Йосипівка (колишня Юзефівка). Близько від села розкопано кургани доби бронзи, зокрема середньодніпровської культури [18, с.61]. Між селами Йосипівка та Ольшаниця, на обох берегах р.Рогозівки, в 1947 р. виявлено шість поселень черняхівської культури [52, №2, с.32].

с.Мовчанівка. На північний схід від села, на лівому березі річки, - два поселення черняхівської культури [52, №2, с.32]. По течії р.Негоди та Бурчак в межах сіл Мовчанівка та Житні гори - давньоруські поселення.

с.Насташки. 1891 р. на полях знайдено срібну римську монету імператора Андріана [47, с.60]. В селі є залишки зруйнованого будівлями давньоруського городища [64, с.344]. За переказами на місці сучасного села існувало велике стародавнє місто Китайгород, яке зруйнували татари [66, с.519]. На околицях - два кургани. 1870 р. знайдено 28 срібних блях від пояса та срібна ложка.

с.Ольшаниця. Біля села - скарб римських монет II-III ст. н.е. В долині р.Рогозівка між селами Ольшаниця та Йосипівка - шість поселень черняхівської культури. 1947 р. на городищі з потужним культурним шаром пізнього середньовіччя знайдено уламки черняхівського посуду та давньоруської кераміки [52, №2, с.32]. На березі Гороховатки - неукріплені

не давньоруське поселення. За 2 км на північ від північної околиці села (від господарського двору колгоспу "Комінтерн") поміж селами Ольшаниця та Шарки, на високому березі р.Гороховатки - велике городище XI-XIII ст. - залишки літописного міста Торческ - столиці торських племен (див. с.Шарки) [4, 1966, с.243]. Між селами Ольшаниця та Шарки досліджено давньоруські та кочівницькі кургани [104, с.55; 105, с.141]. Через село проходить Зміївний вал, який тягнеться на с.Саварку.

с.Острів. У селі в XIX ст. - чотири кургани.

с.Рокитне, райцентр. На лівому березі р.Росі - чотирікутне городище. Тут 1947 р. виявлено залишки трьох поселень черняхівської культури, які були зруйновані при насипці пізньосередньовічних укріплень [52, №82, с.32]. Біля села сходяться два Зміївні вали: один, що йде від с.Суходіси, а другий - починається біля лісного кордону.

с.Ромашки. Знайдено кілька срібних римських монет, в тому числі одна монета Антоніна Пія та золота монета - "варварське" наслідування ауреусу Гордіана III [47, с.61]. В центрі села поблизу школи та церкви досліджувався неодноразово могильник черняхівської культури, на якому виявлено 38 поховань, з них чотири трупоспалень та 15 трупопокладень. Знайдено фібули (застібки) [9, т.3, с.48], глиняний глек IV ст. із зображенням слов'янського календаря, який розшифрував академік Б.А.Рибakov [80, 1962 р., 4, с.66]. Тут були також розкопані кургани давньоруських часів та кочовиків. В одному з поховань знайдено бойове залізне кінське нагаль'я [79, с.62].

с.Савинці. Поблизу села в XIX ст. був курган Гостра могила.

с.Синява. В селі біля Воскресенської церкви, збудованої в 1649 р., в літературі XIX ст. значилось городище, яке розвідками 1972 р. не виявлено [57]. За 2 км від села, в лісі - друге городище, яке називається Монастирище. 1947 р. тут в потужному культурному шарі пізнього середньовіччя виявлено уламки посуду черняхівського типу [52, №82, с.33]. В селі 1884 р. знайдено чотири римські монети: бронзова Птолемея та срібні Трояна, Марка Авредія та Фаустини Молодшої [47, с.61].

с.Телешівка. В селі - шість курганів. Один з них доби бронзи досліджено в кінці ХІХ ст. [28, ХІ, вип.І,2,с.249]. В західній частині глинища на плато, біля господарського двору колгоспу "Незаможник", - могильник черняхівської культури. Неподалік від могильника, в уроч.Берег (на захід від села) - поселення черняхівської культури. В селі на правому березі р.Гороховатки, біля неглибокого яру та на відносно високому березі Гороховатки - два поселення черняхівської культури. На останньому зібрано також уламки давньоруського посуду [52, №82, с.33]. Поблизу села - ще кілька давньоруських поселень.

с.Шарки. 1947 р. на правому березі р.Гороховатки - поселення черняхівської культури [52, №82, с.33]. Знайдено срібну римську монету Антоніна Пія [47, с.62]. В північній частині села на березі р.Гороховатки - давньоруське городище, зруйноване при будівництві цієї частини села. Поблизу села - поселення давньоруських часів. Між селами Шарки та Ольшаниця на високому березі р.Гороховатки знаходиться величезне городище ХІ-ХІІІ ст., пов'язане з літописним містом Торчеськом - столицею осілих тюркських племен. Городище площею 90 га складається з великого укріпленого загону довжиною близько 1400 м та двох сегментовидних внутрішніх укріплень (420 і 340 м). У середині північного сегмента збереглися кільцевий вал, який утворює подвійний ряд укріплень. 1966 р. досліджено складні укріплення міста, наземні житла та округлі вогнища. В центрі дитинця розкопано 20 слов'янських поховань [4, 1966, с.243]. Між селами Шарки та Ольшаниця досліджено давньоруські та кочівницькі кургани [104, с.55; 105, с.141].

СКВИРСЬКИЙ РАЙОН

с.Антонівка. В уроч.Старосілля на березі р.Березянки - давньоруське городище площею в 60 га. За народними переказами це залишки міста Розволожя [64, с.351]. Поблизу села - курганий могильник давньоруських часів [6, с.166]. 1887 р. на полі знайдено скарб першої половини ХУП ст., що складався з 1010 монет польських, шведських та брандебургських. За 2 км від села в напрямку до с.Городище зберігається городище-майдан.

с.Буки. В західній частині села, що зветься Букожином, на останці з стрімкими схилами, на лівому березі р.Ростовиці, - давньоруське городище XII-XIII ст. зі сторони річки поруйноване. Збереглися залишки валів. У долині, на північний захід - селище цього ж часу [57]. На околицях села, на полях і в лісах в XIX ст. було кілька сот курганів. 1887 р. в уроч.Заберезки досліджено 33 давньоруських кургани 105, с.141-142.

с.Великополовецьке. В 5 км на північ від села, на березі р.Кам"янки, в уроч.Заріччя збереглися залишки поселень доби неоліту, бронзи та давньоруські [64, с.160; 99].

с.Дулицьке. 1866 р. знайдено три бронзових списа, можливо доби бронзи.

с.Дунайка. Південніше села проходив Зміївний вал.

с.Кривошиїнці. На полях в XIX ст. було 23 кургани 102, с.50.

с.Красноліси. На північний захід від села тягнувся Зміївний вал та караванний шлях.

с.Малі Брчики. Поблизу села досліджено скіфські та давньоруські кургани [105, с.141; 6, с.170].

с.Мала Михайлівка (до 1963 р. - Михайлівка). 1867 р. знайдено скарб з 665 монет польських, шведських, пруських, ливонських, германських, голандських та тешинських.

с.Пищики. На полях в XIX ст. - два кургани.

с.Пустоварівка. 1915 р. поблизу села - поселення черняхівської культури [52, 1982, с.33]. Поблизу села - городище X-XIII ст. Тут знайдено скарб римських срібних монет від Веспасіана до Септімія Севера (69-211 рр.), а також різноманітні срібні прикраси [47, с.60].

с.Самгородок. Археологічною розвідкою 1972 р. встановлено, що за три км від села в напрямку до с.Горобіївка є штучний округлий насип під вишку, який в XIX ст. помилково прийнято за городище [57]. Біля села знайдено дві срібні римські монети Фаустини та Марка Аврелія [47, с.61]. На полях 20 курганів. З них 1874 р. досліджено кургани з похованнями доби бронзи, давньоруських часів та кочовиків з конем і зброєю.

м.Сквира, райцентр. 1850 р. знайдено скарб із 127 польських монет (1623). 1885 р. в місті на площі знайдено гле-

чик, в якому було більше 2000 срібних польських та пруських грошей ХУ ст. [13, с.95]. На території міста є підземні ходи, можливо, ХУ ст. [57].

с.Таборів. За відомостями ХІХ ст. в селі - овальне городище. На полі один курган.

с.Токарівка. На полі в ХІХ ст. - три кургани.

с.Шамраївка. Поблизу села - стародавні кургани та городище [102, с.29]. Знайдено горщик черняхівської культури.

с.Шапівка. Неподалік від села в ХІХ ст. - курган.

СТАВИЩЕНСЬКИЙ РАЙОН

с.Антонівка (колишні Слобода, Ставищенська Антонівка). В ХІХ ст. в селі було зруйноване городище [102, с.57].

с.Бесідка. В селі в ХІХ ст. було чотири кургани, на полях - II.

с.Брилівка (до ХУ ст. - Буркатівка). На березі р.Гнилого Тікича - залишки давньоруського городища [64, с.350]. На другому березі річки, напроти городища - печера [102, с.55, 57].

с.Веселиха. Поблизу села в ХІХ ст. було три кургани. Знайдено предмети побуту козацької старшини (срібні вироби, люльки тощо) [99].

с.Винарівка (колишня Войнарівка). В селі на території птахоферми - поселення, можливо, доби бронзи. Тут же знайдено посуд черняхівської культури [52, №2, с.33]. 1886 р. - крем'яну сокиру та прясло з піщаника.

с.Гостра Могила. В ХІХ ст. в селі знаходився великий курган Гостра Могила. На полі - два кургани [102, с.52].

с.Журавлиха. На правому березі р.Циціль - чотири давньоруські городища [64, с.350].

с.Іванівка. (до 1946 р. Янишівка). Поблизу села - два кургани; один називається Лиса Могила. Поблизу села, де проходить дорога Київ-Одеса, 1949 р. досліджено великий курган доби бронзи з похованнями ямної та зрубної культури [57].

с.Красилівка. В ХІХ ст. біля села - сім курганів [66, с.428].

с.Любча. Поблизу села - 20 курганів [102, с.51].

с.Розумниця. Неподалік від села в ХІХ ст. було три кургани.

с.Сніжка. В XIX ст. біля села було чотири кургани. Знайдено крем"яні тесла, сокиру та кістку мамонта [99].

с.мт.Ставище, райцентр. На полях - шість курганів. На березі Гнилого Тікича - залишки стародавнього городища [66]. За переказами на місці сучасного міста існувало велике стародавнє місто Любомир, що було зруйноване татарами. Згодом, в часи козацьких війн на цьому місці збудовано нові укріплення, залишки яких дійшли до нашого часу. В уроч.Ковалиха знайдено скарб в 100 польських монет ХІІ ст. [66, с.455].

с.Станіславчик (колишня Братчикова Гребля). Близько від села в XIX ст. було вісім курганів [66, с.429].

с.Стрижавка. Знайдено срібну римську монету Марка Аврелія, а також 200 шведських, пруських, польських срібних монет ХІІ ст.

с.Торчиця. В селі над річкою збереглися залишки давньоруського городища, обнесеного двома рядами валів [64, с.350]. Деякі вважають, що Торчиця була столицею торків, яка часто згадується в літописах XI-XII ст. 1240 р. вона була знищена татаро-монголами [66, с.445].

с.Ясенівка (колишня Шукайвода). Недалеко від берега р.Пицілья - залишки давньоруського поселення та городища. Біля села до 33 курганів [64, с.351; 66, с.437]. Знайдено крем"яну сокиру [99].

ТАРАЩАНСЬКИЙ РАЙОН

с.Буда. Поблизу села - Зміївний вал.

с.Велика Вовнянка. Неподалік від села в XIX ст. - два кургани.

с.Веселий Кут. Біля села в XIX ст. - 12 курганів.

с.Кирдани. В XIX ст. знайдено кілька римських монет Антоніна Пія та Марка Аврелія [47, с.60]. Близько від села є великий курган, що називається Лиса Могила.

с.Ківшувата. Знайдено бронзовий кельт білогрудівської культури [88, с.124]. На правому березі р.Штани - городище. На північ від села - один курган. Два інші (Безим"яний та Подолячка) скіфського часу V-IV ст. до н.е. досліджені 1858 р. При похованнях знайдено панцир з залізних пластів, наконечники списів, вудила та 38 бронзових стріл, а також

Зв прикрас з бронзи у вигляді тваринних та пташиних голівок. З цього села походить бронзова монета Трояна Деція, карбована в м.Вімінакії у Верхній Мезії /47, с.60/. 1874 р. знайдено два скарби, один складався з срібних гудзиків, каблучків та намиста, зробленого зі скла, гірського кришталю та сердолика, другий з 100 польських, шведських та германських монет ХІІІ ст. /13, с.105/.

с.Косяківка. Поблизу села в ХІХ ст. - курган.

с.Лісовичі. Знайдено бронзовий наконечник списа чорноліської культури /88, с.141/. Понад річкою Котлуєм - підковоподібне городище в 1 км по периметру. 1869 р. знайдено два голандські талери та 20 польських і пруських мілких монет; 1873 р. - скарб, що складався з 200 польських та шведських шелягів ХІІІ ст. 1888 р. знайдено в горщику скарб з 2100 польських, пруських, шведських, тешинських, шотландських та молдавських дрібних монет ХІІІ ст. /13, с.105-109/.

с.Лука. Біля села, під час корчування лісу, відкрито могильник чорноліської культури, де при похованнях з трупоспаленням виявлено 15 бронзових браслетів /88, с.43/*/. Знайдено бронзовий кельт чорноліської культури /88, с.127/. На березі р.Росі знайдено римську монету (денарій) Коммода. 1854 р. - скарб, що складався з 244 празьких грошей Вацлава III (ХІІІ ст.) /83, с.40/*/. Знайдено залізний кинджал із срібною ручкою, ножами та ланцюжком.

с.Дук"янівка. В ІХ ст. в селі було два городища /102, с. 56/.

с.Мала Березянка. 1849 р. біля села розкопано курган - Сторожеву Могили. В ньому знайдено залізну зброю.

с.Плоске. Неподалік від села в ХІХ ст. - 13 курганів.

с.Ріжки. В ХІХ ст. близько від села - дев"ять курганів; один з них називається Чорна могила та два Близнята.

с.Северинівка. Поблизу села в ХІХ ст. - три кургани.

с.Станишівка. За 2 км на захід від села, над Козачим Яром, знаходиться городище /102, с.56/.

с.Степок. Біля села - два кургани під назвою Шпильові могили /102, с.52, 56/.

м.Тараща, райцентр. В селі знайдено бронзову сокиру та бронзовий клепанний котел так званого кіммерійського типу доби пізньої бронзи /80, 1957, № 2, с.52/. Біля ветлікарні

та поблизу Лисої гори -- залишки Змійового валу, що тягнувся з півночі на південь.

с.Чернин. На полі знайдено срібну римську монету Андріана та бронзову монету Елагабала, карбовану в м.Маркіанополі в Нижній Мезії [47, с.62]. На схід від села - городище. В селі великий курган - Лиса Могила [66, с.426].

ТЕТІЇВСЬКИЙ РАЙОН

с.Бурківці. Поблизу села - п'ять курганів доби бронзи, один з них розкопано 1838 р.

с.Дзвеняче. Неподалік від села в XIX ст. - сім курганів.

с.Дібрівка. В XIX ст. близько від села - два кургани.

с.Кашперівка. В уроч.Чубайка - три кургани.В уроч.Загребілля 1861 р. розкопано курган. 1887 р. на городі знайдено три золоті монети з вушками - "варварські" наслідування золотим квінаріям часів Антонінів - та золота бляшка [47, с.58].

с.Клюки. В XIX ст. в селі зруйноване городище, а біля села 34 кургани [102, с.51, 55].

с.Копів. У східній та західній частинах села на правому березі р.Росі - залишки давньоруського городища [64, с.165]. За 1 км на захід від села на правому березі р.Росі - два кургани. Один з них (Кочубеєва могила) знаходиться ближче до річки, проти с.Борщаківка. За переказами на цьому кургані 1708 р. було страчено Іскру та Кочубея [66, с.454].

с.Ненадиха. Поблизу села в XIX ст. - шість курганів.

с.П'ятигори. Поблизу села - 39 курганів. 1855 р. тут розкопано два кургани [102, с.51].

с.Скибинці. Поблизу села - залишки поселення та розкопано два кургани, знайдено такою скарб (мідна сокира, бронзовий кельт, 1000 бронзових кілець та ін.) доби бронзи [96, с.95]. На полі знайдено бронзовий енкаліптон (хрест). Збереглося городище, на якому знайдено золоті речі, серед них медаль Стефана Баторія. 1850 р. знайдено скарб, що складався з 1000 польських та західноєвропейських монет другої половини XVI ст. [13, с. 109].

с.Тайниця. Поблизу села в XIX ст. було чотири кургани.

с.Теліжинці. За 1 км від села, на правому березі

р.Роськи - стародавнє городище [102, с.53, 56]. 1844 р. знайдено глиняну урну. Поблизу села - три кургани.

м.Тетіїв, райцентр. На полях знайдені дві кам'яні шліфовані сокири, бронзовий кинджал доби бронзи, залізні опис та тригранна стріла, а також велика бронзова римська монета Антоніна Пія [47, с.62]. В частині міста, що називається Свобода - залишки валів від зруйнованого городища. Тут же два кургани: один з них називається Красна Могила, поблизу якого знайдено багато мідних монет царя Олексія Михайловича [66, с.446-447]. На полях - два кургани: один в селі, біля дороги в с.Високе, називається Зелена Корчма.

с.Черепин. В 1929 р. за 3 км на північ від села в ур.Пилипів хутір досліджено поселення трипільської культури.

ФАСТІВСЬКИЙ РАЙОН

с.Борова. Неподалік від села на виступі надзаплавної тераси лівого берега р.Стугни, по дорозі до с.Мотовилівки, а також на протилежному березі річки трапляються уламки посуду доби бронзи [5, т.3, с.44]. В гирлі р.Віти - уламки посуду тшчинецької культури [12, с.197].

с.Бортники (колишні Берники). За відомостями XIX ст. в селі на березі р.Кам'янки значилось городище [102, с.26]. Проте археологічними розвідками 1972 р. в цьому місці городища не виявлено [57].

с.Велика Снітинка (колишні Масани). 1862 р. знайдено дві срібні римські монети Фаустини Молодшої та Антоніна Пія [47, с.58]. На південно-західній околиці села, на мисі висотою 15 м, над заболоченою долиною - давньоруське городище (0,5 га) XII-XIII ст. Місцями збереглися вали. На плато перед городищем по краю поля - селище цього ж часу [57]. За кілька кілометрів від села, в уроч.Сухий Пісок, Суха Границя, Сорочий брід - три чотирикутні городища. Останнє зруйновано полотном залізної дороги. Поблизу села - великий курган, що називається Могила Сороки [102, с.24, 26].

с.Великі Гуляки (до 1965 р. - Великі Голяки). На полях у XIX ст. було вісім курганів.

с.Веприк (колишній Веприн). В селі, на кладовищі в 1857 та 1858 рр. знайдено два бронзових енкаспіона XV ст. новгородської роботи, бронзові складні та кругла іконка.

с. Дідівщина. 1929 р. в північно-західній частині села, в уроч. Дальня Панора, досліджено могильник та поселення черняхівської культури. На поселенні зустрінуто уламки давньоруського посуду [52, № 82, с. 33-347. Поблизу села - могильник давньоруського часу [80, 1960, № 1, с. 647. В урочищі Гарбарське поле, Вал, Кателіянка - слов'янські поселення. На хут. Млинок - поселення пізнього неоліту та речі ХУІ-ХУІІІ ст.

с. Дорогинка. На околицях села - давньоруські шиферні пряслиці.

с. Зубарі. За відомостями кінця ХІХ ст. за 2 км від села в напрямку до с. Малополовецьке - городище Ядвига. Археологічною розвідкою 1972 р. установлено що це не городище, а розкопаний великий курган [577.

с. Кишинці. Поблизу села в ХІХ ст. - курган. Знайдено бронзову монету Олександра Сєвера [47, с. 607.

с. Клехівка. Неподалік від села - могильник Бурти (30 курганів).

с. Кожанка. В уроч. Камениця - залишки стародавнього поселення. За переказами тут колись було містечко Кожани [66, с. 3077.

с. Королівка. Близько від села в ХІХ ст. - два кургани.

с. Коціївка. На околицях села - багато давньоруських шиферних пряслиць.

с. Мала Офірна. 1964 р. на лівому низькому березі першої надзаплавної тераси р. Унави, за 500 м на північ від околиці села, досліджено скіфський курган УІ ст. до н.е. Поблизу цього кургану знаходяться ще три кургани - два в полі, один в лісі [7, т. 21, с. 1647. В с. Офірна в уроч. Уланщина, за 2 км від села, в уроч. Обачина та за 4 км від села в уроч. Студинець - три чотирикутні городища.

с. Малополовецьке. На полях в ХІХ ст. було п'ять курганів; два з них називаються Близнюки.

с. Мотовилівка. Поблизу села на березі р. Стугни - трупопальний могильник білогрудівської або чорноліської культури [88, с. 457.

с.Оленівка (до 1917 р. - Геленівка). 1845 р. біля села досліджено курган доби бронзи [28, XI, вип.1,2,с.249]. 1879 р. досліджено курган давньоруських часів. На околицях села - багато давньоруських прислиць з шиферу. В уроч. Лагері, на березі р.Стугни - два чотирикутні городища [102, с.27].

с.Паляничинці. За відомостями ХІХ ст. в селі на березі р.Кам"янки зберігаються залишки чотирикутного городища, але археологічною розвідкою 1972 р. таке городище не знайдено [57]. В ХІХ ст. поблизу села було два стародавні кургани: могила Башина та могила Махова [102, с.26]. 1872 р. на вигоні села знайдено скарб срібних предметів (2 блях від пояса, 2 ложки, ланцюжки та ножни від кинджала). В 1864 р. знайдено бронзовий енкалпціон.

с.Потіївка (поблизу Фастова). У південно-східному напрямку від села, в лісі, на півострові правого берега р.Унави (нині - водосховище) - городище (60х60 м) пізнього середньовіччя. З заходу перед городищем на березі водосховища трапляються уламки ліпного посуду доби раннього заліза [57].

с.Пришивальня. В селі, на правому березі Ірпеня - велике давньоруське городище. Збереглися вали висотою до 10 м [64, с.339].

с.Скригалівка (колишня Скраглівка). 1853 р. знайдено скарб в польських, пруських, шведських, голандських монет ХІІІ ст. [13, с.72-73].

с.Триліси. В південно-західній частині села, на правому березі р.Кам"янки - давньоруське городище ХІ-ХІІ ст. площею 0,5 га. З напільної сторони зберігся рів шириною понад 10 м та сліди валу. На схід від городища, відразу за ровом, - посад площею 3 га. За переказами тут був город Сокид, який зруйнували татаро-монголи. На городищі знайдено кілька уламків пізньотрипільського посуду, трапляються знахідки ХІІІ-ХІІІІ ст. [57]. 1865 р. тут знайдено монетний скарб (германські, голандські талери та срібні дрібні монети - польські, шведські, пруські) [13, с.74]. Біля села досліджено кургани доби бронзи, давньоруських часів [28, XI, вип.1,2, с.252, 273] та кочовиків [105, с.107, 111].

с.Федорівка. На березі Ірпеня в ХІХ ст. було два кургани.

м.Фастів, райцентр. 1964 р. на місці сучасної середньої школи, неподалік від р.Унави, досліджено пізньопалеолітичну стоянку [46, вип.65, с.68]. В місті є городище – за народними переказами укріплення Палія, яке називається Палієве замковище [102, с.26]. В передмісті Заріччя, на лівому березі р.Унави, – поселення другої половини I тис. [3, вип.4, с.347]. За даними ХІХ ст. на східній околиці міста – кругле стародавнє городище. В 2 км на південний захід від міста – залишки п'ятикутного городища, що називається Шереметьєвий Окоп. На околицях міста знайдено давньоруські шиферні прясла та бронзовий енколпійон. Між Фастовим та Мар'янівкою досліджено кочівницькі кургани [28, ХІ, вип.1, 2, с.160, 270, 273]. 1887 р. знайдено скарб мілких польських монет ХІІ ст. [13, с.78].

с.Фастівець. 1845 р. на полях села розкопано п'ять курганів, серед них відомий курган Переп'ять (курган Переп'ятиха, див. село Мар'янівка Васильківського району) [28, ХІ, вип.1, 2, с.160].

с.Червона Мотовилівка (колишні Гуляники, Казенна Мотовилівка). На околиці села – давньоруські шиферні прясла. Біля села – чотири стародавні городища, що називаються Хеньків городок (в лісі над болотом), Скаківка (в лісі), Слободка, Хмурін, а також чотирикутне городище в сілі [66, с.475]. Поблизу села п'ять курганів, один з них – великий по дорозі в с.Борова, називається Тарабанка. Існує легенда, що село існувало в ХІІ ст. під назвою Гуляники [66, с.475].

ЧОРНОВИЛЬСЬКИЙ РАЙОН

с.Горностайпіль. 1855 р. знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи.

с.Городище. Територія с.Городища в гирлі р.Прип'яті була згадана в літопису 1150 р. під назвою Давидова Боженка [66, с.151].

х.Грині. На лівому березі р.Тетерева, біля с-ва Теребух в 1963–1964 рр. досліджено поселення дніпро-донецької культури. Розкрита площа 728 м². Виявлено понад 3 тис. зна-

хідок, в тому числі 135 знарядь праці і велика кількість фрагментів посуду [86, с.93, 206]. Тут же частково досліджено зарубинецьке поселення з залишками жител та слідами залізоплавильного виробництва. 1962 р. поблизу села знайдено уламки посуду тшчинецької культури [7, т.19, с.93, 97].

с.Губин. За 0,25 км від села, по дорозі на с.Медвин - неолітичне поселення [110, с.87].

с.Домантове (колишнє село). В 1963-1964 рр. досліджено поселення дніпро-донецької культури, на якому знайдено також уламки посуду софіївського типу та доби бронзи [7, т.19, с.88]. Виявлено поселення софіївського типу [7, т.22, с.208], тшчинецької культури [12, с.196] знайдено уламки посуду доби бронзи, малоградського типу та слов'янські [57].

с.Залісся. На широкій заплаві р.Уж, в уроч.Щигельня - трупоспальний могильник зарубинецької культури [52, №70, с.27].

с.Запілля. На захід від села - поселення дніпро-донецької культури [110, с.168].

с.Зимовище. В 1961 р. виявлено поселення дніпро-донецької культури та доби бронзи [64, с.356].

с.Корогод. За 1,5 км від села в ХІХ ст. була група курганів.

с.Купувате. Поблизу села - пізньонеолітична стоянка [57].

с.Ладизичі. В уроч.Кургани за 1,5 км від села - три кургани. Тут 1886 р. досліджено курган скіфського часу ІУ-ІІІ ст. до н.е.

с.Лапутьки. Виявлено знахідки дніпро-донецької культури [86, с.11] в уроч.Бдунь - поселення тшчинецької культури [12, с.196]. В долині р.Тетерева досліджено 1961 р. поселення давньоруських часів Х-ХІ ст. [7, т.19, с.88, 98].

с.Лелів. В уроч.Вихрі по дорозі в с.Корогод - поселення дніпро-донецької культури 110, с.171-172. В уроч.Городок за 1 км на південь від села, на місі корінного берега р.Прип'яті на території селища радгоспу знаходяться залишки давньоруського городища ХІІ-ХІІІ ст. розміром 80х60 м. Збереглися потужні вали висотою до 2 м та рови.

На давньоруському городищі знайдено також уламки глиняного посуду середньодніпровської та милоградської культур [8, вип.20, с.92; 57]. Виявлено поселення тшчинецької культури [12, рис.50].

с.Мадвин. В уроч.Городок за 2 км на захід від села, на мисі над дорогою в с.Горностайпіль - залишки давньоруського городища XII-XIII ст. розміром 80х50 м. З напівлівого боку та на північному краю площадки збереглися залишки валу та рову. Перед городищем простежено сліди селища на протязі понад 100 м. На городищі і на селищі знайдено також уламки посуду середньодніпровської та милоградської культури [8, вип.20, с.92].

с.Нова Красниця. В уроч.Городище за 3,5 км на північний схід від села, в заболоченому лісі, на незначному підвищенні, - залишки городища милоградської культури. Городище площею 250х180 м оточено двома майже концентричними валами висотою 1,5-2 м. Вали порівняно добре збереглися [8, вип.20, с.88].

с.Новосілки. Поблизу села - стародавній могильник [66, с.148].

с.Новошепеличі. За відомостями середини XIX ст. неподалік від села - залишки стародавнього городища, обнесеного валом та ровом, розміром в дві десятини [66, с.132]. Археологічною розвідкою 1970 р. вищезгадане городище виявити однак не вдалось [57].

с.Опачичі. Близько від села 1885 р. окарб срібних польських та німецьких монет XVII ст.

с.Оташів. На березі р.Прип'яті, на розвіяних пісках знайдено кераміку дніпро-донецької та середньодніпровської культур [57]. Праворуч від дороги, яка йде з села до річки, між р.Прип'яттю і маленьким озером та на південь від села, в уроч.Стайло на березі стариці р.Прип'яті поселення тшчинецької культури [12, с.196]. На північно-західній околиці села, поблизу кладовища - кераміка середньої бронзи. За 1,5 км на північний захід від села, біля молочної ферми, на розвіяних піщаних дюнах, - кераміка середньодніпровської культури [57]. Ліворуч від дороги Оташів - Опачичі, в уроч. Савків Бугор, - поселення середньодніпровської культури [17, с.99] та кераміка тшчинецької культури [12, с.196]. За 3 км на південний схід від села на піщаному підвищенні правого берега Дніпра - поселення середньодніпровської культури [17, с.100]*. Трапляються знахідки багатоваликової кераміки [9, т.1, карта 8].

а.Паришів. За 2 км від села в напрямку до уроч.Германів шинок - залишки поселення доби неоліту [110, с.172]. На південь від гори Остриця, на невеликому підвищенні над заплавою зліва від дороги на пристань, трапляється посуд доби бронзи. На південь від села на горі Остриця, з західної її сторони, - залишки слов'янського селища XII-XIII ст. За 1 км на захід від села в заплаві на невеликому підвищенні - слов'янське селище XII-XIII ст. За 4 км від переправи через Дніпро на Чорнобиль, на лівому березі Дніпра (зліва від дороги Михайло Коцюбинське - Чорнобиль), в лісі - група курганів висотою від 1 до 3 м. Насипи їх нагадують сопки [57].

с.Плютовице. За 1,5 км на захід від села, по дорозі на с.Янівку, на заплаві правого берега р.Прип'яті 1961 р. досліджено могильник з трупоспаленням. Тут виявлено чотири поховання тшчинецької та шість милоградсько-підгірцівецької культури [12, с.66].

с.Річиця. За два кілометри від села - чотирикутне городище, оточене валом.

с.Ротичі (колишнє село). Виявлено неолітичне поселення, знайдено уламки посуду тшчинецької культури та раннього заліза [57]. Виявлено поселення тшчинецької культури [12, с. 196].

с.Рудня Іллінецька. Поблизу села в XIX ст. - дев'ять курганів.

с.Стечанка. Неподалік від села 1864 р. знайдено скарб, що складався з 4200 шведських монет [83, с.53-54].

с.Страхолисса. Праворуч від кінця старої шосейної дороги через Дніпро на невеликому підвищенні - стоянка дніпро-донецької культури. На північ від стоянки біля молочної ферми - поселення тшчинецької культури. На північній околиці села, праворуч від дороги на с.Домантове знайдено уламки посуду доби середньої бронзи та типу милоградської культури [57]. В уроч.Подневеч'є на березі озера, в уроч.Бударня поблизу гори Башня, в уроч.Майдан на північний схід від села та за 100-150 м на північний схід від уроч.Майдан в уроч.Кучище зібрано уламки посуду та крем'яні вироби тшчинецької культури [12, с.196]. В селі на території мисливсько-рибальської бази знайдено кілька уламків ранньослов'янського глиняного посуду [57].

с.Тетерівка(колишнє село).Виявлено неолітичне поселення та поселення тшцінецької культури. Трапляється кераміка доби неоліту, пізнього трипілья, тшцінецької культури та слов'янська [57].

с.Черевач. Вдвозж дороги, що веде на колишній хут.Гапоновичі, - поселення дніпро-донецької та зарубинецької культури [52, № 70, с.28; 110, с.168].

м.Чорнобиль, райцентр. Виявлено знахідки підгірцівської культури [8, №2, с.10, карта]. 1879 р. знайдено скарб з 100 римських срібних монет часів імператорів Антонінів (96-192 рр.) [47, с.62]. В місті є залишки городища. Зберігся глибокий рів, який відділяє городище від міста. По дорозі в с.Залісся - 28 курганів. Біля дороги в с.Корогод знаходиться курган, що називається Татарським. 1810 р. в ньому було знайдено залізну зброю.

1896 р. неподалік від міста знайдено скарб введірних, бронзових та срібних речей XII-XIII ст. [42, с.135]. Першу згадку про Чорнобиль знаходимо в літопису під 1193 р.

с.Фрузинівка (колишній Поділ). На східній околиці села - уламки посуду пізньої бронзи та раннього заліза [57]. В уроч.Груди, на мисі лівого берега р.Тетерева - залишки давньоруського городища XII-XIII ст. На городищі знайдено також кераміку кінця I тис. [46, вип.10, с.124]. На полі - 35 курганів; в лісі - п'ять [102, с.39].

с.Янів. На західній околиці села, на правому березі р.Уж, в уроч.Контора та за 2 км на північ від села по дорозі на Чорнобиль в уроч.Акулькин огорог - да поселення тшцінецької культури. На останньому знайдено уламок крем'яного серпа та мідний ніж [12, с.197]*.Виявлено поселення середньодніпровської культури [17, с.172, рис.1], а також ранньої та середньої бронзи з багатовапняковою керамікою [7, т.12, с.103, рис.17].

ЯГОТИНСЬКИЙ РАЙОН

с.Добраничівка. На невеликому береговому схилі лівого берега долини р.Супою на глибині 1,5-2,5 м від сучасної поверхні в 1959, 1967, 1969, 1970 рр. досліджено пізньона-неолітичну стоянку. Виявлено невеликі відокремлені один від одного господарсько-побутові комплекси, знайдено знаряддя

з кремню, відщепи гірського кришталю та дві схематизовані жіночі статуетки з світлого пісковика та янтаря [46, вип.59, с.32; 3, вип.4, с.16].

м.Яготин, райцентр. В центрі міста, на території цукрового заводу ім.Ілліча, при земляних роботах знайдено глиняну посудину черняхівської культури [101].

ПОКАЖЧИК АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК

ПАЛЕОЛІТ ТА МЕЗОЛІТ

Пізньопалеолітичні стоянки та місця пізньопалеолітичних знахідок: Андруші - 90*, Біла церква - 28, Добраничівка - 117, Медвин - 34, Пристроми - 97, Сніжка - 107, Стови"яти - 98, Тулини - 81, Фастів - 113, Хоцьки - 100.

Мезолітичні стоянки та місця знахідок мезолітичних крем"яних виробів: Андруші - 90, Вигурівщина - 42, Вишеньки - 36, Вовчків - 91, Волошинівка - 26, Іванків - 59, Козинці - 93, Копачів - 84, Коржі - 26, Кухарі - 59, Пасічна - 27, Підгірці - 86, Пристроми - 97, Селище - 27, Сукачі - 61, Таценки - 88, Трубайлівка - 99, Чапаєвка - 74.

НЕОЛІТ

Неолітичні поселення: Боденьки - 51, Великополовецьке - 105, Волошинівка - 26, В"юнище - 91, Глібівка - 52, Губин - 114, Демидів - 53, Дідівщина - 111, Жукін - 53, Кийлів - 38, Комарівка - 94, Коржі - 26, Купувате - 114, Лютіж - 54, Медвин - 34, Мощун - 72, Новосілки - 77, Парисів - 116, Підгайне - 60, Пльоти - 87, Пристроми - 97, Погреби - 43, Ржищів - 66, Ритні - 60, Ротичі - 116, Селище - 27, Стови"яти - 98, Сухолуччя - 56, Тетерівка - 117, Хоцьки - 100, Чернян - 57.

Поселення дніпро-донецької культури: Бортничі - 36, Вигурівщина - 42, Вишгород - 52, Вишеньки - 36, Глібівка - 52, Гнідин - 37, Грині - 113, Домантове - 114, Житні Гори - 102, Завалівка - 53, Запілля - 114, Зимовище - 114, Іванків - 59, Ірпін - 61, Козаровичі - 53, Кийлів - 38, Козинці - 93, Лапутьки - 114, Лелів - 114, Лютіж - 54, Нижча Дубечня - 55, Новосілки на Десні - 55, Новосілки на Дніпрі - 55, Оташів - 115, Ошати - 56, Пилява - 60, Підсієнне - 97, Старосілля - 56, Страховісся - 116, Сувад - 56, Тарасовичі - 57, Таценки - 88, Тетерівка - 117, Троєщина - 44, Хотянівка - 57, Чапаєвка - 74, Черевач - 117.

МІДНИЙ ВІК

Енеолітичні поселення: Балико-Щучинка - 62, Вишеньки - 37, Григорівка - 91, Демидів - 52, Іванків - 38, Любарці - 39, Нижня Дубечня - 55, Ржищів - 65, Рогозів - 40, Сеньківка - 40.

* Номер сторінки в тексті.

Поселення та окремі знахідки трипільської культури:

Васильків - 45, Велика Вільшанка - 46, Великий Букрин - 78, Григорівка - 91, Долина - 84, Козаровичі - 54, Козинці - 93, Коржі - 27, Панікарча - 65, Пилипча - 31, Погреби - 50, Селище - 27, Стовп'яги - 98, Стрітівка - 67, Сувид - 56, Тряліси - 112, Трипілля - 88, Чапаєвка - 74, Черепин - 110, Черняхів - 68, Шербанівка - 90.

Поселення середнього етапу трипільської культури:

Верем'я - 82, Гребені - 63, Нові Безрадичі - 85, Підгірці - 87, Старі Безрадичі - 87, Шербанівка - 90, Халеп'я (Коломиїщина П) - 89, Шкарівка - 32.

Пізнєотрипільські поселення: Балико-Щучинка - 62,

Білогородка - 69, Верем'я - 82, Григорівка - 91, Жуківці - 84, Новосілки на Дніпрі - 55, Малі Дмитровичі - 85, Пухівка - 43, Тетерівка - 117.

Поселення Лукашівського типу: Козаровичі - 53, Лука-

ші - 27, Нові Безрадичі - 85, Підгірці - 86, Софіївка - 41.

Поселення типу Коломиїщина I: Верем'я - 82, Ржи-

щів - 66, Стайки - 66, Халеп'я - 89, Ішки - 68.

Поселення софіївського типу: Бортничі - 36, Гнідин - 37,

Домантове - 114, Козаровичі - 53, Підгірці - 86, Пирогове - 72, Старі Петрівці - 56, Ходосівка - 73, Чапаєвка - 74.

Знахідки кераміки софіївського типу: Вигурівщина - 42,

Демидів - 52, Коржі - 77, Нові Безрадичі - 85, Пилява - 60.

Могильники софіївського типу: Завалівка - 53, Софі-

ївка - 40, Чапаєвка - 74, Чернин - 57.

Пам'ятки ямної культури: Бориспіль - 35, Бурти - 63,

Зеленьки - 78, Ємчиха - 78, Іванівка - 106, Катарлик - 64, Козинці - 93, Онацьки - 65, Пологи-Яненки - 97, Потік - 81, Старосілля - 56, Стовп'яги - 98, Харківці - 99, Черняхів - 68, Шандря - 81.

Поселення та знахідки кераміки мідно-бронзового віку:

Воропаїв - 52, В'юнище - 91, Жуків - 53, Комарівка - 94, Нижча Дубечня - 55, Підсіяне - 97, х. Чубука-Подільського - 100.

ЕПОХА БРОНЗИ

Поселення: Вигурівщина - 42, Винарівка - 106, Вита-
чів - 82, Великополовецьке - 105, Вовчків - 91, В'юнище - 91,
Гайшин - 91, Глеваха - 47, Глібовка - 52, Городище - 91, Ди-

бинці - 33, Жукін - 53, Зимовище - 114, Ковалин - 93, Козинці - 94, Комарівка - 94, Новосілки - 77, Переяслав-Хмельницький - 95, Проців - 40, Скибинці - 109, Сосяна - 98, Сваром"я - 56, Старосілля - 56, Стови"яги - 98, Сувид - 56, Україна - 89, Харківці - 99, Ходорів - 81, Хотянівка - 57, Хоцьки - 100, Циблі - 100, Чубака-Подільського - 100, Янів - 117. Кургани: Березна - 58, Біла Церква - 28, Бурківці - 109, Вишгород - 51, Вінинці - 90, Воронків - 37, Гатне - 70, Глеваха - 47, Горобіївка - 38, Горохове - 63, Кадомка - 65, Лосятин - 48, Мазинки - 94, Мархалівка - 48, Мар"янівка - 48, Миронівка - 80, Оленівка - 112, Пилипча - 31, Росава - 80, Самгородок - 105, Скибинці - 109, Тадіївка - 59, Ташань - 99, Телешівка - 104, Триліси - 112, Трипілья - 89.

Знахідки кераміки та знарядь праці: Борова - 110, Велика Ольшанка - 46, Вишеньки - 37, Вовчків - 91, Глібівка - 52, Горностайпіль - 113, Григорівка - 92, Демидів - 53, Домантове - 114, Дударків - 38, Жовтневе - 92, Жорнівка - 71, Жуківці - 84, Кийлів - 38, Коржі - 27, Лютих - 54, Нижча Дубечня - 55, Оране - 60, Оташів - 115, Паршів - 116, Переяслав-Хмельницький - 95, Плути - 87, Погреби - 43, Проців - 40, Ритні - 60, Селище - 28, Старе - 41, Страхолисія - 116, Сухолуччя - 56, Таценки - 88, Фрузинівка - 117, Чубуків - 100.

Скарби, мідні та бронзові вироби: Дулицьке - 105, Кип"ячка - 79, Козинці - 41, Переяслав-Хмельницький - 97, Потік - 80, Тетіїв - 110, Скибинці - 109.

Середньодніпровська культура: Поселення: Андруші - 90, Бортничі - 36, Вишеньки - 36, Жереб"ятин - 38, Завалівка - 53, Зарубинці - 93, Зозулі - 48, Кийлів - 39, Козинці - 93, Лебедівка - 54, Медвин - 34, Новосілки на Дніпрі - 55, Оташів - 115, Осещина - 55, Ошитки - 56, Пасічна - 27, Підсінне - 97, Рудяки - 40, Сваром"я - 56, Селище - 27, Софіївка - 41, Старосілля - 56, Таценки - 88, Трахтемирів - 99, Трипілья - 88, Троещина - 44, Українка - 89, Хотянівка - 57, Чернин - 57, Шкарівка - 32. Кургани та поховання - Бурти - 63, Берем"я - 82, Гатне - 70, Горохуватка - 63, Зеленки - 78, Зорівка - 64, Іванівка - 33, Іванковичі - 48, Йосипівка - 102, Кагарлик - 65, Липовець - 65,

Медвин - 34, Стрітівка - 67, Тетерівське - 61, Шандра - 81.
Окремі знахідки: Демидів - 52, Діброва - 100, Лелів - 114.

Культура багатовадикової кераміки: Білогородка - 69, Боденьки - 51, Бортничі - 36, Вишеньки - 37, Волошинівка - 26, Зарубинці - 93, Жереб'ятин - 38, Кийлів - 39, Козинці - 93, Коржі - 26, Оташів - 115, Підгірці - 87, Пристроми - 98, Пухівка - 43, Рудня - 44, Селище - 27, Трахтемирів - 99, Янів - 117.

Тшчинецька культура. Поселення: Біла Церква - 28, Боденьки - 51, Бортничі - 36, Велика Солтанівка - 46, Вигурівщина - 42, Вороньків - 37, Глібовка - 52, Димер - 53, Домантове - 114, Жуків - 53, Зазим'є - 43, Здвижівка - 75, Зозулі - 48, Ірпінь - 62, Кийлів - 39, Козинці - 93, Лапутьки - 114, Лебедівка - 54, Лелів - 114, Нижча Дубечня - 55, Новосілки на Десні - 55, Обухів - 85, Осещина - 55, Оташів - 115, Ошитки - 56, Пирогове - 73, Підгірці - 87, Погреби - 43, Пристроми - 98, Проців - 40, Пухівка - 43, Ротичі - 116, Ритні - 60, Рудяки - 40, Сваром'я - 56, Старосілля - 56, Страхолисія - 116, Сувид - 56, Таценки - 88, Тетерівка - 117, Толокунь - 57, Ходосівка - 73, Хотянівка - 57, Янів - 117, Ясногородка - 57.

Могильники: Білогородка - 69, Біличі - 61, Вишеньки - 36, Воропаїв - 52, Гостомель - 61, Жереб'ятин - 38, Здвижівка - 75, Козаровичі - 54, Паристів - 116, Пилява - 60, Плишовище - 116, Погреби - 43, Старосілля - 56, Українка - 89, Хотянівка - 57.
Знахідки кераміки: Баршівка - 26, Борова - 110, Вишенки - 36, Волошинівка - 26, Глібовка - 52, Грині - 114, Жуків - 53, Здорівка - 47, Іванків - 38, Козинці - 94, Коржі - 27, Лютіх - 54, Нецерів - 85, Оташів - 115, Погреби - 43, Ротичі - 116, Страхолисія - 116, Тарасовичі - 57, Чапаєвка - 74.

Білогрудівська культура: Бортничі - 36, Велика Солтанівка - 46, Великий Букрин - 78, Верем'я - 82, Витачів - 82, Вишеньки - 37, Гребені - 64, Дерев'яна - 83, Зарубинці - 93, Іванковичі - 48, Ірпінь - 62, Кийлів - 39, Ківшувата - 107, Мазепинці - 29, Макіївка - 30, Малий Букрин - 79, Медвин - 34, Мотовилівка - 111, Новосілки на Дніпрі - 55, Обухів - 85, Перяслав-Хмельницький - 97, Пирогове - 72, Підгірці - 87, Пристроми - 98, Розкопанці - 35, Старосілля - 56, Трахтемирів - 99, Хотянівка - 57, Чапаєвка - 74, Черни - 57, Ясногородка - 57.

Зрубна культура: Головурів (бронзоливарна майстерня) - 37, Ємчиха - 78, Зеленьки - 78, Іванівка - 106, Козинці - 94, Переяслав-Хмельницький - 95, Потік - 81.

РАННІЙ ЗАЛІЗНИЙ ВІК

Культура кіммерійців: Тараща - 108, Дерев'яна - 83.

Чорноліська культура, Поселення: Богуслав - 33,

Бортничі - 36, Боярка - 70, Гвоздів - 46, Зарубинці - 93, Новосілки на Дніпрі - 55, Підгірці - 86, Проців - 40, Трипілья - 88, Хохітва - 35. Поховання: Дерев'яна - 83, Карандинці - 34, Кийлів - 39, Лука - 108, Луковиця - 94, Мотовилівка - 111, Ржищів - 66, Стрітівка - 67, Халеп"я - 89, Знахідки речей. Бронзові кельти: Ведмедівка - 78, Грушів - 78, Лука - 108, Переяслав-Хмельницький - 97, Підгірці - 86, Ржищів - 66, Черняхів - 68, Юшки - 68, Браслети: Вишеньки - 37, Витачів - 82, Гулі - 78, Зарубинці - 93, Лука - 108, Черняхів - 68, Дісовичі (спис) - 108.

Бронзові вироби передскіфського часу: Ведмедівка - 78, Великий Букрин - 78, Горохове - 63, Гребені - 63, Дударі - 78, Зеленьки - 78, Малий Букрин - 79, Ржищів - 66, Сувид - 56.

Скіфський час. Городища: Григорівка - 92, Трахтемирів - 99, Ходосівка - 73, Хотів - 73. Поселення - Комарівка - 94, Медвин - 34, Переяслав-Хмельницький - 95, Підойне - 97, Піщана - 31, Погреби - 50, Мала Солтанівка - 48, Старосілля - 56, Стовп"яги - 98, Трахтемирів - 99, Українка - 89, Циблі - 100. Кургани та поховання: Балико-Щучинка - 62, Бориспіль - 35, Бородянка - 41, Васильків - 45, Виповзки - 90, Гатне - 70, Глеваха - 47, Дударі - 78, Ємчиха - 78, Єрківці - 92, Жуляни - 71, Зеленьки - 78, Зорівка - 64, Іванків - 38, Іванковичі - 48, Кієшувата - 107, Крушинка - 48, Ладичихи - 114, Любарці - 39, Мала Офірна - 111, Малі Єрчики - 105, Мархалівка - 48, Мар"янівка - 48, Медвин - 34, х.Могильний - 94, Пилипча - 31, Пирогове - 72, Рогозін - 40, Ромашки - 80, Росава - 80, Сеньківка - 40, Софіївка - 41, Старе - 41, Стрітівка - 67, Трипілья - 89, Тулинці - 81, Халеп"я - 90, Ходорів - 81, Чапаєвка - 74, Шандра - 81. Окремі знахідки: Велика Вільшанка - 46, Віта Поштова - 70, Забір"я - 71, Кийлів - 38, Козинці - 93, Лютих - 55, Миронівка - 80, Новосілки на Дніпрі - 55, Обухів - 85, Таценки - 88, х.Чубуків - 100.

Милоградська культура. Городища: Бовище - 100, Діброва - 100, Нова Красниця - 115, Розважів - 61, Радинка - 101, Оране - 60. Могильники: Плютовище - 116. Знахідки кераміки: Домантове - 114, Лелів - 114, Медвин - 115, Старосілля - 56.

Підгірцівська культура. Поселення: Бортничі - 36, Вишеньки - 37, Зозулі - 48, Кийлів - 39, Лютіж - 54, Оране - 60, Осещина - 55, Пирогове - 73, Підгірці - 86, Пльоти - 87, Проців - 40, Селище - 27, Старосілля - 56, Українка - 89, Хотянівка - 57. Поховання: Козаровичі - 53, Парисів - 116, Підгірці - 86, Погреби - 43, Рудяки - 40, Хотянівка - 57. Пам'ятки та окремі знахідки: Балико-Щучинка - 62, Великий Букрин - 78, Верем'я - 82, Гребені - 64, Дударі - 78, Зарубинці - 93, Козинці - 93, Лебедівка - 54, Лютіж - 54, Прохорівка - 65, Обухів - 86, Ритні - 61, Таценки - 88, Черняхів - 68, Чорнобиль - 117. Скарб прикрас: Підгірці - 86.

Ранній залізний вік. Поселення: Боденьки - 51, Бушеве - 101, Діброва - 101, Волошинівка - 26, Коржі - 27, Проців - 40, Селище - 27, Тарасовичі - 57. Могильники: Вишеньки - 37, Вороньків - 37, Жерес'ятин - 38, Кийлів - 39, Погреби - 43, Проців - 40, Ротичі - 116, Старосілля - 56. Знахідки кераміки: Бушеве - 101, Вишгород - 52, Вишеньки - 36, Глібовка - 52, Демидів - 52, Жукін - 53, Кийлів - 39, Коржі - 27, Нижча Дубечня - 55, Новосілки - 77, Оране - 60, Погреби - 43, Потіївка - 112, Ротичі - 116, Старосілля - 56, Толокунська Рудня - 57, Фрузинівка - 117, Хотянівка - 57.

Сарматські поховання: Вишгород - 52, Гатне - 70, Горохуватка - 63, Ємчиха - 78, Запруддя - 102, Катарлик - 64, Кадомка - 65, Карапиші - 79, Липовець - 65, Маслівка - 80, Шандра - 81.

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ПЕРІОД (II ст. до н.е. - IX ст. н.е.)

Зарубинецька культура. Поселення: Балико-Щучинка - 63, Білогородка - 69, Великі Дмитровичі - 82, Великий Букрин - 78, Віта-Поштова - 70, Вовчків - 91, Волошинівка - 26, Гвоздів - 46, Гнідин - 37, Грині - 114, Зарубинці - 93, Ірпін' - 62, Кийлів - 39, Козаровичі - 54, Комарівка - 94, Лютіж - 54, Новосілки на Дніпрі - 55, Монастирок - 94, Пасічна - 27, Пирогове - 72, Погреби - 43, Пристроми - 98, Ржищів - 66, Селище - 27, Старі Безрадиці - 87, Таценки - 88, Трипілья - 88, Ходорів - 81,

Ходосівка - 73, Чапаєвка - 74, Черевач - 117. Могильники: Білогородка - 69, Витачів - 83, Вишеньки - 37, Залісся - 114, Зарубинці - 92, Кийлів - 39, Козаровичі - 54, Пирогове - 72, Погреби - 43, Пухівка - 43, Рудяки - 40, Синиця - 35, Старосілля - 56, Таценки - 88, Трахтемирів - 99, Трипілья - 89, Хотянівка - 57, Чапаєвка - 74. Окремі знахідки: Біівці - 33, Богуслав - 33, Демидів - 52, Кийлів - 39, Монастирок - 94, Ржищів - 66, Селище - 28, Стрітівка - 67, Таценки - 88, Трипілья - 89. Пізньозарубинські пам'ятки: Бортничі - 36, Васильків - 45, Дерев'яна - 84, Козаровичі - 54, Комарівка - 94, Коржі - 27, Нові Безрадичі - 85, Обухів - 85, Рудяки - 40, Селище - 27, Хлепча - 51, Чорногородка - 77, Яблунівка - 77.

Черняхівська культура. Поселення: Баршівка - 26, Васильків - 45, Велика Вільшанка - 45, Витачів - 82, Вовчків - 91, Волошинівка - 26, Дерев'яна - 84, Дівички - 92, Дідівщина - 111, Долина - 84, Єрківці - 92, Житні Гори - 102, Жуківці - 84, Йосипівка - 102, Комарівка - 94, Коржі - 27, Мовчанівка - 102, Обухів - 85, Ольшаниця - 102, Переяслав-Хмельницький - 95, Пилипча - 31, Пристроми - 98, Пустоварівка - 105, Рокитне - 103, Салів - 81, Селище - 28, Стайки - 66, Стовп'яки - 98, Стрітівка - 67, Сухий Борок - 98, Телешівка - 104, Халеп'я - 90, Хоцьки - 100, Черняхів - 68, Шарки - 104, Шкарівка - 32. Могильники: Баршівка - 26, Великий Букрин - 78, Вінинці - 90, Владиславка - 78, Гречаники - 91, Дениси - 92, Дерев'яна - 83, Дідівщина - 111, Переяслав-Хмельницький - 95, Ромашки - 103, Руде село - 59, Соснова - 98, Стовп'яги - 88, Телешівка - 104, Циблі - 100, Черняхів - 68. Знахідки кераміки та фібул: Андруші - 90, Васильків - 45, Винарівка - 106, Коржі - 27, Лютіж - 54, Монастирок - 94, Ольшаниця - 102, Піщана - 31, Погреби - 43, Пологи - 50, Ржищів - 66, Селище - 28, Семигори - 35, Синява - 103, Таценки - 88, Тептіївка - 35, Трипілья - 88, Шамраївка - 106, Яготин - 118.

Римські монети та скарби: Андрушівка - 74, Андруші - 90, Білогородка - 69, Бирюки - 101, Богуслав - 33, Васильків - 45, Ведмедівка - 78, Велика Бугайівка - 45, Велика Вільшанка - 46, Велика Снітинка - 110, Верем'я - 82, Гореничі - 71, Городище - 29, Григорівка - 83, Дибинці - 33, Дударі - 78, Зарубин-

ці - 93, Зоря - 43, Зікрачі - 64, Іванковичі - 48, Кампери́вка - 109, Кирдани - 107, Кипинці - 111, Ківшувата - 108, Козин - 84, Козин - 79, Козіївка - 84, Лука - 108, Мазепинці - 30, Малий Букрин - 79, Маслівка - 80, Матки - 30, Митиця - 49, Молодецьке - 30, Насташки - 102, Нові Безрадичі - 85, Обухів - 86, Ольшаниця - 102, Панікарча - 65, Переяслав-Хмельницький - 97, Пилипча - 31, Пирогове - 73, Півці - 65, Пустоварівка - 105, Пустовіти - 81, Ржищів - 66, Ромашки - 103, Росава - 80, Самгородок - 105, Селище - 28, Семиполка - 44, Сняява - 103, Софіївська Боршачівка - 73, Стайки - 66, Старі Безрадичі - 87, Стрижавка - 107, Тепіївка - 35, Тетіїв - 110, Томилівка - 31, Трахтемирів - 99, Трипілья - 88, Трубайлівка - 99, Узин - 32, Ходорів - 81, Чернин - 109, Черняхів - 68, Черногородка - 77, Чорнобиль - 117, Шарки - 104, Шкарівка - 32.

Пам'ятки середини I тисячоліття н.е.: Гнатівка - 71, Зарубинці - 93, Лютіж - 55, Новосілки на Дніпрі - 55, Макарів - 76, Обухів - 85, Соснівка - 77, Трахтемирів - 99.

Скарби мідних речей V-VIII ст.: Вишгород - 52, Дударі - 78, Жукін - 53, Росава - 80.

Слов'янські пам'ятки другої половини першого тисячоліття. Поселення: Білогородка - 68, Башів - 74, Бушеве - 101, Велика Вільшанка - 46, Зарубинці - 93, Гнатівка - 71, Горинчі - 71, Жорнівка - 71, Комарівка - 94, Лука - 72, Мазепинці - 30, Мостище - 62, Обухів - 85, Поліське - 101, Прибірськ - 60, Фастів - 113, Ходорів - 81, Ходосівка - 73, Ясногородка - 57. Городища: Зарубинці - 93, Момути - 34. Кургани та поховання: Вишгород - 52, Карапінці - 79, Мала Сквирка - 30, Мархалівка - 48, Ніжиловичі - 76, Халеп'я - 90, Ходосівка - 73. Уламки посуду: Віта Поштова - 70, Зарубинці - 93, Лютіж - 54, Мала Сквирка - 30, Обухів - 85, Плесецьке - 49, Старі Безрадичі - 87, Фрузівка - 117, Черногородка - 77.

ДАВНЬОРУСЬКІ ПАМ'ЯТКИ

Міста: Балико-Щучинка - 62, Барилівка - 26, Біла Церква - 28, Білогородка - 68, Богуслав - 33, Васильків - 45, Вигурівщина - 42, Витачів - 82, Вишгород - 51, Віта Поштова - 70, Вороньків - 37, Гоголів - 43, Заріччя - 47, Зарубинці - 93,

Жуляни - 71, Мотикини - 76, Переяслав-Хмельницький - 95, Ржищів - 65, Старі Безрадичі - 87, Трипілья - 88, Халеп"я - 90, Шарки - 104.

Городища: Андріївка - 74, Антонівка - 104, Балико-Щучинка - 62, Баршівка - 26, Бірюки - 101, Бишів - 74, Біла Церква - 28, Білогородка - 68, Бірки - 51, Богуслав - 33, Бориспіль - 36, Боярка - 70, Брялівка - 106, Буки - 105, Бушеве - 101, Васильків - 44, Велика Снітинка - 110, Великий Карамин - 75, Веселинівка - 26, Вигурівщина - 42, Витаців - 82, Вишгород - 51, Вишеньки - 37, Вінянці - 90, Віта-Поштова - 70, Воронків - 37, Гайшин - 91, Гоголів - 43, Головурів - 38, Городище - 91, Гребені - 64, Григорівка - 92, Демидів - 52, Ємчиха - 78, Житні Гори - 102, Жорнівка - 71, Журавлиха - 106, Запруддя - 102, Заріччя - 47, Зарубинці - 93, Іванків - 38, Іванків - 59, Козин - 79, Козичанка - 75, Комів - 109, Лелів - 114, Ліонники - 72, Любарці - 39, Лютарі - 34, Мазепинці - 29, Макарів - 76, Мала Сквирка - 30, Малий Букрин - 79, Маслівка - 80, Медвин - 34, Медвин - 115, Микуличі - 42, Мисайлівка - 34, Момути - 34, Москаленки - 34, Мотикини - 76, Насташка - 102, Ольшаниця - 103, Перемога - 27, Переяслав-Хмельницький - 95, Пирогове - 72, Плесецьке - 49, Побережжя - 34, Половецьке - 34, Пристроми - 98, Пришивальня - 112, Проців - 39, Пустоварівка - 105, Ржищів - 65, Росава - 80, Русанів - 44, Саварка - 35, Світильне - 44, Синиця - 35, Стайки - 67, Старе - 41, Старі Безрадичі - 87, Сухоліси - 31, Ташань - 99, Тепіївка - 35, Торчиця - 107, Трахтемирів - 99, Трипілья - 88, Триліси - 112, Тулинці - 81, Уляники - 67, Фрузівка - 117, Халеп"я - 90, Ходорів - 81, Ходосівка - 73, Чешилівка - 32, Чорногородка - 77, Шандра - 81, Шарки - 104, Ясенівка - 107, Ясногородка - 77, Яцки - 35.

Селища: Бакумівка - 101, Балико-Щучинка - 63, Буки - 105, Бушеве - 101, Велика Снітинка - 110, Великополовецьке - 105, Веселинівка - 26, Вигурівщина - 42, Вишеньки - 36, Гнідин - 37, Головурів - 38, Григорівка - 91, Городище - 91, Горохуватка - 63, Демидів - 52, Дениси - 92, Житні Гори - 102, Жорнівка - 71, Жуківці - 84, Заріччя - 29, Іванків - 38, Козаровичі - 53, Козин - 79, Комарівка - 94, Коржі - 27, Лапутьки - 114, Лебедівка - 54, Лецьки - 94,

Лютіж - 55, Мазепинці - 29, Мала Сквирка - 30, Малий Букрин - 79, Маслівка - 80, Медвин - 115, Мовчанівка - 102, Монастирок - 94, Москаленки - 34, Новосілки на Дніпрі - 55, Ольшаниця - 102, Паризів - 116, Перемога - 27, Переяслав-Хмельницький - 95, Половецьке - 34, Пристроми - 98, Проців - 40, Ржищів - 65, Русанів - 44, Саварка - 35, Салище - 27, Стайки - 67, Старе - 41, Старі Безрадичі - 87, Старі Петрівці - 56, Старосілля - 56, Сухоліси - 31, Телешівка - 104, Теплівка - 35, Халеп"я - 90, Харківці - 99, Ходорів - 81, Ходосівка - 73, Ясенівка - 107, Ясногородка - 77.

Кургани: Антонівка - 104, Балико-Щучинка - 62, Білгородка - 69, Біла Церква - 28, Блиставиця - 41, Буки - 106, Велика Каратуль - 90, Велика Вільшанка - 46, Віта Поштова - 70, Витачів - 83, Вишгород - 52, Глібовка - 52, Головурів - 37, Гребені - 64, Демидів - 53, Дениси - 92, Димер - 53, Дідівщина - 111, Дровди - 29, Жукін - 53, Жуляни - 71, Іванівка - 64, Кагарлик - 64, Комарівка - 94, Козаровичі - 53, Козин - 79, Коротище - 79, Мала Сквирка - 30, Малий Єрчики - 105, Мироп"є - 72, Михайлівка-Рубежівка - 72, Ніжиловичі - 76, Оленівка - 112, Ольшаниця - 103, Переяслав-Хмельницький - 97, Пилипча - 31, Половецьке - 35, Ромашки - 103, Росава - 80, Самгородок - 105, Стайки - 67, Старі Безрадичі - 87, Стрітівка - 67, Ташань - 99, Телешівка - 104, Триліси - 112, Трипілья - 89, Ходорів - 81, Хоцьки - 100, Чепилівка - 32, Шарки - 104, Яблунівка - 33.

Окремі знахідки: Андруші - 90, Богдани - 59, Борщів - 36, Великий Букрин - 78, Велика Солтанівка - 46, Вішинці - 91, Віта Поштова - 71, Вовчків - 91, Воропаїв - 52, Григорівка - 91, Городище-Косівське - 58, Демидів - 52, Демівщина - 64, Дем"янці - 92, Дерев"яна - 84, Дідівщина - 111, Дорогинка - 111, Калита - 43, Козинці - 94, Копачів - 84, Кошівка - 111, Лютіж - 54, Мазинки - 94, Мала Солтанівка - 48, Обухів - 85, Оленівка - 112, Ольшаниця - 102, Оране - 60, Пилипча - 31, Підсієне - 97, Пюти - 87, Порадівка - 50, Пристроми - 98, Ржищів - 66, Ромашки - 103, Руликів - 50, Світільня - 44, Таценки - 88, Телешівка - 104, Трушки - 32, Фастів - 113, Циблі - 100, Червона Мотовилівка - 113, Чмирівка - 32, х. Чубуків - 100.

Скарби: Миронівка - 80, Обухів - 86, Переяслав-Хмельницький - 97, Півці - 65, Чорнобиль - 117, Монетні гривні та скарби монет: Василів - 29, Васильків - 45, Витачів - 83, Вільховець - 33, Гвоздів - 46, Дениси - 92, Жуляни - 71, Стайки - 67, Трипілля - 89.

Змішані вали: Барахта - 44, Безп'ятне - 44, Бишів - 75, Біла Церква - 28, Бобрися - 70, Боярка - 70, Буда - 107, Васильків - 45, Велика Вільшанка - 46, Велика Каратуль - 90, Велика Солтанівка - 46, В'юнице - 91, Гланів - 91, Глеваха - 47, Горобіївка - 75, Городище - 91, Гребінки - 47, Дениси - 92, Деремезна - 84, Дунайка - 105, Забір'я - 71, Завалівка - 75, Заріччя - 47, Зарубінці - 93, Здорівка - 47, Калинів - 75, Київ - 39, Коженки - 29, Козинці - 41, Комарівка - 75, Копилів - 75, Копіївка - 75, Красноліси - 105, Кременище - 71, Круглик - 72, Луковича - 94, Макарів - 76, Мала Вільшанка - 85, Мала Каратуль - 94, Мала Солтанівка - 48, Митиця - 49, Москаленки - 34, Мотижин - 76, Наливайківка - 76, Натягайлівка - 95, Ніхилів - 76, Обухів - 86, Ольшаниця - 103, Пашківка - 77, Перевіз - 49, Перегонівка - 86, Переяслав-Хмельницький - 95, Перше Травня - 86, Пилипча - 31, Піщана - 49, Плесецьке - 49, Пологи Чобітки - 97, Помоклі - 97, Рокитне - 103, Саварка - 35, Саливонки - 50, Синиця - 35, Ситняки - 77, Соснівка - 77, Степок - 88, Строкова - 98, Тараща - 109, Теплівка - 35, Томилівка - 31, Травневе - 99, Трахтемирів - 99, Устимівка - 50, Фасівочка - 77, Фасово - 77, Фури - 32, Хлепча - 51, Хмільна - 73, Ходосівка - 73, Хотів - 74, Чорногородка - 77, Шевченкове - 90, Шкарівка - 33, Юр'їв - 77, Яблунівка - 33.

КУРТАНИ ТА ПОХОВАННЯ КОЧОВИКІВ IX-XIII ст.

Балико-Щучинка - 62, Березна - 58, Блощинці - 29, Бурти - 63, Вішинці - 90, Горохове - 63, Горохуватка - 63, Ємчиха - 78, Жовтневе - 64, Зеленьки - 78, Зорівка - 64, Кагарлик - 64, Кадомка - 65, Козин - 79, Липовець - 65, Мала Антонівка - 30, Мирівка - 65, Миронівка - 80, Ольшаниця - 103, Пилипча - 31, Потік - 81, Пустовіти - 81, Ромашки - 103, Росава - 80, Самгородок - 105, Соколівка - 50, Триліси - 112, Трипілля - 89, Фастів - 113, Фастівець - 113,

Черняхів - 68, Шандра - 81, Шарки - 104, Шубівка - 68, Ядлунівка - 33.

ПАМ'ЯТКИ ХУ-ХУШ ст.

Городища: Безп'ятне - 44, Бишів - 74, Біла Церква - 28, Білогородка - 69, Бобриня - 70, Васильків - 44, Велика Бугаївка - 45, Велика Солтанівка - 46, Великий Крупіль - 26, Вишеньки - 36, Вороньків - 37, Городище - Косівське - 58, Гостомель - 62, Демидів - 52, Дзвінкове - 47, Жорнівка - 71, Лісники - 72, Макарів - 76, Мала Солтанівка - 48, Малий Букрин - 79, Мирча - 42, Мостище - 62, Мотихин - 76, Новосілки - 65, Ольшаниця - 102, Пісківка - 42, Плесецьке - 49, Потіївка - 112, Прибірськ - 60, Ржищів - 66, Рокитне - 103, Рославичі - 50, Синява - 103, Ставище - 107, Старе - 41, Старі Безрадичі - 87, Ташань - 99, Українка - 89, Фастів - 113, Черняхів - 68, Чорногородка - 77, Поселення: Велика Бугаївка - 45, Великий Крупіль - 26, Монастирок - 94, Переяслав-Хмельницький - 95, Плесецьке - 49, Старе - 41. Окремі знахідки: Балико-Щучинка - 62, Біла Церква - 28, Бориспіль - 36, Веприк - 110, Веселиха - 106, Витачів - 83, Вишеньки - 37, Дідівщина - 111, Жорнівка - 71, Жукін - 53, Заріччя - 29, Козаровичі - 53, Медвин - 34, Пилипча - 31, Ржищів - 65, Рославичі - 50, Скибинці - 109, Старосілля - 56, Триліси - 112, Трушки - 32, Хохітва - 35, Шкарівка - 33. Вали: Барахта - 44, Безп'ятне - 44, Велика Солтанівка - 46, Гостомель - 62, Дерев'яна - 83.

Монети та скарби монет: Андріївка - 74, Антонівка - 62, Біла Церква - 28, Білогородка - 69, Велика Бугаївка - 45, Витачів - 83, Вишеньки - 37, Володарка - 58, Григорівка - 83, Горохове - 63, Гусачівка - 83, Дибинці - 33, Дмитренки - 33, Ємчиха - 78, Ківшувата - 108, Княжичі - 71, Ковалівка - 48, Красна Слободка - 84, Лісники - 72, Лісовичі - 108, Лука - 108, Макарів - 76, Мала Михайлівка - 105, Малий Букрин - 79, Мирівка - 65, Михайлівка - 59, Мощун - 72, Мусіївки - 60, Нові Безрадичі - 85, Одноріг - 30, Опачичі - 115, Оране - 60, Петрушки - 72, Підгірці - 87, Ржищів - 66, Розважів - 61, Рожів - 77, Саливонки - 50, Сидоровичі - 61, Сквиря - 105, Скибинці - 109, Скребиші - 31, Скригалівка - 112, Ставище - 107, Стайки - 67, Старі Безрадичі - 88, Стечанка - 116, Стри-

жавка - 107, Термахівка - 61, Тетіїв - 110, Триліом - 112, Трипілля - 89, Фастів - 113, Фурси - 32, Яблунівка - 33, Яцки - 35.

ж ж

ж

Стародавні городища: Антонівка - 104, Біличі - 61, Васильків - 45, Вовчків - 100, Гвоздів - 46, Городище - 38, Зарубинці - 92, Іванівка - 33, Кип'ячка - 79, Ківшувата - 107, Кляки - 109, Красна Слобідка - 84, Красне II - 85, Лісовічі - 108, Лук'янівка - 108, Мармуліївка - 58, Микільська Борщагівка - 72, Рудня - 61, Скибинці - 109, Ставище - 107, Стайки - 66, Станишівка - 108, Теліжинці - 109, Тетіїв - 110, Червона Мотовиловка - 113, Чернин - 109, Чернобил - 117, Фастів - 113, Халча - 67, Шамраївка - 106. Круглі та овальні городища: Блощинці - 29, Леонівка - 59, Миронівка - 80, Моостище - 62, Мошун - 72, Петрашівка - 59, Салів - 81, Соколівка - 50, Стайки - 67, Таборів - 106, Фастів - 113, Хмільна - 73, Черняхів - 68. Трикутні городища: Глушки - 29, Миронівка - 80, Перше травня - 86, Соколівка - 50, Стайки - 67, Фастів (п'ятикутне) - 113.

Чотирикутні городища: Бишів - 74, Василів - 29, Велика Снітинка - 110, Володарка - 58, Демидів - 52, Красне Перше - 84, Любимівка - 59, Мала Офірна - 111, Михайлівка - 59, Москаленки - 34, Новий Мир - 101, Оленівка - 112, Перше травня - 86, Ржищів - 66, Річниця - 116, Рокитне - 103, Салів - 81, Стрітівка - 67, Червона Мотовилівка - 113, Устимівка - 50,

Стародавні кургани: Андріївка - 74, Антонівка - 62, Барахти - 44, Бендугівка - 63, Березна - 58, Бесідка - 106, Бишів - 74, Біліївка - 58, Білогородка - 69, Богуслав - 33, Бородані - 33, Бортничі - 36, Боярка - 70, Бране Поле - 33, Буки - 105, Бушеве - 102, Варовичі - 100, Василів - 29, Васильків - 45, Ведмедівка - 78, Велика Бугаївка - 45, Велика Вільшанка - 46, Велика Вовнянка - 107, Велика Снітинка - 110, Велика Солтанівка - 46, Великі Гуляки - 110, Великі Дмитровичі - 82, Великі Прищкі - 63, Веселий Кут - 107, Веселиха - 106, Витачів - 83, Вінницькі Стави - 46, Владиславка - 78, Володарка - 58, Гавронщина - 75, Гайворон - 58, Гланишів - 91, Глібівка - 52, Гостра Могила - 106, Горобіївка - 38, Горобіївка - 75, Горобіївка - 78, Городище - 29, Городище - 91,

Городище-Косівське - 58, Городище-Пустоварівське - 58, Гребені - 64, Гребінки - 47, Грушів - 78, Гулі - 78, Дзвеняче - 109, Демівщина - 64, Деремезна - 84, Дибинці - 33, Дібрівка - 109, Долина - 84, Житні Гори - 102, Жовтнєве - 41, Завадівка - 58, Запруддя - 102, Зікрачі - 64, Зубарі - 111, Іванівка - 29, Іванівка - 33, Іванівка - 106, Івки - 33, Ісайки - 34, Карапиші - 74, Кашперівка - 109, Кип"ячка - 79, Кирдани - 107, Кишинці - 111, Ківшувата - 107, Клеківка - 111, Ключки - 29, Клюки - 109, Колонщина - 75, Копачів - 84, Коргод - 114, Королівка - 101, Косівка - 58, Косаяківка - 108, Кошів - 109, Красилівка - 106, Красна Слобідка - 84, Красне II - 85, Красне I - 84, Красятичі - 101, Кривошиїнці - 105, Ксаверівка - 48, Кузьминці - 65, Леонівка - 59, Липівка - 75, Лихачиха - 58, Личанка - 72, Логвин - 58, Луб"янка - 42, Лукаші - 27, Любимівка - 59, Любча - 106, Лутарі - 34, Мазепинці - 30, Макарів - 76, Македони - 79, Маковище - 76, Максимовичі - 101, Мала Березянка - 108, Мала Офірна - 111, Мала Сквирка - 30, Малі Дмитровичі - 85, Малі Прицьки - 80, Малополовецьке - 111, Малютянка - 48, Мартиновичі - 101, Маслівка - 80, Матвіїха - 58, Матюші - 30, Матяшівка - 85, Миккулічі - 42, Мисайлівка - 34, Митниця - 49, Млачівка - 101, Москаленки - 34, Мостище - 76, Мусійки - 60, Наливайківка - 76, Насташки - 102, Ненадиха - 109, Новий Мир - 101, Нові Безрадічі - 85, Новосілки - 115, Обухів - 86, Обуховичі - 60, Олійникова Слобода - 31, Оране - 60, Острів - 103, Павлівка - 31, Паляничинці - 112, Паризів - 116, Перегонівка - 86, Перше травня - 86, Пищики - 105, Півці - 65, Підгірці - 86, Пінчуки - 49, Піщана - 31, Плесецьке - 49, Плоске - 108, Погреби - 50, Помоклі - 97, Пологи - 50, Порадівка - 50, Потіївка - 31, П"ятитори - 109, Радинка - 101, Рачки - 59, Ріжки - 108, Рогізна - 59, Рожів - 77, Розумиця - 106, Росава - 80, Рубченки - 59, Руде село - 59, Рудня Іллінецька - 116, Руликів - 50, Саварка - 35, Савинці - 103, Саливонки - 50, Салів - 81, Северинівка - 108, Селище - 28, Семенівка - 87, Синиця - 35, Ситняки - 77, Скребиші - 31, Сніжка - 107, Софіївська Борщагівка - 73, Стави - 66, Ставище - 107, Станіславчик - 107, Степок - 108, Сукачі - 61, Сухолуччя - 57, Сущани - 67, Табсрів - 106, Тайниця - 109, Ташань - 99, Теліжинці - 109, Термахівка - 61, Тернівка - 67,

Тетіїв - 110, Токарівка - 106, Травневе - 99, Тростин-
ка - 50, Трушки - 32, Узин - 32, Устимівка - 50, Фастів-
ка - 32, Федорівка - 113, Фесюри - 32, Фрущівка - 117,
Халеп"я - 90, Халча - 67, Ходосівка - 73, Чайки - 35,
Червона Мотовилівка - 113, Чернин - 109, Чернобиль - 117,
Чушира - 32, Шамраївка - 106, Шапівка - 106, Шкарівка -
32, Шкнева - 101, Шпендівка - 68, Шубівка - 68, Ясенів-
ка - 107, Яхни - 81.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антропология. Т.1-4. К., ВУАН, 1927-1931.
2. Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии. Полтава, 1852, 4, 3. 434 с.
3. Археологические исследования на Украине, 1967-1972, вып.1-4.
4. Археологические открытия. 1965-1975. М., "Наука", 1966-1976.
5. Археологічні пам'ятки Української РСР. Т.1-13. К., Вид-во АН УРСР, 1949-1963.
6. Археологічні пам'ятки Української РСР, короткий список. К., "Наук.думка", 1966. 462 с.
7. Археология. Т.1-24. К., "Наук.думка", 1947-1960.
8. Археология. 1971-1977, вып.1-22.
9. Археология Украинской РСР. Т.1-3. К., "Наук.думка", 1971-1975.
10. Асеев Ю.С., Козін О.К., Сікорський М.І., Юра Р.О. Дослідження кам'яної споруди XI ст. в Переяслав-Хмельницькому дитинці. - Вісн. Акад. буд-ва і архітектури УРСР, 1962, №4, с.57-61.
11. Березанська С.С. Бронзовий вік на Україні. К., "Наук.думка", 1964. 69 с.
12. Березанская С.С. Средний период бронзового века в северной Украине. К., "Наук.думка", 1972. 264 с.
13. Беляшевский Н.Ф. Монетные клады Киевской губернии. К., 1883, 148 с.
14. Бобринский А.А. Курганы и случайные археологические находки близ Смелы. Т.1-3. Спб., 1887-1901.
15. Богданович А.В. Сборник сведений о Полтавской губернии. Полтава, 1877. 283 с.
16. Бондар М.М. Пам'ятки стародавнього минулого Канівського Придніпров'я. К., Вид-во Київ. ун-ту, 1959. 80 с.
17. Бондар Н.Н. Поселения Среднего Поднепровья эпохи ранней бронзы. К., "Вища школа", 1974. 175 с.
18. Бранденбург Н.Е. Журнал раскопок 1888-1902. Спб, 1908. 220 с.
19. Бугай А.С. Змістові вали Київщини. - Укр.іст.журн., 1970, №6, с.74-83.
20. Бугай А.С. Один із стародавніх оборонних рубежів на території Київщини. - Укр. іст.журн., 1971, №7, с.112-120.
21. Вісник АН УРСР. 1940-1976, №1-12.
22. Данилевич В.Е. Археологічна минувшина Київщини. К., ВУАН, 1925. 148 с.
23. Добровольский Л. Городище у дер.Почтовой Виты. К., 1912. 42 с.
24. Довженко В.И. Землеробство древньої Русі. К., Вид-во АН УРСР, 1961. 265 с.
25. Доклады УІ научной конференции Института археологии АН УССР. К., Вид-во АН УРСР, 1953. 273 с.

26. Драгунов М.Н. Клады римских монет из с.Матюхи Киевской области. - Нумизмат. и сфрагист. 1965, вып.2, с.202-205.
27. Древности, изданные временной комиссией для разбора древних актов. Т.1, К., 1846: 24 с.
28. Зап.Русск.археол.о-ва,СПБ, 1886-1902. Т.1-12.
29. Зоїрник, присвячений 35-річчю Полтавського музею. Полтава, 1928. 294 с.
30. Известия Археологической Комиссии. Пб., 1901-1918, вип.1-66.
31. Известия Археологической Комиссии. Прибавление к выпуску 58. Пг., 1915. 142 с.
32. Известия Императорского Археологического общества. Спб., 1857-1884. Т.1-10, вип.1-6.
33. Известия Императорского русского географического общества. Спб., 1865-1914. Т.1-50, вип.1-10.
34. Императорский Российский исторический музей. Указатель памятников. М., 1893. 603 с.
35. Історія міст і сіл Української РСР. Київська область. К., УРЕ, 1971. 790 с.
36. Каталог выставки XI Археологического съезда в Киеве. К., 1899. 192 с.
37. Кепшен. П.Список русским памятникам. М., 1822. 119 с.
38. Кизальчик Т. О находках предметов каменного периода на левом берегу Днепра в 1879 г. Спб., 1880, 16 с.
39. Киевлянин. К., 1866. № 15.
40. Киевская старина. 1882-1906. Т.1-94, №1-12.
41. Киевские губернские ведомости. 1846, №28.
42. Корзухина Г.Ф. Русские клады 9-13 вв. М.-Л., Изд-во АН СССР, 1954. 150 с.
43. Коротке звідомлення Всеукраїнського археологічного Комітету за 1925-1926 рр. К., ВУАН, 1926-1927.
44. Краткие сообщения Института археологии АН УССР. 1952-1962, вип.1,12.
45. Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института археологии АН СССР. 1960-1976, вип.81-147.
46. Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры АН СССР. 1939-1959, вип.1-80.
47. Кропоткин В.В. Клады римских монет на территории СССР. Свод археологических источников. 1961, вип.Г4-4.134 с.
48. Лашкарев П.А. Церковно-археологические очерки, статьи, рефераты. К., 1898. 240 с.
49. Ляскоронский В.Г. Гильом-Левассер де Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. 1. Описание Украины. 44 с.; 2. Карты Украины. 37 с. К., 1901.
50. Макаренко Н.Е. Городище и курганы Полтавской губернии. Полтава, 1917. 105 с.
51. Максимов Е.В. Среднее Поднепровье на рубеже нашей эры. К., "Наук.думка", 1972. 180 с.
52. Материалы и исследования по археологии СССР. 1940-1972, №1-85.
53. Материалы по археологии России. 1866-1918, №1-37.
54. Нариси стародавньої історії Української РСР. К., Вид-во АН УРСР, 1958. 631 с.
55. Наукові записки Інституту історії матеріальної культури. 1934-1937, №1-6.

56. Наукові записки Переяслав-Хмельницького історичного музею. 1959-1960, вип.1-2.
57. Науковий архів Інституту археології АН УРСР, Київ.
58. Нове в музеях України. К., Вид-во М-ва культури УРСР, 1963. 57 с.
59. Отчеты Археологической Комиссии. М., 1859-1915.
60. Падалка Л. О древних городках, городищах и насыпных валах на территории нынешней Полтавской губернии. - Труды Полтавской учен. арх. комис. 1905, вып.1, с.155-214.
61. Пассек Т.С. Трипільська культура. К., Вид-во АН УРСР. К., 1941. 82 с.
62. Переяслав-Хмельницький и его исторические памятники. К., Изд-во АН УССР, 1954. 126 с.
63. Петров Н.И. Указатель церковно-археологического музея. К., 1897. 291 с.
64. По землі Київській. Путівник-довідник. К., Київське обл. кн.-газ.вид-во, 1963. 377 с.
65. Поль А.Н. Каталог коллекций древностей в Екатеринославе. 1893, вып.1. 217 с.
66. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. К., 1864. 763 с.
67. Праці Київського державного історичного музею. К., Вид-во М-ва культури УРСР, 1958. 231 с.
68. Розанов А. Музей Остерщины. Бюлетень кабінету антропології та етнографії ім. Ф.Вовка. 1925, №1, с.24-26.
69. Рыбаков Б.А. Древняя Русь, сказания, быliny, летописи. М., Изд-во АН СССР, 1963. 358 с.
70. Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси. М., Изд-во АН СССР, 1948. 791 с.
71. Рудинський М.Я. Доісторичне минуле Києва. - В кн.: Київ. Провідник. К., ВУАН, 1930, с.21-43.
72. Русанова И.П. Славянские древности 6-9 вв. между Днепром и Западным Бугом. Археология СССР, свод археологических источников. 1973, вып.Е1-25. 99 с.
73. Самскасас Д.Я. Могили русской земли. М., 1908. 271 с.
74. Самоквасов Д.Я. Основания хронологической классификации и каталог коллекций древностей. Варшава, 1892. 101 с.
75. Самоквасов Д.Я. Северянская земля и северяне. М., 1908. 119 с.
76. Свешніков І.К. Мегалітичні поховання на Західному Поділлі. Львів, 1957. 31 с.
77. Середні віки на Україні. 1971, вип.1. 224 с.
78. Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. К., "Наук.думка". 1971. 206 с.
79. Славяне и Русь. М., "Наука", 1968. 470 с.
80. Советская археология. 1957-1976, №1-4.
81. Советская археология. 1936-1959, вып.1-30.
82. Стороженко А.В. Очерки Переяславской старины. К., 1900. 235 с.
83. Страшкевич К. Клады, рассмотренные в мон.-кабинете Киевского университета с 1838 по 1866 гг. К., 1867. 107 с.
84. Тезисы докладов на 12 Археологической конференции Института археологии АН УССР в 1966. К., Изд-во АН УССР, 1967.
85. Тези пленарних і секційних доповідей (результат польових археологічних досліджень 1970 - 1971 рр. на території України). Одеса, 1972. 433 с.

86. Талегін Д.Я. Дніпро-донецька культура. К., "Наук.думка", 1968, 258 с.
87. Талегін Д.Я. Допомогли краєзнавці. Пам'ятки України. К., "Рад.Україна" 1976, №2. 55 с.
88. Тереножкин А.И. Предскифский период на Днепровском Правобережье. К., Изд-во АН УССР, 1961. 245 с.
89. Тихомиров М.Н. Древнерусские города. М., Изд-во полит. лит-ры, 1966. 476 с.
90. Третьяков П.Н. Древлянские "грады". - В кн.: Академику Б.Д.Грекову ко дню семидесятилетия. М., Изд-во АН СССР, 1962, с.64-68.
91. Трипільська культура. К., Вид-во АН УРСР, 1940. Т.І. 592 с.
92. Труды Археологических съездов. М., 1871-1916. Т. I-15.
93. Труды Московского археологического общества. М., 1865-1916. Т.І-25, вип.І,2.
94. Труды Московского предварительного комитета по устройству І4 Археологического съезда. 1906, вип.І. 126 с.
95. Труды Черниговской губернской архивной комиссии. 1899-1917, вип.І-12.
96. Федоровський О. Інструкція та програма для розвідок і реєстрації пам'яток археологічних. Харків, "Харківдрук", 1927. 133 с.
97. Фонди археологічних матеріалів Державного історичного музею Української РСР. Київ.
98. Фонди археологічних матеріалів Інституту археології АН УРСР. Київ.
99. Фонди Білоцерківського історичного музею.
100. Фонди Переяслав-Хмельницького історичного музею.
101. Фонди Яготинського музею.
102. Фундуклей И. Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии. К., 1848. 124 с.
103. Ханенко Б.Н. и В.Н. Древности Приднепровья. К., 1899-1902, вип.І-6.
104. Хвойко В.В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена. К., 1913. 99 с.
105. Хойновский И.А. Краткие археологические сведения о предках славян и Руси. К., 1896. 221 с.
106. Хроніка археології та мистецтва. Т.І-3. К., ВУАН, 1930-1931.
107. Черненко Е.В. Скифский доспех. К., "Наук.думка", 1968. 189 с.
108. Шкільний музей, с.Бластавиці.
109. Шкільний музей, с.Майданівка.
110. Якимович М.К. Длнные стоянки неолитической эпохи в Радомысльском уезде Киевской губернии. - Археол.летопись Южной России. 1903, №3-4, с.161-172.

ЗМІСТ

- 8 Вступ
- 26 Археологічні пам'ятки Київської області
- 26 Баршівський район
Баршівка, Великий Крупіль, Веселинівка, Волошинівка,
Коржі, Лукаші, Пасічна, Перемога, Селище
- 28 Білоцерківський район
Біла Церква, Блошинці, Василів, Глушки, Городище, Дроз-
ди, Заріччя, Іванівка, Ключки, Коженики, Мазепинці, Ма-
кіївка, Мала Антонівка, Мала Сквирка, Матюші, Молодець-
ке, Одноріг, Олійникова Слобода, Павлівка, Пилипча, Пі-
щана, Потіївка, Скребиші, Сухоліси, Томилівка, Трушки,
Узин, Фастівка, Фесюри, Фурси, Чепалівка, Чмирівка,
Чупира, Шкарівка, Яолунівка
- 33 Богуславський район
Біївці, Богуслав, Бородані, Бране Поле, Вільховець,
Дибинці, Дмитренки, Іванівка, Івки, Ісайки, Каранди-
нці, Лютарі, Медвин, Мисайлівка, Момути, Москаленки,
Побережка, Половецьке, Розкопанці, Саварка, Семигори,
Синиця, Тептіївка, Хохітва, Чайки, Яцюки
- 35 Бориспільський район
Бориспіль, Бортничі, Борщів, Вишеньки, Вороньків,
Гнідин, Головурів, Горобіївка, Городище, Дударків,
Жереб'ятин, Іванків, Кийлів, Любарці, Проців, Рогозів,
Рудяки, Сеньківка, Софіївка, Старе
- 41 Бородянський район
Блиставиця, Бородянка, Дружнів, Жовтневе, Загальці, Ко-
зинці, Луб'янка, Майданівка, Микуличі, Марча, Пісківка

42 Броварський район

Бровари, Вигурівщина, Гоголів, Зазим"я, Зоря, Калита, Погреби, Пухівка, Рудня, Русанів, Світильне, Семи-полки, Трощина

44 Васильківський район

Баракти, Безп"ятне, Васильків, Велика Бугаївка, Ве-лика Вільшанка, Велика Солтанівка, Вінницькі Стави, Гвоздів, Глеваха, Гребінки, Данилівка, Дзвінкове, Заріччя, Здорівка, Зозулі, Іванковичі, Ковалівка, Крушинка, Ксаверівка, Лосятин, Мала Солтанівка, Ма-лутинка, Мархалівка, Мар"янівка, Митищи, Перевіз, Пінчуки, Пішани, Плесецьке, Погреби, Пологи, Пора-дівка, Рославичі, Руликів, Саливонки, Соколівка, Тростинка, Устимівка, Хлепча

51 Вишгородський район

Бірки, Боденки, Вишгород, Нові Петрівці, Воропаїв, Глібовка, Демидів, Димер, Жукин, Завалівка, Козаро-вичі, Лебедівка, Лютіж, Нижча-Дубечня, Валки, Ново-сілки (на Десні), Новосілки (на Дніпрі), Осесина, Опитки, Сваром"я, Старі Петрівці, Старосілля, Сувид, Сухолуччя, Тарасовичі, Толокунь, Толокунська Рудня, Хотянівка, Чернин, Ясногородка

58 Володарський район

Березна, Біліївка, Володарка, Гайворон, Городище-Косівське, Городище-Пустоварівське, Завалівка, Ко-сівка, Лихачиха, Логвин, Мармулівка, Матвіїха, Ми-хайлівка, Петрашівка, Рачки, Рогізна, Рубченки, Руде село, Тадіївка

59 Іванківський район

Богдани, Іванків, Кухарі, Леонівка, Любимівка, Му-сійки, Обуховичі, Оране, Пилява, Підгайне, Прибірськ, Ритні, Розважів, Рудня, Сидоровичі, Сукачі, Термахів-ка, Тетерівське, Феневичі

61 Ірпінь - місто обласного підпорядкування

Біличі, Гостомель, Ірпінь, Мостище

62 Кагарлицький район

Антонівка, Балико-Шучинка, Бендюгівка, Бурти, Великі Придичі, Горохове, Горохуватка, Гребені, Демівщина, Жовтневе, Зікрачі, Зорівка, Іванівка, Кагарлик, Ка-домка, Кузьминці, Мирівка, Липовець, Новосілки,

Онацьки, Панікарча, Півці, Прохорівка, Ржищів, Стави, Стайки, Стрітівка, Сущани, Тернівка, Уляники, Халча, Черняхів, Шпендівка, Шубівка, Юшки

68 Києво-Святошинський район

Білогородка, Бобриня, Боярка, Віта-Поштова, Гатне, Гнатівка, Горенці, Жорнівка, Жуляни, Забір"я, Княжичі, Кременище, Круглик, Личанка, Лісники, Лука, Микільська Борщагівка, Мироцьке, Михайлівка-Рубежівка, Модун, Петрушки, Пирогове, Софіївська Борщагівка, Хмільна, Ходосівка, Хотів, Чапаєвка

74 Макарівський район

Андріївка, Бишів, Борівка, Великий Карашин, Гавронщина, Горобіївка, Завалівка, Здвижівка, Калинівка, Козичанка, Колонщина, Комарівка, Копилів, Копіївка, Липівка, Людвинівка, Макарів, Маковище, Мотижин, Мостище, Наливайківка, Небеліця, Ніжоловичі, Новооїлки, Пашківка, Рожів, Ситняки, Соснівка, Фасівочка, Фасово, Чорногородка, Юрів, Яолунівка, Ясногородка

78 Миронівський район

Ведмедівка, Великий Букрин, Владиславка, Горобіївка, Грушів, Гуді, Дударі, Ємчика, Зеленьки, Карапиші, Кип"ячка, Козин, Коротище, Македони, Малий Букрин, Малі Прицьки, Маслівка, Миронівка, Ромашки, Росава, Піл, Потік, Пустовіти, Салів, Тулинці, Ходорів, Шандра, Яхня

82 Обухівський район

Велики Дмитровичі, Верем"я, Витачів, Григорівка, Гусачівка, Дерев"яна, Деремезна, Долина, Жуківці, Козин, Козіївка, Копачів, Красна Слобідка, Красне Перше, Красне Друге, Мала Вільшанка, Малі Дмитровичі, Матяшівка, Нежерів, Нові Безрадічі, Обухів, Перегонівка, Перше Травня, Підгірці, Пляти, Семєнівка, Старі Безрадічі, Степос, Таценки, Трипілья, Українка, Халеп"я, Шевченкове, Шербанівка

90 Переяслав-Хмельницький район

Андруші, Велика Каратুলь, Виповзки, Вінинці, Вовчків, В"юнище, Гайшин, Гланшів, Городище, Горбані, Гречаники, Григорівка, Дениси, Дем"янци, Дівички, Єрківці, Жовтневе, Зарубинці, Ковалин, Козинці, Комарівка, Лецьки, Луковича, Мазинки, Мала Каратуль, Могильний, Монастирок, Натягайлівка, Переяслав-Хмельницький, Підсічне, Пологи-Чобітки, Пологи-Янен-

ки, Помоки, Пристроми, Соснова, Стоп'яги, Строкова, Сухий Борок, Тарасівка, Ташань, Травневе, Трахтемирів, Трубайлівка, Харківці, Хоцьки, Цюлі, Чубука Подільського, Чубуків

100 Поліський район

Бовище, Варовичі, Вовчків, Діброва, Залишани, Королівка, Красятичі, Максимовичі, Мартиновичі, Млачівка, Новий Мир, Поліське, Радинка, Шкнева

101 Рокитнянський район

Бакумівка, Бирюки, Бушеве, Житні гори, Запруддя, Йосипівка, Мовчанівка, Насташки, Ольшаниця, Острів, Рокитне, Ромашки, Савинці, Синява, Телешівка, Шарки

104 Сквирський район

Антонівка, Буки, Великополовецьке, Дулицьке, Дунай-ка, Кривошійніці, Краснісіси, Малі Єрчики, Мала Михайлівка, Пищики, Пустотарівка, Самгородок, Сквиря, Таборів, Токарівка, Шамраївка, Шапівка

106 Ставищенський район

Антонівка, Бесідка, Брилівка, Веселиха, Винарівка, Гостра Могила, Журавлиха, Іванівка, Красилівка, Лб-ча, Розумишні, Сніжка, Ставище, Станіславчик, Стрижавка, Торчиця, Ясенівка

107 Таращанський район

Буда, Велика Вовнянка, Веселий Кут, Кирдани, Ківчу-вата, Косаківка, Лісовичі, Лука, Лук'янівка, Мала Березянка, Плоске, Ріжки, Северинівка, Станішівка, Степок, Тараща, Чернини

109 Тетіївський район

Бурківці, Дзвеняче, Дібрівка, Камперівка, Клюки, Косів, Непадиша, Пятігори, Скибинці, Тайниці, Теліжинці, Тетіїв, Черепин

110 Фастівський район

Борова, Бортники, Велика Снітинка, Великі Гуляки, Веприк, Дідівщина, Дорогинка, Зубарі, Кишинці, Кле-хівка, Кожанка, Королівка, Кошівка, Мала Офірна, Малополовецьке, Мотовилівка, Оленівка, Паляничинці, Потіївка, Пришивальня, Скригалівка, Триліси, Федо-рівка, Фастів, Фастівець, Червона Мотовилівка

113 Чорнобильський район

Горностаїпіль, Городище, Грині, Губин, Домантове, Залісся, Запілля, Зимовище, Корогод, Купувате, Ладичичі, Лапутьки, Лелів, Медвин, Нова Красниця, Навосілки, Новошепеличі, Опачичі, Оташів, Паришів, Плітковище, Річиця, Ротичі, Рудня Іллінецька, Стечанка, Страхолісся, Тетерівка, Черевач, Чорнобиль, Фрузівка, Янів

117 Яготинський район

Добраничівка, Яготин

119 Показчик археологічних пам'яток

134 Література

Академия наук Украинской ССР

Институт археологии

Украинское общество охраны памятников истории и культуры

Надежда Ивановна Шендрик

СПРАВОЧНИК ПО АРХЕОЛОГИИ УКРАИНЫ

Киевская область

(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради Інституту археології
АН УРСР

Редактори Л.Л.Вашенко, А.О.Золотарьова

Художньо-технічний редактор М.І.Возний

Коректори С.В.Дісіцина, А.Л.Полішук

Інформ. бланк № 1473.

Підп. до друку 3.11.77. БФ 01283. Формат 84х108/32. Папір офс. №1.
Ум. друк. арк. 6,72. Обл.-вид. арк. 6,95. Тираж 1000 прим.
Зам. №7-661. Ціна 35 коп.

Видавництво "Наукова думка", 252601, Київ-4, МСП, Репіна, 3.
Київська книжкова друкарня наукової книги Республіканського ви-
робничого об'єднання "Поліграфкнига" Держкомвидаву УРСР. 252004,
Київ-4, Репіна, 4.

Н . І . ШЕНДРИК

**ДОВІДНИК
З АРХЕОЛОГІЇ
УКРАЇНИ**

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

35 коп.

«НАУКОВА ДУМКА»